

Selvitys turvapaikanhakijoiden parisuhteiden ja vanhemmuuden haasteista sekä auttamisen mahdollisuuksista vastaanottokeskuksissa

Parisuhteet ja perheet keskuksissa -
selvityshanke
1.1.-30.9.2018
Sirpa Rönkkömäki

Sisällys

1. Johdanto	4
2. Selvityksen toteutus	5
OSA I TEORIAA JA TUTKIMUKSIA	8
3. Taustaa turvapaikanhakijoiden perhe- ja parisuhdekeskusteluun	9
3.1 Turvapaikanhakijan psyykinen prosessi uuteen maahan sopeutumisessa	9
3.2 Kulttuurisensitiivisyys vastaanottokeskustyössä	11
3.2.1 Kulttuurien väliset erot ja yksilön ainutlaatuisuus	11
3.2.2 Kulttuuriset erot vuorovaikutuksessa	14
3.3 Perheet ja parisuhteet erilaisissa yhteiskunnissa	16
3.3.1 Perheet ja parisuhteet tutkimusten valossa.....	16
3.3.2 Transnationaaliset perhesuhteet.....	18
3.3.3 Perheroolien muutokset ja uuteen maahan sopeutuminen.....	19
3.3.4 Kulttuuriset vanhemmuustulkinnat	20
OSA II AINEISTOANALYYSI	23
4. Parisuhteen haasteet vastaanottokeskuksissa selvityksen aineiston perusteella	24
4.1 Väkivalta parisuhteessa	24
4.2 Sukupuolten välinen epätasa-arvo ja siihen liittyvä kulttuurinen muutos	25
4.3 Seksuaalisuuteen ja perhesuunnitteluun liittyvät ongelmat	26
4.4 Järjestetyt avioliitot ja pakkoavioliitot	27
4.6 Perheen ja yhteisön vaikutus parisuhteeseen sekä yhteisökulttuurin odotukset	29
4.7 Avioero.....	31
4.8 Puhumattomuuden kulttuuri, puolisoitten väliset salaisuudet ja kommunikaatio- ongelmat	32
4.9 Mielenterveyden ja jaksamisen ongelmat.....	35
4.10 Turvapaikkaprosessin ja vastaanotto-olosuhteiden aiheuttamat ongelmat	36
4.11 Hyvät parisuhteet	37
5. Vanhemmuuden haasteet vastaanottokeskuksissa selvityksen aineiston perusteella	39
5.1 Vanhempien resurssit	39
5.1.1 Lasten perustarpeet.....	39

5.1.2 Lasten kehityksen tukeminen.....	40
5.1.3 Lasten rajat.....	42
5.2 Kulttuurieroihin liittyvät vanhemmuuden haasteet.....	43
5.2.1 Roolimallit.....	43
5.2.2 Kasvatusmetodit.....	44
5.3 Turvapaikkaprosessiin liittyvät haasteet.....	45
5.4 Hyvä vanhemmuus.....	46
OSA III TYÖMENETELMIÄ.....	48
6. Auttamisen mahdollisuuksia.....	49
6.1 Perheiden ja pariskuntien auttamisen perusteet vastaanottotyössä.....	49
6.1.1 Kulttuurierojen huomioon ja hyödyntäminen.....	49
6.1.2 Jatkuva kriisityö.....	51
6.2 Työskentely perheen kanssa ja vanhemmuuden tukeminen.....	51
6.2.1 Arvioinnin ja muutostyön välineet.....	51
6.2.2 Perhearviointimenetelmä turvapaikanhakijaperheiden kanssa.....	52
6.3 Parisuhteen vahvistaminen.....	54
6.3.1 Parisuhteen kehys työskentelyn apuna.....	54
6.3.2 Parisuhteen kehys ja vuorovaikutuksen taso.....	55
6.3.3 Parisuhteen kehys ja sosiokulttuurinen taso.....	57
6.3.4 Muita työmenetelmiä parien kanssa työskentelyyn.....	58
6.4 Erotyöskentely.....	60
6.4.1 Ulkomaiset avioliitot ja avioerot.....	60
6.4.2 Islamilainen perheoikeus ja erokriisit.....	63
6.4.3 Avioeron psyykinen prosessi ja jaettu erovanhemmuus.....	64
6.5 Väkivaltatyö vastaanottokeskuksissa.....	66
6.6 Kriisi- ja traumatyö vastaanottokeskuksissa.....	69
6.6.1 Mielenterveystyön kokonaisuus.....	69
6.6.2 Kriisi- ja traumatyö perheiden ja pariskuntien kanssa.....	71
7. Lopuksi.....	74
LÄHTEET.....	76
LIITE 1 Surveyspal-kysely vastaanottokeskuksille.....	83
LIITE 2 Surveyspal-kyselyn teemat analysoituna.....	85
LIITE 3 Kuinka suojata itseään työn negatiivisilta vaikutuksilta.....	91

1. Johdanto

Vastaanottokeskuksissa on aina ollut perheitä ja pariskuntia ja työtä on tehty erilaisten perheisiin liittyvien haasteiden parissa. Turvapaikanhakijoiden määrien kasvaessa vuoden 2015 jälkeen, perheitä ja pariskuntiakin oli enemmän. Asiakaskunta muuttui myös EU:n sisäisten siirtojen myötä. Vastaanottokeskusten työskentelykenttään ovat nousseet yhä vahvemmin parisuhteiden ja vanhemmuuden ongelmat, joiden osalta henkilöstö kokee usein olevansa keinoton. Vastaanottokeskusten yhteydenotot, ohjauspyynnöt ja erilaiset perheongelmiin liittyvät tapahtumailmoitukset ovat näkyneet myös Maahanmuuttoviraston vastaanottoyksikössä, joka ohjaa vastaanottotoimintaa.

Vuoden 2017 aikana Maahanmuuttoviraston vastaanottoyksikössä todettiin tarve saada lisää tietoa ja ymmärrystä parisuhteiden ja vanhemmuuden ilmiöistä vastaanottokeskusten arjessa. Tietoa tarvitaan sekä vastaanottokeskusten konkreettiseen auttamistyöhön että vastaanottoyksikön ohjaus-, suunnittelu- ja valvontatehtävien tueksi. Tietoa haluttiin myös Lapset puheeksi -hankkeen tueksi.

Vastaanottoyksikössä päätettiin käynnistää selvitys, jonka keskiöön nostettiin parisuhteiden ja vanhemmuuden haasteet sekä auttamisen mahdollisuudet vastaanottokeskuksissa, pääpainon ollessa parisuhteissa. Parisuhdeauttamiseen ei ylipäätään ole kiinnitetty huomiota sosiaali- ja terveysalan ammattikirjallisuudessa ja koulutuksissa niin paljon kuin esimerkiksi vanhemmuuden kysymyksiin ja perhetyöhön. Parisuhde on kuitenkin tärkeä osa perheen kokonaisuutta ja muodostaa perustan vanhemmuudelle. Jos parisuhde voi huonosti, se vaikuttaa kaikkiin perheessä.

Selvitys voi näyttäytyä ongelmakeskeisenä ja sitä se toki onkin, mutta siihen on varsin käytännölliset syyt. Osa ongelmista on sen kaltaisia, että niiden tunnistaminen on välttämätöntä koko perheen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Tällaiset riskitekijät on tuotava näkyviin myös selvityksen tasolla. Toisekseen, asiakkaat tulevat vastaanottokeskusten intensiivisemmän työskentelyn piiriin nimenomaan ongelmien vuoksi, ei sen vuoksi, että heillä on asiat hyvin. Vastaanottokeskusten henkilöstöresurssit menevät käytännössä vaativimpien ongelmien parissa työskentelyyn. Turvapaikanhakijoilla on myös sellaisia ongelmia, joihin ei törmää kantaväestön parissa työskennellessä. Näihin ongelmiin ei välttämättä löydy apua ammattikirjallisuudesta.

Valitettavan usein ammattikirjallisuudessa viitataan turvapaikanhakijoihin vain lyhykäisesti ja työskentely heidän kanssaan rajataan ulos turvapaikkaprosessin keskeneräisyyteen ja elämäntilanteen epävarmuuteen viitaten. On totta, että turvapaikanhakijan elämäntilanteen epävarmuus tuo oman haasteensa työhön ja työ poikkeaa joiltakin osin muusta maahanmuuttajien parissa työskentelystä. Se ei kuitenkaan estä auttamista. On löydettävä oikeat keinot auttaa ihmisiä erilaisissa elämäntilanteissa ja siihen tarpeeseen tämä selvitys pyrkii vastaamaan.

2. Selvityksen toteutus

Olen laatinut selvityksen Maahanmuuttoviraston vastaanottoyksikössä ajalla 1.1.-30.9.2018. Selvityksen laatimiseen on osallistunut Maahanmuuttoviraston Lapset puheeksi -hankkeen projektipäällikkö Virpi Valiola, joka on kirjoittanut aineistoanalyysin vanhemmuudesta lukuun 5.

Selvityksen pääpaino on parisuhteiden tutkimisessa, mutta myös vanhemmuuden kysymyksiä on tarkasteltu vastaanottokeskusten työn ja Lapset puheeksi -hankkeen tueksi. Selvitykselle asetettiin kolme tavoitetta:

1. Kerätä vastaanottokeskuksen työntekijöiden arjesta nousevaa tietoa turvapaikanhakijoiden parisuhdeongelmista ja vanhemmuuden haasteista (pää tavoite).
2. Hankkia tietoa aihepiiristä keskeisiä suomalaisia tutkimuksia ja kirjallisuutta hyödyntäen (rajaus suomalaiseen kirjallisuuteen johtuu selvityksen aikataulusta).
3. Selvittää, miten työntekijät ovat auttaneet asiakkaita parisuhde- ja vanhemmuuden ongelmissa ja mitä tietotaitoa vastaanottokeskusten henkilöstö kokee tarvitsevansa lisää. Tuottaa tietoa soveltuvista työmenetelmistä ja koulutusmahdollisuuksista.

Selvityksen rakenne on jaettu tavoitteiden mukaisesti kolmeen osaan. I OSA TEORIAA JA TUTKIMUKSIA vastaa tavoitteeseen kaksi, II OSA AINEISTOANALYYSI vastaa päätavoitteeseen yksi ja III OSA TYÖMENETELMIÄ vastaa tavoitteeseen kolme. Selvitys on kokonaisuus, jossa sen eri osat antavat toisilleen lisää ymmärrystä, mutta sitä voi lukea myös osioittain.

Teoriaosan luvussa 3 nostan esiin asioita, jotka on hyvä ottaa huomioon, kun työskennellään turvapaikanhakijoiden parisuhteiden ja vanhemmuuden kysymyksissä. Käyn läpi turvapaikanhakijan poikkeuksellista elämäntilannetta ja uuteen maahan sopeutumisen haastetta. Samoin käyn läpi kulttuurisensitiivisyyden käsitettä ja kulttuuristen erojen merkitystä työskentelyssä. Tutkimusten avulla nostan esiin erilaisia perhekulttuureja ja parisuhdekäsityksiä, transnationaalisen verkoston merkitystä turvapaikanhakijoille sekä perheiden haasteita Suomessa asuessa.

Aineistoanalyysi on esitetty luvuissa 4 (parisuhde) ja 5 (vanhemmuus). Selvityksen aineisto koostuu kolmen kokeneen vastaanottokeskuksen työntekijän haastattelusta ja kaikille vastaanottokeskuksille (aikuis- ja perheyksiköt) sekä säilöönottoyksiköille osoitetusta Surveypal-kyselystä. Haastattelut olivat vapaamuotoisia ja ne liittyivät parisuhdeteemaan sekä kulttuuriin kysymyksiin. Surveypal-kysely toteutettiin 26.1-18.2.2018 ja siihen vastasi 23 vastaanottokeskusta, joiden joukossa oli myös säilöönottoyksiköitä. Vastausprosentti oli 46 %. Kyselyssä oli yhdeksän avointa kysymystä ja se on kokonaisuudessaan selvityksen liitteenä 1. Vastaanottokeskuksia ohjeistettiin lähettämään yksi vastaus, johon tuli koota laajemman työntekijäryhmän yhteinen näkemys kysytyistä asioista.

Olemme analysoineet Virpi Valiolan kanssa Surveypal-kyselyn aineiston sisällönanalyysimenetelmällä. Olen analysoinut myös haastattelumateriaalin sisällönanalyysimenetelmää käyttäen. Kaikki surveypal-kyselyn vastaukset on koottu teemoittain liitteeseen 2. Lukujen 4 ja 5 jäsenys noudattaa aineistoanalyysin teemoittelua. Olemme käyttäneet mahdollisimman paljon suoria lainauksia sekä haastattelusta (luku 4) että Surveypal-kyselyn vastauksista (luvut 4 ja 5). Suorien lainausten valinnassa on pyritty informatiivisuuteen. Lainaukset näkyvät tekstissä ”kursivoituin sitaatein” ja yleensä myös sisennyksin.

Selvityksen aineisto on laadullinen, eikä sen perusteella voi tehdä määrällisiä tulkintoja esiin nostettujen teemojen tai tapausten yleisyydestä turvapaikanhakijoiden joukossa taikka vertailla suomalaiseseen väestöön. Aineisto painottuu perinteiseen riskitekijöiden tutkimuksen kenttään, minkä vuoksi siinä keskitytään haasteisiin ja ongelmiin, vaikka esiin nostetaan myös hyvän parisuhteen ja vanhemmuuden kokemuksia. On hyvä pitää mielessä, että analyysi pohjautuu nimenomaan vastaanottokeskusten työntekijöiden näkemyksiin. Mikäli aineisto olisi kerätty turvapaikanhakijoilta, sen sisältö ja teemat voisivat poiketa tämän aineiston sisällöstä. Aineiston käsittelyssä ja raportoinnissa on pyritty noudattamaan yleisiä tieteellisen tutkimuksen periaatteita.

Työmenetelmät on koottu lukuun 6, missä käyn läpi perheiden ja pariskuntien auttamisen mahdollisuuksia vastaanottokeskuksissa. Luvun tarkoitus ei ole yrittää antaa tyhjentyviä vastauksia auttamistyöstä. Se olisi mahdotonta. Tarkoitus on antaa lukijalle perustietoa ja toisaalta vinkkejä lisäinformaatiosta sekä kirjallisuuden että nettisivustojen avulla. Auttamisen perusteet vastaanottokeskuksessa lähtevät kulttuurierojen huomioimisesta ja hyödyntämisestä sekä jatkuvan kriisityön luonteen ymmärtämisestä. Esittelen työmenetelmiä, joita voi käyttää perheiden kanssa työskennellessä ja näistä esittelen tarkemmin perhearviointi-menetelmää. Parisuhdetta vahvistavaa työskentelyä käyn läpi parisuhteen kehityksen avulla. Erotyöskentelyssä käyn läpi kansainvälisiin avioliittoihin ja avioeroihin liittyvää oikeudellista sääntelyä ja avioeron psyykkistä prosessia sekä jaetun erovanhemmuuden haasteita. Lisäksi huomioin islamilaisen perheiden vaikutuksia eroprosesseissa, koska se nousee esiin käytännön asiakastyössä vastaanottokeskuksissa. Vastaanottokeskusten työntekijät nostivat esiin surveypal-kyselyssä traumatyöskentelyyn ja lähisuhdeväkivaltaan liittyvät koulutustarpeet, minkä vuoksi käyn läpi näitä teemoja perhe- ja parityöskentelyn näkökulmasta.

Liitteeseen 3 olen koonnut omia ajatuksiani siitä, kuinka vastaanottokeskuksen työntekijät voivat suojata itseään työssä, jossa väistämättä altistuu sijaistraumatisoitumiselle ja joutuu kohtaamaan vaikeita ristiriitatilanteita.

Selvityksen laatiminen on vaatinut yhteistyötä eri asiantuntijoiden kanssa. Monikulttuuristen perheiden ja pariskuntien kanssa työskentelystä olen keskustellut Väestöliiton monikulttuurisuustyön asiantuntija Anita Novitskyn kanssa. Siirtolaisuusinstituutin vastaava tutkija Marja Tiilikainen ja tutkija Johanna Leinonen ovat auttaneet minua monikulttuurisiin perheisiin ja parisuhteisiin liittyvän tutkimuskirjallisuuden osalta. Kriisi- ja traumatyön asiantuntijoina olen hyödyntänyt psykologi Ferdinand Garoffia, psykologi Nina Lyytistä ja psykoterapeutti Markku Andelinia. Perhearviointimenetelmään liittyvän tekstin on tarkistanut Mielenterveysseuran koulutusvastaava psykoterapeutti Marjukka Laukkanen. Kansainvälisiin avioliittoihin ja avioeroihin sekä turvapaikanhakijoiden eroprosessiin liittyvään neuvontaan olen saanut apua Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksiköstä, turvapaikkayksiköstä ja vastaanottoyksiköstä sekä Oulun käräjäoikeudesta ja Oulun maistraatista. Nämä virkamiesasiantuntijat ovat myös tarkistaneet tekstiä omalta osaltaan. Mikäli selvityksessä kaikesta huolimatta on virheitä tai epätarkkuuksia, vastuu niistä on kirjoittajana minulla.

Selvitys on tarkoitettu nimenomaan vastaanottokeskusten työntekijöiden työn tueksi. Olen kunnioittanut tätä periaatetta läpi työn ja sen pohjalta olen tehnyt kaikki tekstiä koskevat valinnat. Olen toiminut Oulun vastaanottokeskuksen johtajana kahdeksan vuotta ja sitä ennen olen ollut muussa johtamistyössä vastaanottokeskuksessa, kotouttamissektorilla sekä eri tehtävissä sosiaali- ja terveyssektorilla. Perusammattilani olen sosiaalityöntekijä, erityistason perheterapeutti ja paripsykoterapeutti eli selvitys kohdentuu ammatillisen osaamiseni keskiöön. Selvityksen voi luokitella ammatillisiin oppaisiin, vaikka tässä on myös tutkimuksellinen osio.

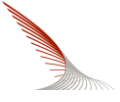
Teksti ei edusta Maahanmuuttoviraston virallista kantaa missään asiassa.

Kiitän lämpimästi kaikkia vastaanottokeskusten työntekijöitä, jotka omalla panoksellaan osallistuivat selvityksen laatimiseen. Ilman teitä, tätä selvitystä ei olisi syntynyt. Erityisen kiitoksen ansaitsevat kaikki ne vastaanottojärjestelmän työntekijät ja muut asiantuntijat, jotka perehtyivät tekstiin, antoivat käyttöni omaa asiantuntemustaan ja keskustelivat kanssani selvityksen aihepiiristä. Vastaanottoyksikön tulosalueen johtaja Olli Snellman on antanut arvokkaan panoksensa selvityksen viimeistelyyn. Kiitän myös työnantajaani Maahanmuuttoviraston ylijohdaja Jaana Vuoriota ja vastaanottoyksikön johtaja Pekka Nuutista selvityksen mahdollistamisesta.

Oulussa 28.9.2018

Sirpa Rönkkömäki

OSA I TEORIAA JA TUTKIMUKSIA

3. Taustaa turvapaikanhakijoiden perhe- ja parisuhdekeskusteluun

3.1 Turvapaikanhakijan psyykinen prosessi uuteen maahan sopeutumisessa

Kun turvapaikanhakija tulee Suomeen ja asettuu vastaanottokeskukseen odottamaan turvapaikkaprosessinsa käsittelyä, hän on asettunut elämässään monin tavoin vanhan ja uuden välitilaan (Kaukko 2015, 59-65). Takana on elämä lähtömaassa sekä monenlaiset kokemukset matkalla Suomeen. Matka ei välttämättä ole ollut suoraviivainen, vaan on saattanut sisältää erilaisia reittejä, elämäntilanteita (esimerkiksi lapsen syntymä) ja odottelua muissa maissa (esimerkiksi Euroopan sisäisesti siirretyt turvapaikanhakijat). Edessä on usein loputtomalta tuntuva turvapaikkapäätöksen odottaminen ja epätietoisuus siitä, joutuuko palaamaan lähtömaahan vai pääseekö aloittamaan elämän uudessa ympäristössä.

Vastaanottokeskuksessa elämisen vaihetta ei kuvata kotouttamisen ja kotoutumisen käsitteiden kautta, koska ne on varattu hallinnollisessa kielenkäytössä oleskeluluvan saamisen jälkeiselle prosessille. Turvapaikanhakija on kuitenkin heti vastaanottokeskukseen saapuessaan tosiasiallisesti psyykkisessä prosessissa, joka liittyy uuden yhteiskunnan kohtaamiseen ja siihen sopeutumiseen. Ansa Haavikko ja Lena Bremer (Haavikko & Bremer 2009, 14-27) kuvaavat kotoutumista henkilökohtaisena ja yksilöllisenä psyykkisenä prosessina, jonka aikana henkilö työstää ulkoisten muutosten aiheuttamaa sisäistä muutosta. Prosessi voi kestää vuosia ja olla kivulias. Tämän määritelmän mukaan ihmisen katsotaan olevan kotoutunut, kun hän on löytänyt tasapainon ja toimintakyvyn uudessa kotimaassaan. Ulkoisten olosuhteiden muuttaminen käynnistää aina myös sisäisen prosessin ja vaikuttaa identiteettiin, käsitykseen itsestä yksilönä sekä kollektiivisen ryhmän jäsenenä.

Uuteen maahan sopeutumisen haastavuuteen tai helppouteen vaikuttavat Kristal-Anderssonin (2001, 174-233) mukaan:

- lapsuuden kokemukset
- elämän merkitykselliset taustatekijät (mm. ikä, sukupuoli, etninen ja uskonnollinen tausta, kotimaa ja sen kulttuuri, sosioekonominen asema, koulutus, työura, yhteiskunnalliset olosuhteet)
- muuton syyt
- traumaattiset kokemukset
- turvapaikan odottamisen pituus ja epävarmuus

Kristal-Andersson (2001, 166-173; ks. myös Haavikko & Bremer 2009, 17-19) kuvaa sopeutumista kolmivaiheisena kehänä (The adaptation circle). Jokainen käy nämä vaiheet läpi eri tavoin, osa juuttuu kehän ensimmäisiin vaiheisiin ja osa käy läpi eri vaiheita kehämäisesti aina uudelleen. Ensimmäistä vaihetta hän nimittää *saapumiseksi* (arrival) ja tämä vaihe näkyy vastaanottokeskuksessa. Tällöin ulkoiset olosuhteet ja kaikki itselle tutut ja merkitykselliset asiat ovat muuttuneet. Vanha kotimaa on pois ja edessä on uusi tuntematon maa. Vaikka kotimaa on fyysisesti poissa, se hallitsee henkilön mielen sisältöä. Uusi ja usein varsin erilainen yhteiskunta herättää hämmennystä ja avuttomuutta, vierauden tunnetta sekä joskus myös pelkoa. Toinen vaihe prosessissa on *kohtaaminen* (confrontation), jolloin henkilö uskaltautuu tutkimaan uutta ympäristöään, tekee siitä havaintoja ja huomaa eroja suhteessa kotimaahan. Vertailu uuden ja vanhan välillä on sekä tietoista että tiedostamatonta ja tapahtuu esimerkiksi erilaisissa infotilaisuuksissa, työntekijäkohtaamisissa ja henkilön tutustuessa vastaanottokeskuksen ulkopuoliseen ympäristöön. Kielen oppiminen syventää ymmärrystä uudesta yhteiskunnasta. Tähän vaiheeseen kuuluu uuden ja vanhan vastakkainasettelu ja erilaiset sisäiset ristiriidat, joskus myös ristiriidat toisten ihmisten kanssa. Vertailua tehdessään henkilö ikään kuin ”käy

kauppaa” siitä, mitä asioita haluaa elämäänsä uudesta ja mitä vanhasta kulttuurista. Ristiriitaa voi aiheutua valtaväestön vaatimasta ”maassa maan tavalla” -käyttäytymisestä, jossa vanhan kulttuurin tavoille ei jää riittävästi tilaa. Toisaalta ristiriitoja voi aiheutua oman etnisen ryhmän kritiikistä liiallisen uuden kulttuurin omaksumisesta ja oman kulttuurin hylkäämisestä. Myös tämä psyykkisen sopeutumisen vaihe näkyy vastaanottokeskuksissa. Kolmatta vaihetta ei vastaanottokeskuksissa yleensä nähdä, paitsi mahdollisesti tilanteissa, joissa oleskelu vastaanottojärjestelmässä on kestänyt hyvin pitkään. Siinä on kyse vähittäisestä sopeutumisesta uuteen maahan, joka kuitenkin pysyy aina erilaisena. Maahanmuuttaja on yhdistänyt uuden ja vanhan kulttuurin piirteitä itselleen sopivalla tavalla, mutta voi kaivata ajoittain kotimaahansa. Henkilöt kuvaavat kokevansa takauman kaltaisia muistoja entisestä kotimaastaan. Kristal-Andersson on nimennyt kyseisen vaiheen *Flashback*-vaiheeksi.

Kristal-Andersson (2001, s. 86-165) on eritellyt uuteen maahan sopeutumiseen liittyviä negatiivisia tunteita ja ajatuksia, jotka voivat kasvaa elämää määrittäväksi olotilaksi (state of being) ja häiritä sopeutumisprosessia:

- vierasmaalaisuus ja ulkopuolisuus
- yksinäisyys
- kaipuu kotimaahan
- syyllisyys siitä että on itse turvassa ja toiset eivät
- häpeä kotimaan tapahtumista, joita on vaikea antaa itselle anteeksi, vaikka on toiminut äärimmäisessä tilanteessa
- useat erot ja menetykset, eritoten jos niitä ei ole tunnistettu ja surtu
- surun tunteet taaksejääneestä elämästä
- alemmuuden tunne, mikäli henkilön kieli ja tapa elää eivät saa arvostusta tai ole yhtä ”käyttökelpoisia” kuin ennen
- identiteetin menetykset
- juurettomuus ja turvattomuuden tunne
- katkeruus
- ennakkoluulot uutta asuinmaata ja sen ihmisiä kohtaan sekä oma kokemus ennakkoluulojen kohteena olemisesta, mikä pahimmillaan johtaa ns. syntipukki-syndroomaan

Näitä samoja tunteita ja ajatuksia turvapaikanhakijoilla on vastaanottokeskuksissa. Edellä mainitut tunteet ja ajatukset voivat olla lyhyitä kokemuksia tai määrittää ihmisen elämää pysyvämmiin ja kokonaisvaltaisempiin. Ne voivat nousta esiin tai voimistua erilaisissa elämäntilanteissa ja muutoksissa. Yleensä henkilön traumatausta voimistaa näitä kokemuksia. On myös hyvä huomata, että lapset voivat identifioitua samoihin olotiloihin vanhempiensa ja sisarustensa kautta. (Emt.)

Vastaanottokeskuksissa nähdään turvapaikkaprosessiin liittyen vielä erillinen vaihe, jossa henkilö saa kielteisen turvapaikkapäätöksen, mahdollisesti valittaa siitä oikeusjärjestelmään ja lopulta palaa lähtömaahan joko vapaaehtoisesti tai odottaa poliisin maastapoistamista vastentahtoisesti. Tätä henkisen prosessin vaihetta voisi nimittää käytännön kokemukseen perustuen ja Kristal-Anderssonin logiikkaa seuraten *hyvästijättämisen* ja toisaalta *epätoivoisen taistelun* vaiheeksi. Nämä vaiheet voivat seurata myös toisiaan esimerkiksi niin, että epätoivoisen taistelun jälkeen seuraa hyvästijättämisen vaihe. Vapaaehtoisen paluun vaihtoehdossa henkilö hyvästelee ne ihmiset, joihin on Suomessa asuessaan tutustunut, suree uuden kotimaan haaveen ja Suomessa asuvien ystävien menetystä, varmistaa yhteydenpidon mahdollisuuksia paluun jälkeen ja suunnittelee selviytymistään lähtömaassa tavalla tai toisella. Samalla hän valmistautuu kohtaamaan uudelleen myös entisen sosiaalisen verkostonsa ja mahdollisesti kotimaansa ongelmat. Toisaalta kielteiseen oleskelulupapäätökseen ja kotimaahan palaamiseen voi liittyä myös häpeän tunteita eikä lähdöstä välttämättä kerrota edes huonekaverille.

Vapaaehtoinen paluu ilman saattajia, voi olla kunniakas tapa palata kotimaahan ilman kokemusta kasvojen menetyksestä. Kun henkilö on tehnyt päätöksen vapaaehtoisesta paluusta, sen toivotaan yleensä tapahtuvan nopeasti. Kotimaahan paluun jälkeistä elämäntilannetta ovat tutkineet Hautaniemi ym. (2013), jotka huomioivat tutkimuksessaan myös haavoittuvien ryhmien tilannetta paluun jälkeen.

Epätoivoisen taistelun tilanteessa turvapaikanhakija voi oireilla vastaanottokeskuksessa eri tavoin. Henkilö voi olla masentunut, poissaoleva, aggressiivinen, arvaamaton ja/tai katkera. Hän ei pysty tai halua valmistautua paluun todellisuuteen ja elämänsä suunnitteluun kotimaassa. Tätä samaa epätoivoisen taistelun vaihetta edustavat myös kielteisen oleskelulupapäätöksen jälkeiset toistuvat uusintahakemukset, laiton maassaoleskelu ja kuljeskelu maasta toiseen.

3.2 Kulttuurisensitiivisyys vastaanottokeskustyössä

3.2.1 Kulttuurien väliset erot ja yksilön ainutlaatuisuus

Vastaanottokeskustyössä tarvitaan kulttuurisensitiivistä työtettä. Työntekijän on otettava huomioon sekä asiakkaan kulttuurinen tausta että oma kulttuurinen taustansa. Hänen on kyettävä tutkimaan kulttuurisia eroavuuksia ja samankaltaisuuksia sekä pohdittava, miten erityisesti eroavuudet tulisi huomioida arjen työssä. Samoin työntekijän on hyvä osata kyseenalaistaa oman kulttuurinsa arvoja ja tapoja sekä erityisesti oman kulttuurin oletettua paremmuutta toiseen kulttuuriin nähden. Anis (2008, 90-91) käyttää sosiaalityön väitöskirjassaan vastaavasta työotteesta Husbandin termiä yleiset kulttuuritaidot. Yksityiskohtaista perehtymistä kunkin kulttuurin piirteisiin Husband kutsuu kulttuurispesifisiksi taidoiksi. Terveystieteissä on käytetty kulttuurisen kompetenssin käsitettä, joka jakaantuu kulttuuriseen tietoon, herkkyyteen, taitoon, kohtaamiseen ja tahtoon. Transnationaalisen eli ylirajaisen osaamisen käsitteellä korostetaan vuorovaikutustaitojen tärkeyttä kulttuurierojen tuntemuksen sijasta. (Sainola-Rodrigues 2013, 137-141.)

Määrittelen tässä selvityksessä kulttuurin laajasti seuraavalla tavalla: ”Kulttuurilla tarkoitetaan jonkin yhteisön piirissä omaksuttua elämäntapaa sekä maailman hahmottamisen ja mielekkääksi kokemisen tapaa. Kulttuuri on ihmisen tapa elää, toimia ja uskoa. Kulttuuri on tulkintakehys, jonka kautta ihminen tarkastelee maailmaa.” (Räty 2002, 42.) Sisällytän kulttuurin käsitteeseen myös erilaiset uskonnolliset maailmankatsomukset.

Jokainen ihminen kasvaa osana ympäröivää yhteisöään ja omaksuu yhteisönsä kulttuurin pitkän sosialisatioprosessin myötä. Jokainen kantaa siis kulttuurisia merkityksiä mukanaan (Haavikko 2009, 36). Sosialisatioprosessin aikana ihminen oppii ne tiedot, säännöt, käsitykset ja asenteet, jotka mahdollistavat kyseisen yhteiskunnan jäsenenä toimimisen. Sosialisatiota on tutkittu eri näkökulmista: oppimisen, vuorovaikutuksen ja ympäristön merkitysten kautta. Sosiaalisen oppimisen teoria painottaa mallista oppimisen eli jäljittelyn merkitystä sosialisatioprosessissa. Kulttuurihistoriallinen lähestymistapa korostaa yhteistoiminnassa oppimista eli lapsen ja aikuisen vuorovaikutuksen merkitystä sosiaalisessa kehityksessä. Kognitiivisen vaiheteorian mukaan ympäristön virikkeisyys joko nopeuttaa tai hidastaa lapsen maailmankuvan hahmottumista. (Helkama ym. 2015, 51-68.)

Samasta maasta, etnisestä yhteisöstä ja kieliryhmästä tulevat ihmiset ovat tavoiltaan ja sosiaaliselta vuorovaikutukseltaan jossain määrin samanlaisia. Kokemuksen myötä vastaanottokeskusten työntekijät oppivat paljon asiakkaiden kulttuurisista tavoista. Vastaanottokeskuksen arjen työssä hyödynnetään yhteisesti jaettua ymmärrystä eri turvapaikanhakijaryhmistä. Kun keskuksen saapuu uusi asiakas, työntekijät välittävät toisilleen paljon tietoa jo muutamilla taustatiedoilla, jotka liittyvät esimerkiksi asiakkaan kansallisuuteen, etniseen taustaan ja kieliryhmään sekä sukupuoleen. Näiden tietojen varassa toinen kokenut työntekijä tekee johtopää-

töksiä asiakkaan ulkoisesta olemuksesta, pukeutumistyylistä, ruokavaliosta, puhetyylistä, ryhmäkäyttäytymisestä, uskonnosta ja monesta muusta yksityiskohdasta. Uudesta asiakkaasta voidaan kertoa enemmän taustatietoa nimenomaan silloin, kun hän poikkeaa jollain tavalla yhteisesti jaetusta kokemuksesta kyseisen turvapaikanhakijaryhmän osalta.

Salo-Leen ym. (1998, 17) mukaan edellä mainitun kaltaiset stereotyyppit eli yleistykset ovat väistämättömiä ja välttämättömiä tapoja oppia ja hahmottaa maailmaa. Asioiden luokittelu on osa kognitiivista järjestelmäämme ja helpottaa sopeutumista uusiin tilanteisiin. Toisaalta on hyvä muistaa, että siinä missä osaamme luokitella asioita suuremmiksi kokonaisuuksiksi, osaamme myös erotella yksityiskohtia luokkien sisällä.

Stereotyyppit ovat tehokkaita silloin, kun:

- niistä ollaan tietoisia
- ne kuvaavat ryhmää, eivätkä yksilöä
- ne kuvaavat, millaisia tiettyyn ryhmään kuuluvat ihmiset todennäköisesti ovat eivätkä arvota heitä myönteisesti tai kielteisesti
- ne toimivat ”parhaana mahdollisena arvauksena” ennen kuin suoraa tietoa kohdattavasta ihmisestä on saatavilla
- niitä muutetaan lisätiedon ja suorien kokemusten karttuessa henkilöistä ja tilanteista.

Stereotyyppit ovat haitallisia silloin, kun:

- niistä ei olla tietoisia
- ne kohdistetaan yksittäisiin ryhmän jäseniin
- niille annetaan liioiteltu positiivinen tai negatiivinen arvo
- niitä ei muuteta

Vaikka samassa kulttuurissa eläneet henkilöt sosiaalistuvat samaan kulttuuriseen kehikkoon, vaihtelua ilmenee yksilö-, perhe- ja yhteisötasolla. Vaihtelua aiheuttavat esimerkiksi asiakkaan koulutustausta, suvun varallisuus ja asuinpaikka maaseudulla tai kaupungissa. (Haavikko 2009, 36.) Valtakulttuurit pitävät sisällään myös erilaisia alakulttuureja ja toisaalta kulttuurien sisällä käydään jatkuvasti kamppailua perinteisen ja modernin määrittämisestä. Nämä ilmiöt tekevät kulttuurista alati muuttuvan. (Keskinen & Vuori 2012, 15-18.) Vastaanottotyössä on selvitetävä asiakkaan taustoja aina myös yksilötasolla, jotta vältetään vahingolliset stereotyyppiset yleistykset ja kulttuuristaminen ja asiakkaat tulevat kohdatuksi oman ainutlaatuisen henkilöhistoriansa kautta. Kulttuuristamisella tarkoitetaan ihmisen elämään liittyvien ilmiöiden ja ongelmien selittämistä yksioikoisesti kulttuurilla, unohtaen samalla sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten tekijöiden merkitys ihmisten toimintaan. Kulttuuristavaan puheeseen kuuluu eri kulttuurien esittäminen selkeärajaisina ja toisilleen vastakkaisina, kun tosiasiallisesti kyse on usein erilaisten ilmiöiden vaihtelusta kulttuurien sisällä. (Keskinen 2012, 296-302.) Tämän kappaleen teksti on hyvä pitää mielessä läpi koko selvityksen. Joudun tekemään väistämättä yleistyksiä ja luokitteluja, joiden paikkansapitävyys yksilötason työssä voi vaihdella suuresti.

Vastaanottokeskus on poikkeuksellisen monikulttuurinen työympäristö, joten työntekijöiden on hyvä perehtyä kulttuuriin perusasioihin ja erityiskysymyksiin. Kulttuurien välisen tutkimuksen klassikoita ovat esimerkiksi Edward T. Hallin teokset. Hall (esim. 1990) on tutkinut viestintäeroja vuorovaikutustilanteissa jakaen kulttuurit korkean ja matalan kontekstin kulttuureihin sen mukaan, mikä merkitys on sanallisilla viesteillä ja viestintätilanteiden tulkinnalla. Toinen laajalti viitattu tutkija on Geert Hofstede (esim. 1993), joka on tutkimuksessaan vertaillut arvojärjestelmiä yli 50 maassa. Hän on luokitellut kulttuurien välisiä eroja viiden ulottuvuuden avulla: valtaetäisyys, epävarmuuden välttäminen, yksilöllisyys - kollektiivisyys ja maskuliinisyys - feminiinisyys sekä pitkän aikavälin suuntautuminen - lyhyen aikavälin suuntautuminen. Lisäksi

Hofstede on nostanut esiin kulttuurin sisäiset kerrostumat, joita ovat: kansallinen, alueellinen, etninen, uskonnollinen, kielellinen, sukupuolten, sukupolvien, sosiaaliluokkien ja organisaatioiden taso. Derald Wing Sue ja David Sue (esim. 1990) ovat tutkineet maailmankatsomukseen liittyviä kulttuurieroja ja luoneet mallin neljästä erilaisesta ajattelutavasta. Mallin luokat muotoutuvat sen mukaan, mikä on yksilön käsitys oman elämänsä kontrollista (sisäinen/ulkoinen) ja vastuusta (sisäinen/ulkoinen).

Koska turvapaikanhakijoita tulee kymmenistä eri maista ja tulijaprofiilit vaihtelevat sen mukaan, missä kulloinkin on vakavia konflikteja, on mahdotonta tuntea kaikkia asiakasryhmiä etukäteen. Työntekijä saa kuitenkin auttamistyössä tarvitsemansa olennaisen kulttuurisen tiedon kysymällä asiakkailta (Haavikko 2009, 33). Tärkeintä on työntekijöiden avoin ja kiinnostunut asenne, kysyminen, kuunteleminen ja keskusteleminen.

Vastaanotokeskuksissa on syytä kiinnittää huomiota seuraaviin kulttuurisiin piirteisiin: 1) yhteisökulttuurin ja yksilökulttuurin väliset erot, 2) sukupuoliroolien erot ja patriarkaalisien kulttuurien merkitys, 3) sukupolvien väliset erot ja vanhempien henkilöiden merkitys yhteisössä, 4) vuorovaikutuksen erilaiset säännöt, 5) erot vähemmistöjen kohtelussa sekä 6) viranomaistoiminnan erot ja ylipäätään perheen ulkopuolisen auttamisen rooli. (ks. Alitolppa-Niitamo 1994, 109-137; Lemerrier ym. 2012, 31-42; Salo-Lee ym. 1998; Schubert 2007, 36-69.)

Alla olevaan taulukkoon on yhdistetty yhteisökulttuurin ja yksilökulttuurin väliset keskeiset erot Kanervon & Saarisen (2004, 11) ja Rätyn (2002, 59-60) taulukoiden mukaisesti.

YKSILÖLLINEN KULTTUURI	YHTEISÖLLINEN KULTTUURI
Yksilö pienin elämänyksikkö	Yhteisö pienin elämänyksikkö, joka voi selviytyä elämästä
Yksilö päättää itse omista päämääristään ja tavoitteistaan.	Yhteisön tarpeet ja päämäärä ovat tärkeämpiä kuin yksilön.
Säännöt ja normit joustavat ja ne antavat yksilölle vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia.	Yksilön käyttäytymistä ohjaavat yhteisön päämäärä ja käyttäytymissäännöt sekä hänen roolinsa yhteisössä.
Kulttuurin monimuotoisuus, taloudellinen eriytyminen ja erilaisia elämäntapoja.	Kulttuurin samankaltaisuus, taloudellinen yhdenmukaisuus ja ryhmän elämäntapa on säädelty.
Identiteetti on autonominen eli yksilö voi edustaa vain itseään. Yksilö on itse vastuussa teoistaan ja hänen tekemänsä rike tai virhe aiheuttaa häpeän tai nolouden tunteen vain hänelle itselleen.	Yksilö edustaa koko ryhmää. Yhteisön kunnia ja sen säilyttäminen tärkeää, ts. mikäli ryhmän jäsen ei toimi yhteisön edellyttämällä tavalla, hän tuottaa häpeää koko ryhmälle.
Kuuluminen useisiin ryhmiin ja ryhmän vaihtaminen on mahdollista. Ryhmän sisällä kilpailua eri yksilöiden välillä. Etäiset suhteet ryhmän jäsenten välillä sekä odotus, että jokainen huolehtii vain itsestään ja ydinperheestään.	Kuuluminen yhteen ryhmään tai vain muutamaan ryhmään. Ei kilpailua ryhmän sisällä. Tiiviit ja henkilökohtaiset kontaktit oman ryhmän sisällä sekä muodolliset ja varautuneet suhteet ryhmän ulkopuolisiin.
Arvoina mm. riippumattomuus, itsenäisyys, itseensä luottaminen, itsensä toteuttaminen, rohkeus, henkilökohtainen mukavuus ja nautinnonhaku.	Arvoina mm. riippuvaisuus, harmonia, auktoriteettien kunnioittaminen, turvallisuus ja toisten tarpeiden huomioon ottaminen.
Perheellä tarkoitetaan ydinperhettä, joka yksilöiden elinaikana saattaa muuttaa muotoaan useita kertoja. Aviopuolison valinta mielletään hyvin henkilökohtaiseksi ratkaisuksi ja avioliitto pohjautuu rakkauteen.	Avioliitto on pitkälti perheiden välinen sopimus. Avioliitto ei liitä toisiinsa ainoastaan kahta yksilöä, vaan kaksi perhettä. Perheellä tarkoitetaan useimmiten useamman sukupolven ja aikuisen suurperhettä (isovanhemmat, sedät, tädit, serkut). Aviosuhteelta ei odoteta yhtä paljon kuin ns. rakkausavioliitossa, joskin rakkausavioliiton ihanne on leviämässä myös yhteisöllisissä kulttuureissa. Lähiyhteisö on perheen rinnalla tärkeä. Lähiyhteisön naiset jakavat arjen työt, ilot ja surut. Miehillä on omat sosiaaliset verkostonsa.

Ydinperhe on kiinteä taloudellinen ja toiminnallinen yksikkö. Aikuisilla on omat henkilökohtaiset käyttövaransa. Jokaisen ihmisen oletetaan elättävän itsensä. Sosiaaliturvajärjestelmä huolehtii niistä, jotka eivät tähän pysty.	Rahat ovat usein lähiyhteisön yhteiskäytössä. On kunnia-asia tarvittaessa jakaa raha ystävien ja perheen kesken. Rahojen jakaminen perustuu ajatukseen: "minä elätän yhteisön tällä viikolla, joku muu seuraavalla". Koko perhe saattaa luovuttaa palkkansa perheen yhteiseen kassaan, jolloin perheen pää määrää rahojen käytöstä. Yhteinen talous mahdollistaa suuretkin hankinnat. Perheenjäsentä voidaan auttaa yrityksen perustamisessa tai pakomatkaan lähdössä. Usein ulkomaille lähteneet elättävät kotimaahan jäänyttä perhettä.
Vapaahko lastenkasvatus, jossa lapsella mahdollisuus itsenäisyyteen ja omiin valintoihin. Vuorovaikutus perheen sisällä avointa ja vapaata. Malli sosiaaliseen käyttäytymiseen ikätovereilta. Kasvatuksen tavoite on itsenäiseksi ihmiseksi kasvaminen.	Lasten osallistuminen työntekoon, vanhempien kunnioitus ja totteleminen erittäin tärkeää. Vuorovaikutus perheen sisällä muodollista. Malli sosiaaliseen käyttäytymiseen vanhemmilta. Kasvatuksen tavoite on ryhmän jäseneksi kasvaminen.
"Nuoruuden palvonta"	Vanhusten kunnioittaminen
Helpohko liikkua yhteisössä ja solmia uusia kontakteja, kunhan hallitsee etiketin tietynlaiseen kommunikointiin. Kontaktit pinnallisia. Yksilökeskeisyys. Viestintä on epämuodollista. Suora viestintä, asioiden suora esittäminen	Yhteisön sisällä kanssakäyminen perustuu luottamukseen ja toisen tuntemiseen. Yhteisön ulkopuolisten ensimmäiset (liike)kontaktit tapahtuvat välkäsiä kautta. Yksilön status ja rooli tärkeää. Viestintä on muodollista. Epäsuora viestintä, asioiden sanominen peitellysti hienovaraisten vihjeiden avulla. Kommunikoinnissa pyrkimys harmonian säilyttämiseen ja sopuointuun. Konflikteja on vältettävä
Ihmiset toimivat yhteiskunnassa yhteisesti sovittujen sääntöjen mukaan. Ihmiset osallistuvat tasavertaisina yksilöinä yhteisten asioiden hoitoon. Poliitikassa ja työelämässä ihmiset valitaan erilaisiin tehtäviin taitojen ja pätevyyden perusteella.	Ihmisen tulee ennen kaikkea olla solidaarinen perheelleen ja lähiyhteisölleen. Jokaisen tulee käyttää valtaansa oman yhteisönsä, perheensä ja kotiseutunsa hyväksi. Myös virkamiehen tai poliitikon oletetaan ensisijassa ajavan perheen ja suvun etua.
Yksilölliseen kulttuuriin liittyy usein yksiaikaisuus ja pieni valtaetäisyys.	Yhteisöllisyys on usein yhteydessä moniaikaisuuden ja suuren valtaetäisyyden kanssa.
Alueeseen kuuluvat Länsi- ja Pohjois-Eurooppa, Pohjois-Amerikka ja Australia	Alueeseen kuuluvat Aasia, Afrikka, Etelä- ja Keski-Amerikka sekä Itä- ja Etelä-Eurooppa. Noin 70 % maailman väestöstä.

3.2.2 Kulttuuriset erot vuorovaikutuksessa

Koska vastaanottotyö perustuu vuorovaikutukseen ja puheeseen, on hyödyllistä kiinnittää erityistä huomiota kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Se miten kommunikoimme toisten ihmisten kanssa ja miten tulkitsemme toisten kommunikaatiota, on osin opittua ja kulttuurisidonnaista (Salo-Lee ym. 1998, 6-25). Viestinnän erot voivat johtaa väärinkäsityksiin ja negatiivisiin seurauksiin sekä heikosti vaikuttavaan työskentelyyn.

Kulttuurierot näkyvät sekä kielellisessä että ei-kielellisessä vuorovaikutuksessa:

- sanojen merkityksessä
- puheenaiheissa ja niiden esittämisessä
- puheen piirteissä ja siinä miltä puhe kuulostaa
- viestintätyyliä
- ei-kielellisen viestinnän osalta mm. ajankäytössä, tilankäytössä, koskettamisessa, ilmeissä, eleissä, katseissa, pukeutumisessa. (Emt., 25, 59)

Sanojen osalta ongelmaksi voi koitua se, ettei toisessa kielessä ole vastaavaa sanaa tai käsitettä. Tällöin tulkki sanoo, ettei hän pysty kääntämään sanaa suoraan, vaan hänen pitää kertoa, mitä kyseinen sana tarkoittaa. Rätty (2002, 60-61) kertoo esimerkin Alista, joka pohti kuin

ka kertoisi somalian kielellä päiväkodista tai vanhainkodista, kun Somaliassa ei sellaisia ole. Vaikka vastaava sana löytyisi toisesta kielestä, sen sosiaalinen merkitys voi kuitenkin olla erilainen. Yksinkertainen esimerkki on sana perhe, joka Suomessa tarkoittaa huomattavasti suppeampaa läheisten joukkoa kuin suurimmalle osalle turvapaikanhakijoista. (Salo-Lee ym. 1998, 25-26.)

Puheenaiheen valintaan ja esittämiseen vaikuttavat vuorovaikutustilanne ja osallistujien suhde, heidän ikänsä, heidän välisensä valtasuhde ja sukupuoli. Esimerkiksi henkilökohtaisia asioita ei välttämättä puhuta tuntemattomien kanssa ja tuttujenkin kanssa puheenaiheen tulee olla sosiaalisesti sallittu. Jokaisessa kulttuurissa on omat kielletyt tai vaikeat keskustelunaiheensa. Suomessa voi puhua vapaasti seksuaalisuudesta, mikä on useille turvapaikanhakijoille outoa. Sen sijaan suomalaiselta ei kannata kysellä hänen palkkaansa. Sitä pidetään epäkohteliaana. Ihmisten välistä sosiaalista etäisyyttä säätelevät säännöt vaihtelevat kulttuureittain. Suomessa sosiaalista etäisyyttä pyritään maksimoimaan, jolloin keskustelu on usein muodollista ja puheenaiheet yleisiä. (Emt., 27-28.)

Eri kielissä on erilaisia painotuksia ja äänen korkeus, voimakkuus sekä tauot vaihtelevat (emt., 28-29). Monet turvapaikanhakijat puhuvat äänekkäästi ja keskeyttävät keskustelukumppaninsa puhumalla päälle eikä sanojen välissä juuri pidetä taukoja. Suomalainen voi pitää tällaista puhetapaa aggressiivisena ja epäkohteliaana. Turvapaikanhakija voi puolestaan tehdä suomalaisen hitaammasta ja monotonisesta puheesta päätelmän, ettei keskustelukumppani ole hänen asiastaan kiinnostunut.

Viestintätyyli on erilaisten kielellisten ja ei-kielellisten tekijöiden yhteisvaikutusta eikä omasta viestintätyylistä olla usein tietoisia. Kulttuurienvälisessä viestinnässä on tunnistettu erilaisia vastakohtapareja: suora/epäsuora, runsasanainen/ytimekäs, persoonakeskeinen/kontekstiin tukeutuva ja tulosorientoitunut/proessorientoitunut viestintä. Viestintätyyliin erot näkyvät myös siinä, missä määrin kulttuurissa painottuu kielellinen ja ei-kielellinen viestintä. Toisissa kulttuureissa korostuu kielellinen viestintä (mm. suomalainen kulttuuri), kun taas toisissa vain osa informaatiosta ilmaistaan kielellisesti ja suuri osa informaatiosta täytyy osata lukea ei-kielellisistä merkeistä (mm. useat aasialaiset, arabialaiset ja latinalaiset kulttuurit). Suoraa viestintätyyliä käyttävä puhuja ilmaisee kielellisesti selkeästi asiansa ja odottaa toisen osapuolen tekevän samoin. Epäsuorassa viestintätyylinä puhuja esittää asiansa peitellysti, vihjein ja käyttämällä pehmentäviä sanontoja. Kuulijan odotetaan tarkkailevan myös ei-kielellistä viestintää ja tekevän siitä asianmukaisia johtopäätöksiä. Epäsuoralla viestinnällä pyritään keskinäisen ryhmäharmonian säilyttämiseen. Suora viestintätyyli on yleisempää yksilöllisissä kulttuureissa, epäsuora puolestaan yhteisöllisissä kulttuureissa. (Emt., 36-39.) Suomalainen viestintätyyli on suoraa, kun taas monen turvapaikanhakijan viestintätyyli on epäsuoraa. Turvapaikanhakija voi kokea suomalaisen suoruden epäkohteliaana ja kasvojen menetystä uhkaavana tilanteena, mikä on hyvä pitää mielessä vastaanottotyössä useamman henkilön keskustelutilanteissa.

Ei-kielellinen viestintä tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia väärinkäsityksiin. Ajankäytön erilaisuus näkyy suhtautumisessa täsmällisyyteen, aikatauluihin ja suunnitelmallisuuteen. Tilaan, ihmisten väliseen etäisyyteen ja koskettamiseen suhtaudutaan myös eri tavoin. Suomalaiset ovat varsin "tilaa vaativia" ja kosketusarkoja, mistä monille tuttu esimerkki on kuva suomalaisista bussipysäkillä, mahdollisimman kaukana toisistaan. (Emt., 60-67.) Vastaanottokeskuksissa kerrotaankin usein turvapaikanhakijoille suomalaisten suuresta oman tilan tarpeesta ja kosketuksen välttämisestä. Erilaiset perustunteet ovat yleismaailmallisia ja tunnistamme ne hyvin toistemme ilmeistä. Kulttuurit eroavat kuitenkin siinä, missä määrin tunteita on soveliasta ilmaista. Esimerkiksi aasialaisissa kulttuureissa pyrkimys harmonian säilyttämiseen on niin vahva, ettei negatiivisten tunteiden ilmaiseminen ole soveliasta. (Kanervo & Saarinen 2004, 17.) Suomalainen tuo esiin mielipahansa aika estoitta, joskin tilannesidonnaisesti. Katsekontaktiin

liittyä erilaisia sääntöjä soveliaan katseen pituudesta sekä siitä, kuka voi katsoa ja ketä. Ongelmia aiheuttavat sekä liiallinen että liian vähäinen katsekontakti, joka voidaan tulkita epärehellisyudeksi, aggressiivisuudeksi tai seksuaaliseksi kiinnostukseksi (emt. 16). Suomalaisen katsekontaktinormin mukaan tiivis katse kertoo sekä kiinnostuksesta toista henkilöä kohtaan että rehellisyydestä. Turvapaikanhakijalle erityisesti naisen ja miehen välinen tiivis katse voi viestiä seksuaalisesta kiinnostuksesta. Pukeutumista tulkitaan vahvasti oman kulttuurin näkökulmasta ja merkittävää on asun paljastavuus. Vastaanottokeskuksissa klassinen keskustelunaihe onkin henkilöstön pukeutumisenormi ja liian paljastavan vaatetuksen raja.

Jotta työntekijä voi havainnoida kulttuurien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä, hänen on oltava perillä myös suomalaisesta kulttuurista, arvoista ja omista toimintatavoistamme. Samoin on suositeltavaa tuntea Suomen historiaa ja niitä yhteiskunnallisia kehityskulkuja, joiden myötä elämme sellaisessa Suomessa kuin juuri tällä hetkellä elämme.

3.3 Perheet ja parisuhteet erilaisissa yhteiskunnissa

3.3.1 Perheet ja parisuhteet tutkimusten valossa

Länsimaisen yhteiskunnan ulkopuolella on lukuisia erilaisia perhemuotoja, joiden seassa länsimainen ja suomalainen perhekäsitys on varsin outo. Kuten väestöliiton väestöntutkimuslaitoksen tutkimusprofessori Anna Rotkirch (2013, 6) toteaa, olisi hyvä tutustua ensin oman perhekäsityksemme poikkeuksellisuuteen, jotta voisimme ymmärtää muita perheitä. Omituisuuksemme listaan kuuluu muun muassa: korostunut yksilökulttuuri ja yksin asuminen, pitkälle viety tasa-arvokäsitys sukupuolien ja sukupolvien välillä, avioliiton ja seksisuhteiden hyväksyminen parisuhteen ulkopuolella sekä äitiyden ”aliarvostaminen” naisen elämässä.

Ruotsalainen sosiologi Göran Therborn on tutkinut maailman perheitä 1900-luvun alusta alkaen ja toteaa kaikkialla maailmassa tapahtuneen kehitystä kohti pienempiä ja tasa-arvoisempia perheitä. Maailman perhejärjestelmät eivät kuitenkaan ole yhdentymässä, vaan pikemminkin erkanemassa. Yleisistä trendeistä jatkunee lasten määrän rajoittaminen ja naisten aseman parantuminen. Therborn erottaa viisi suhteellisen itsenäistä ja maantieteellisesti, uskonnollisesti, historiallisesti sekä kulttuurisesti yhtenäistä perhejärjestelmää: Etelä-Aasian, Itä-Aasian, Läntisen Aasian (ja Pohjois-Afrikan), Saharan eteläpuolisen Afrikan sekä eurooppalaisen järjestelmän (johon lasketaan myös Yhdysvallat ja Australia). Kirjassa ”Mikä perhe? Perhe eri kulttuureissa” esitellään esimerkkejä näistä perhejärjestelmistä Itä-Aasiaa lukuun ottamatta. (Rotkirch 2013, 7-9; Therborn 2006)

Antropologinen tutkimus on osoittanut, miten eri tavoin perheet, sukulaisuus ja avioliittomuodot rakentuvat eri puolilla maailmaa. Eri kulttuurien sukulaishjärjestelmät ovat hyvin erilaisia, mutta niitä on pyritty vertailemaan keskenään erilaisten mallien avulla. Sukulaisuuden polveutumista selvittävässä malleissa on kyse sosiaalisten suhteiden jatkumisesta sukupolvesta toiseen. Polveutumisessa erotetaan yksilinjainen eli unilineaarinen ja molemminpuolinen eli bilateraallinen malli. Yksilinjaiset järjestelmät ovat selvästi yleisempiä ja ne voivat rakentua isän kautta eli patrilineaarisesti tai äidin kautta eli matrilineaarisesti. Patrilineaarinen malli on näistä yleisempi ja siinä lapset lasketaan kuuluviksi isän puoleiseen sukulinjaan. Linjasuvun jäsenyys siirtyy eteenpäin poikien eli isien välityksellä. Eräs mielenkiintoinen sovellus on naisten välinen avioliitto, jossa isälle tärkeä tytär (kenties itse hedelmätön) menee naimisiin toisen naisen kanssa maksamalla morsiusmaksun tämän suvulle. Näin hänestä tulee toisen naisen lasten sosiaalinen isä (pater), vaikka lapsilla on biologinen isä ja lapset kuuluvat naisen patrilineaariseen linjasukuun. Matrilineaarisisessa mallissa lapset kuuluvat äitinsä sukulinjaan ja jäsenyys siirtyy eteenpäin tyttöjen eli äitien välityksellä. Matrilineaarisisessa polveutumisessa veljien ja sisarten väliset suhteet ovat tärkeimpiä, kun taas länsimaissa keskeisenä pidetään aviopuolisoiden välistä suhdetta. Matrilineaarisisessa järjestelmässä aviomies voi muuttaa vaimonsa ja tämän

sukulaisten luo, mutta vaimo voi myös muuttaa miehen luo, vaikka lapset jatkavat hänen sukulinjaansa. Esikoispoika voi muuttaa jossain vaiheessa enonsa luo, koska hän perii tämän vaurauden ja aseman. Ylipäättään lapset voivat asua eri vaiheissa muiden sukulaisten tai kasvattivanhempien luona. Valtiottomien yhteiskuntien jakolinjat (mm. vallankäyttö, poliittinen järjestäytyminen) saattavat rakentua useita linjasukuja kattavien klaanien kautta. Bilateralisessa mallissa, mitä Suomikin edustaa, sukulaisuus polveutuu sekä äidin että isän puolelta. (Fingerroos ym. 2016, 29-37.)

Myös avioliittomallit ovat hyvin erilaisia. Eksogamia eli ulkoryhmäavioliitto tarkoittaa järjestelmää, jossa puoliso etsitään oman ryhmän eli linjasuvun ulkopuolelta. Endogamia tarkoittaa sisäryhmäavioliittoa, jolloin puoliso haetaan oman linjasuvun, yhteisön, kastin, säädyn, yhteiskuntaluokan, etnisen ryhmän tai uskonnollisen ryhmän sisältä. Monogamialla tarkoitetaan yksiavioisuutta ja tämä onkin länsimaisen avioliiton perusmuoto. Koska kuitenkin länsimaissa erot ovat varsin yleisiä, peräkkäisten parisuhteiden järjestelmää voi luonnehtia sarjamonogamiaksi. Monissa yhteiskunnissa polygamia eli moniavioisuus on mahdollinen vaihtoehto. Leviiraatissa on kyse lankousavioliitosta, jossa leskeksi jäänyt nainen avioituu kuolleen miehensä veljen kanssa. Sororaatissa eli kälyavioliitossa puolestaan leskeksi jäänyt mies menee naimisiin kuolleen vaimonsa sisaren kanssa. Avioliiton takeina pidetään erilaisia maksuja kuten morsiusmaksua, jossa miehen sukulaiset maksavat naisen sukulaisille sovitun maksun korvauksena naisen sukuun tuomasta hedelmällisyydestä ja työpanoksesta. Morsiusmaksua ei pidä sekoittaa naisen ostamiseen. Myötäjäisissä morsiamen suku antaa rahaa tai muuta taloudellista vastinetta uudelle perheelle. (Emt. 34-35.)

Maahanmuuttajataustaisia perheitä on tutkittu viimevuosikymmeninä erityisesti angloamerikkalaisessa tutkimuksessa. Myös Euroopassa on tutkittu muun muassa maahanmuuttajataustaisten perheiden yhteiskunnallista asemaa ja toisen sukupolven identifikaatiota sekä kiinnittymistä yhteiskuntaan. Tärkeitä kiinnostuksen kohteita ovat olleet sukupuoli ja transnationaalisuus. Suomessa maahanmuuttotutkimus on virinnyt 90-luvulla, mutta perhesuhteet ovat harvemmin olleet tutkimuksen keskiössä. Silti perheisiin, transnationaaliin perhesuhteisiin, maahanmuuttajanaisten asemaan ja toisen sukupolven tilanteeseen keskittyviä kansallisia tutkimuksia tehdään yhä enemmän. Perhettä koskeva maahanmuuttotutkimus on kuitenkin usein ongelmakeskeistä ja painopiste on yhteiskuntaan sopeutumisen kysymyksissä. (Peltola 2014, 20-29.)

Laura Huttunen (2002) on tutkinut kodin muuttuvia merkityksiä maahanmuuton yhteydessä. Petri Hautaniemi (2004) on tutkinut somalipoikien arkea Suomessa ja heidän transnationaalisia suhdeverkostojaan. Maarit Marjeta (2001) on kuvannut somalialaisten naisten arkea Suomessa sekä sukupolvi- ja sukupuolisuhteita somalialaisissa perheissä. Marja Tiilikainen (2003, 2007) on tutkinut somalinaisten hyvinvointia, uskonnollisuutta ja transnationaalisia suhteita. Muslimiperheiden ja seksuaaliterveyden näkökulmasta kiinnostava julkaisu on Akarin, Tiilikaisen ja Lipsanen (toim.) (2009) julkaisu. Anne Alitolppa-Niitamo (2010) on kirjoittanut perheiden eritahtisesta sopeutumisesta uuteen maahan ja sen tuomista haasteista perhesuhteisiin. Lotta Kokkosen (2010) väitöskirja käsittelee pakolaisten vuorovaikutussuhteita ja osana tätä kokonaisuutta myös perheverkostoja sekä vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä. Marja Peltola (2014) on tutkinut maahanmuuttajien perhepuhetta ja perhesuhteiden uudelleenjärjestämiseen liittyviä neuvotteluja. Perheeseen liittyviä teemoja on tarkasteltu myös erilaisissa artikkeleista koostuvissa teoksissa. Tällainen teos on Martikaisen ja Tiilikaisen (2007) toimittama ”Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ”. Martikaisen ja Haikkolan (2010) toimittama ”Maahanmuutto ja sukupolvet” keskittyy toisen sukupolven nuorten integraatioon ja nuorten elämää koskeviin kysymyksiin. Sukupuoli on puolestaan keskiössä Keskinen, Vuoren ja Hirsiahon (2012) toimittamassa teoksessa ”Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa”. Alitolppa-Niitamon, Fågelin ja Säävälän (2013) toimittamassa julkaisussa ”Olemme muuttaneet - ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä” keskitytään työskentelyyn maahanmuuttajien parissa, mutta julkaisussa on

myös perheisiin ja vanhemmuuteen liittyviä artikkeleita. Julkaisu on jatkoa Alitolppa-Niitamon, Söderlingin ja Fågelin (2005) toimittamalle teokselle ”Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin”. Fingerroosin, Tapanisen ja Tiilikaisen (2016) teos ”Perheen yhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?” tarkastelee erilaisia perhekäsityksiä sekä perhemuuttoja ja niihin liittyviä jännitteitä erityisesti humanitaarisen muuton näkökulmasta. Hiitolan, Aniksen ja Turtiaisen (2018) toimittamassa kirjassa ”Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä.” tarkastellaan maahanmuuttajien erilaisia kohtaamisia suomalaisessa palvelujärjestelmässä ja osallisuuden vahvistamista. Artikkelit liittyvät vahvasti myös perheisiin.

Siirtolaisuusinstituutilla on käynnissä mielenkiintoinen perheisiin liittyvät tutkimushanke vuosina 2018-2021: ”Perheen erossaolo, maahanmuuttostatus ja arjen turvallisuus: Haavoittuvien maahanmuuttajien kokemuksia ja strategioita”¹. Hankkeessa selvitetään muun muassa sitä, miten siirtolaiset selviävät tilanteessa, jossa perheen erillään olo jatkuu pidempään ja kuinka he luovat turvallisuutta sekä merkityksellisiä ihmissuhteita arkeensa.

Parisuhteisiin tutkimuksissa viitataan yleensä osana laajempaa perhepuhetta, eikä parisuhdetta tutkita erillisenä ilmiönä. Maahanmuuttajien parisuhteisiin liittyviä tutkimuksia löytyy kahden kansallisuuden avioliitoista, joissa toinen puolisoista on suomalainen. Tällöin puhutaan kaksikulttuurisista tai monikulttuurisista parisuhteista ja avioliitoista. Esimerkiksi Jaana Anglé (2014, 23-25) tarkastelee monikulttuuristen parisuhteiden kehittymistä, niiden vaiheita ja kestävän avioliiton selviytymistekijöitä. Kaisa Nissin (2017) näkökulma liittyy kulttuurin ja uskonnon vaikutukseen monikulttuurisissa parisuhteissa. Lisäksi Väestöliitto on julkaissut perhebarometrin suomalaisten monikulttuurisista liitoista (Lainiala & Säävälä 2012). Minna Säävälä (2013, 111-113) on selvittänyt ylijäisiä avioliittoja maahanmuuttajien tai heidän jälkeläistensä ja lähtömaasta haettujen puolisoitten välillä. Suomessa tällaiset liitot ovat olleet vähäisiä mutta yleistyään päin. Osin kyse on jo maassa asuvien etnisten vähemmistöjen sisäisistä liitoista. Lotta Kokkonen (2010) on tutkinut pakolaisten vuorovaikutussuhteita ja kiinnittymistä uuteen sosiaaliseen ympäristöön, missä yhteydessä hän on selvittänyt myös kuvauksia perhesuhteista ja parisuhteista.

Tuoreessa Helsingin yliopiston tutkimushankkeessa (2013-2017) Transnational Somali Families in Finland: Discourses and Lived Realities of Marriage (Transnationaaliset somaliperheet Suomessa: avioliiton diskurssit ja eletyt kokemukset)² on tuotettu tietoa somalipariskuntien avioliitoista ja muun muassa perheriitojen ja avioerojen uskonnollisesta sovittelusta (ks. luku 6.4.2).

3.3.2 Transnationaaliset perhesuhteet

Turvapaikanhakijoiden perhesuhteisiin liittyy olennaisesti transnationaalisen perhe- ja sukulaisverkoston käsite sekä suhteiden ylläpito eri tavoin yli kansallisvaltioiden rajojen. Brycesonin & Vuorelan (2002, 3, 10, 14) määritelmän mukaan transnationaaliset perheet asuvat ainakin jonkin aikaa erossa toisistaan eri valtioiden alueella, silti ylläpitäen kokemusta perheyhteydestä. Ilmiö ei taivu kovin tarkkaan kuvailuun, koska perheet muuntavat jatkuvasti muotoaan ja määrittelevät rajansa uudelleen. Yksilöt tekevät perhekokemusta muokkaavia valintoja luomalla, ylläpitämällä ja vähentämällä yhteydenpitoaan eri perheenjäseniin. Transnationaalisten perhesuhteiden tutkimus on laajentanut ymmärrystä perheen hahmottamisen tavoista. Perhe voidaan erottaa John Gillisin mukaan kahteen osaan: perheeseen, jonka kanssa elämme (eletty perhe, family we live with) ja perheeseen, jonka varassa elämme (kuviteltu perhe, family we

¹ ks. <http://www.migrationinstitute.fi/fi/project/perheen-erossaolo-maahanmuuttostatus-ja-arjen-turvallisuus-haavoittuvien-maahanmuuttajien>

² Hankkeen tuottamat tutkimukset löytyvät oheiselta nettisivulta <https://blogs.helsinki.fi/transnationalmuslimmarriages/publications/>

live by). Eletty perhe on arkisen elämän yhteisö, jossa kohdataan hyvien asioiden lisäksi erilaisia erimielisyyksiä ja kielteisiä tunteita. Kuviteltu perhe on mielikuvista muodostuva ideaalita-son perhe, joka koetaan emotionaalisenä tuen ja kuulumisen tunteiden yhteisönä, johon liittyy vahvasti jatkuvuuden tunne. Perhesuhteiden kuviteltu luonne tulee hyvin esiin niissä tilanteissa, joissa lähisukulaisten puuttuessa kaukaisistakin perheenjäsenistä saatetaan ”tehdä perheenjäseniä”. Transnationaalinen perheverkosto tarjoaa jäsenilleen tunteen perheyhteydestä, mutta myös materiaalisia resursseja ja hoivaa. Samalla se asettaa jäsenilleen odotuksia vastavuoroisuudesta ja vastuun kantamisesta. (Peltola 2014, 22-23, 27, 118.) Transnationaalisissa perhesuhteissa hoivavastuu voi kohdistua esimerkiksi toisessa maassa asuvaan omaan vanhempaan tai lapseen tai toisaalta muualla asuvat sukulaiset haluavat osallistua Suomessa asuvan perheen hoivaan. Ylirajainen ja ylisukupolvinen hoiva eri maiden välillä tuo omat haasteensa turvapaikanhakijoiden ja muidenkin maahanmuuttajien elämään. Hoivasuhteita ylläpidetään taloudellisen avun ja tietotekniikan turvin silloin, kun fyysinen hoiva ei ole mahdollista. (Davydova-Minguet & Pöllänen 2018.) Esimerkkinä transnationaalisesta fyysisestä hoivasta ovat tilanteet, jossa lapsia vaihdetaan väliaikaisesti tai lähetetään sukulaisten luokse vaikkapa äidin uupumuksen vuoksi tai lapsen kasvatusongelmissa (Hautaniemi 2004, 52; Tiilikainen 2003; Tiilikainen 2007, 271-275).

Marja Peltolan (2014, 114-149) tutkimuksessa transnationaaliset perhesuhteet olivat haastateluille tärkeitä ja entinen kotimaa näyttäytyi usein henkisenä kotina, vaikka perheverkosto oli hajonnut laajalle maantieteelliselle alueelle. Perheiden kesken oli kuitenkin suurta vaihtelua siinä intensiteetissä, millä sukulaiset osallistuivat perheen elämään. Perhesuhteita ylläpidettiin arjessa tiiviillä, jopa päivittäisellä yhteydenpidolla. Apuna käytettiin valokuvia, videopuheluita, sähköpostia, Skypeä ja muita vastaavia palveluita. Taloudellisen tilanteen salliessa perheenjäsenet vierailivat toistensa luona mahdollisuuksien mukaan. Transnationaaliset suhteet saattoivat olla ajoittain myös emotionaalisesti ja taloudellisesti kuormittavia. Erossa asuminen toi arkeen surun tunteita ja toisaalta sukulaisten taloudellinen auttaminen aiheutti ylimääräistä taloudellista kuormitusta. Marko Juntunen (2012, 181-186) kuvaa, kuinka Suomessa asuville irakilaisperheille oli hänen tutkimuksessaan tunnusomaista sosiaalisten verkostojen transnationaalisuus. Lähisukulaiset olivat hajaantuneet eri maihin, mutta yhteydenpito oli siitä huolimatta aktiivista. Esimerkiksi pakomatkat Irakista edellyttivät transnationaalisten suhteiden aktiivointia ja ylläpitämistä taloudellisen avun ja tiedon välittämiseksi.

3.3.3 Perheroolien muutokset ja uuteen maahan sopeutuminen

Maahanmuuttajaperheiden vaikeuksia uudessa maassa kuvataan usein perheroolien muutoksina ja perheenjäsenten eritahtisena sopeutumisena (eritahtinen akkulturaatio) uuteen yhteiskuntaan (Alitolppa-Niitamo 2010; Turtiainen & Rezai 2018, 222-223; Peltola 2014, 24-29). Toisaalta tutkimuksissa on havaittu perheen roolien olevan osa jatkumoa, jossa ylläpidetään suhteita samanlaisina kuin ennen Suomeen tuloa. Maahanmuuttajataustaisilla perheillä on ollut jo lähtömaissaan erilaiset resurssit ja he ovat kiinnittyneet ympäröivään yhteiskuntaan eri tavoin. (Turtiainen & Rezai 2018, 222-223; Peltola 2014, 28-29.)

Portesin ja Rumbautin (Peltola 2014, 151-154) mukaan maahanmuuttajien ja heidän lastensa akkulturaatioprosessi suhteessa toisiinsa ja vastaanottavaan yhteiskuntaan voi järjestyä kolmella tavalla. Samantahtisessa akkulturaatiossa sekä vanhemmat että lapset omaksuvat vastaanottavan yhteiskunnan kielen ja tavat nopeasti eivätkä juurikaan pidä yhteyttä entiseen viiteryhmäänsä. Eritahtisessa akkulturaatiossa lapset omaksuvat vastaanottavan kielen ja tavat nopeasti, mutta vanhemmat jäävät kielellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti sidoksiin entiseen viiteryhmäänsä. Selektiivisessä akkulturaatiossa sekä vanhemmat että lapset oppivat pikkuhiljaa vastaanottavan yhteiskunnan kielen ja tavat, säilyttäen samalla kuitenkin vahvat siteet etniseen yhteisöön. Huonoimpana vaihtoehtona pidetään eritahtista akkulturaatiota ja toivotuimpana puolestaan selektiivistä akkulturaatiota, joka johtaa todennäköisimmin toisen sukupolven

sosiaaliseen nousuun. Se tukee vanhempien auktoriteetin säilymistä ja toisaalta sidokset omaan etniseen yhteisöön auttavat vähentämään syrjinnän vaikutuksia nuoren elämään. Selektiivisen akkulturaation on todettu olevan huomattavasti muita akkulturaatioprosesseja yleisempää, mutta silti tutkimus on keskittynyt eritahtiseen akkulturaatioon.

Eritahteisessa akkulturaatiotutkimuksessa korostuu perheiden konfliktialttius. Perheen muutokset näyttäytyvät jatkuvana perhesuhteiden neuvotteluna ja uudelleenjärjestelyinä sukupolvien ja sukupuolten välillä. Transnationaalisten perheyhteisöjen vuoksi neuvotteleva joukko on ydinperhettä suurempi. Neuvottelu voi olla eksplisiittistä eli avointa keskustelua ja mielipiteidenvaihtoa tai implisiittistä, jolloin kommunikaatioon ei liity avointa keskustelua, vaan ratkaisut muotoutuvat vähitellen. Konfliktit ovat kärjistyneitä muotoja perheen sisäisistä neuvotteluista ja ne kestävät usein pitkään, sisältäen vaikenemisiä, protesteja ja keskustelua. Perheenjäsenten välisiin konflikteihin liittyy ikä, sukupuoli, hierarkkiset asetelmat ja perheenjäsenten liikkumavapauden sekä toimijuuden muutokset. Sukupolvien väliset arkiset riidat koskivat Peltolan tutkimuksessa kotitöitä, kasvatussääntöjä, koulutyötä ja koulutusvalintoja. Kulttuurilla selitettiin riitoja, jotka koskivat perheen kanssa vietetyn ajan riittävyttä, vanhempien kunnioittamista ja nuorten toiminnan sopivaisuuden rajoja. Kulttuurin lisäksi perheissä saatettiin viitata uskonnon säännöksiin. Nuoret arvioivat omaa toimintaansa myös suhteessa suomalaiseen nuorisokulttuuriin ja omiin vertaisryhmiin. (Peltola 2014, 152-167; Turtiainen & Resai 2018, 223-227.) Perheet olivat erilaisia sen suhteen, mitkä kysymykset olivat riittävän merkittäviä noustakseen riidan aiheiksi. Siihen, miten uhkaavaksi vanhemmat tulkitsivat muutokset, vaikutti vanhempien koulutus, tiedolliset resurssit, sosiaalisten verkostojen laajuus ja kokemukset kulttuurien kohtaamisista. Konflikteja ratkaistiin usein implisiittisen neuvottelun kautta ja prosessiin sisältyi erilaisia pitkän ajan kuluessa tehtyjä kompromisseja. Keskeistä ongelmien ratkaisussa olivat perheenjäsenten läheiset suhteet, luottamus ja avoin keskustelu. Kärjistyneissä konflikteissa aktivoitui transnationaalinen hoiva ja lapsia saatettiin lähettää entiseen kotimaahan. Joissakin tapauksissa kyse ei ollut niinkään hoivasta, vaan kurinpidollisesta puuttumisesta nuoren elämään. (Peltola 2014, 168-185.)

Puolisoiden välillä ongelmaksi nähdään usein maahanmuuttajien tapa järjestää sukupolten väliset suhteet perheen sisällä. Näissä tulkinnoissa maahanmuuttajanaiset näyttäytyvät vääränlaisten kulttuuristen käytäntöjen uhreina ja toisaalta aktiivisen suomalaisen tasa-arvokasvatuksen kohteina. Samalla yksioikoiset sukupuoleen liittyvät kysymykset jättävät huomiotta maahanmuuttajamiehiä koskevat ongelmat. Peltolan tutkimuksessa sukupolten tasa-arvoa koskevan keskustelun teemoiksi nousivat parisuhde, sukupolten välinen työnjako ja kasvatusta. Haastateltavat näkivät merkittäviä eroja suomalaisen yhteiskunnan ja entisen kotimaansa tavoissa ymmärtää sukupolten rooleja, liikkumavapautta ja sopivaisuussäännöksiä. Muutokset vaikuttivat parisuhteisiin eri tavoin. Toisille naisille muutto Suomeen oli tuonut lisää vapauksia, toisissa perheissä tilanne ei ollut vaikuttanut sisäiseen vastuunjakoon ja kolmansissa perheissä suhteet oli neuvoteltu jo aiemmin perheelle itselleen sopivalla tavalla kulttuurisista rooli-odotuksista poiketen. Traditionaalista työnjakoa ei välttämättä pidetty osoituksena epä-tasa-arvosta ja naisten alistamisesta. Naisten odotukset miesten osallistumisesta lasten ja kodin hoitoon kasvoivat Suomessa, kun aiempi perheverkoston tuki katosi. Toisaalta miehet viettivät myös enemmän aikaa kotona työllistymisvaikeuksiensa vuoksi. Näin parisuhteet muokkautuivat vastaamaan elämäntilanteen ja työmarkkina-aseman muutoksia eikä kyse ollut pelkästään kulttuurisesta toiminnan muutoksesta. Kotitöihin liittyi myös tunne merkityksellisyydestä. Kun aiempi ammatillinen ja yhteiskunnallinen aktiivisuus ei ollut mahdollista, koti- ja hoivatyöt tarjosivat kokemuksen hyödyllisyydestä. (Peltola 2014, 190-202.)

3.3.4 Kulttuuriset vanhemmuustulkinnat

Maahanmuuttajien vanhemmuus, kasvatusta ja hoiva näyttäytyvät jännitteisenä suomalaisessa yhteiskunnassa. Merja Anis (2008, 19-50, 85-98) on tutkinut lastensuojelun ammattilaisten ja

asiakkaiden vuorovaikutusta ja tulkintoja. Sekä hänen tutkimustuloksensa että kirjallisuuslähteet kertovat siitä, kuinka erilaiset kulttuuriset kasvatustavat ja toisaalta perheiden kotoutumisprosessin haasteet voidaan tulkita lastensuojelullisiksi ongelmiksi. Pakolaistaustaisten asiakkaiden ongelmia voidaan pitää myös niin ”vaikeina”, että asiakas jää käytännössä intensiivisen työskentelyn ulkopuolelle. Asiakkaiden arvioinnissa ongelmatulkintoja ei eroteta erilaisuustulkintoista ja normaaliustulkinnat tehdään länsimaisesta näkökulmasta käsin. Petri Hautaniemi (2004, 136) toteaa viranomaisten kyseenalaistavan somaliperheiden perhekeskeiset ja yhteisölliset kasvatustavat viittaamalla ”lapsen etuun”. Marko Juntunen (2012, 197-202) tuo esiin, kuinka ristiriitaiseksi irakilaisperheet kokivat suomalaisten viranomaisten pyrkimykset perheiden oman kulttuurin tukemisessa: Suvaitsevaisesta asenteesta huolimatta, maahanmuuttajien ”kulttuuri” ei saanut olla ristiriidassa suomalaisen tasa-arvoa, seksuaalietiiikkaa ja yksilön vapauksia koskevan käsityksen kanssa. Vanhemmat joutuivat pohtimaan jatkuvasti suomalaisia kasvatusarvoja ja sitä, rohkaisevatko lastaan avautumaan suomalaisen yhteiskunnan suuntaan vai käpertymään omaan yhteisöön. Vanhempien näkökulmasta oli kyse siitä, kuinka lapsen paras määritellään ja kuka sen saa määritellä. Johanna Hiitola ja Marja Peltola (2018) tutkivat maahanmuuttajataustaisten vanhempien ja ns. perheammattilaisten kohtaamisia. He toteavat, kuinka ammattilaiset voivat vaihtoehtoisesti tuottaa ulkopuolisuuden ja toiseuden tunnetta asiakasperheessä negatiivisilla stereotyyppioilla tai toisaalta käyttää mukaan ottavia puheita perheen kanssa työskennellessään. Vanhemmille vanhemmuus on aina emotionaalisesti latautunut aihe ja heille on tärkeää tulla määritellyksi ”kunnolliseksi vanhemmaksi” myös erilaisten viranomaisinstituutioiden silmissä. Kysymys kuuluu, millaista vanhemmuutta heiltä odotetaan ja millaisia keinoja heillä on osoittaa vanhemmuutensa oleva hyvää ja kunnollista.

Marja Peltola (2014, 133-147, 217-222) on tutkinut, kuinka maahanmuuttajaperheet määrittelevät itse kyseenalaistettua kunnollisuuttaan. Keskeisenä keinona he käyttivät vertailua suomalaisiin perheisiin, hyvän vanhemmuuden kuvauksia ja perheenjäsenten yhteiskunnallista menestystä koskevia kuvauksia. Oma perhe määriteltiin tavalliseksi keskiluokkaiseksi perheeksi ja purettiin sitä kautta vastakkainasettelua suomalaisen ja ei-suomalaisen perheen välillä. Toisaalta vertailussa suomalaisiin perheisiin korostettiin oman perheen myönteisiä piirteitä. Suomalaisperheiden kielteisinä piirteinä näyttäytyivät tuolloin perheenjäsenten välisten sidosten löyhyys, välinpitämättömyys ja lapsille liian nuorina sallittu liian suuri vapaus. Vanhempien kunnioittaminen ja aikuistuneiden nuorten kotona asuminen olivat merkittäviä konkreettisia eroja. Vanhempien auktoriteetti nähtiin lapsia suojaavana tekijänä ja osoituksena vastuullisesta vanhemmuudesta. Se ei kuitenkaan sulkenut pois keskustelemaa lastenkasvatusta. Hyvään vanhemmuuteen kuului lasten elämän seuraaminen läheltä, läsnäolo, keskustelu, aktiivisuuden kannustaminen ja kehittävien ajanviettotapojen tarjoaminen. Kunnollista vanhemmuutta tuotettiin oikeanlaisiin arvoihin ja asenteisiin kasvattamisena sekä käytännön kasvatustyönä. Lapset haluttiin kasvattaa ”kunnan kansalaisiksi”, jotka arvostavat rehellisyyttä, ahkeruutta ja koulutusta. Samoin vanhemmille olivat tärkeitä arvoja toisten ihmisten kunnioittaminen ja kohtelias käyttäytyminen. Suomalainen yhteiskunta ei ollut kuitenkaan vanhempien ainoa arviointikehikko, vaan he halusivat kasvattaa lapsensa arvostamaan myös kotimaan juuriaan ja vaalimaan sen kieltä sekä kulttuuria. Muslimivanhemmille oli tärkeää kasvattaa lapsistaan lisäksi hyviä muslimeja. Kulttuurin ja uskonnon vaikutus näkyi voimakkaasti nuorten seksuaalisuuden ja seurustelun kontrolloinnissa. Kontrolli suuntautui erityisesti tyttöihin. Työ, koulutus ja ahkeruus liittyivät vanhempien arvokasvatukseen, mutta toisaalta ne nähtiin nuoremman sukupolven reittinä parempaan elämään.

Saija Kuittinen ja Sanna Isosävi (2013, 78-85) ovat kirjoittaneet artikkelin vanhemmuudesta ja pienten lasten hoivasta eri kulttuureissa. He käyttävät käsitettä ”kulttuurinen vanhemmuuden logiikka” kuvaamaan vanhemmuuden käytänteiden mukautumista ympäristöön tarkoituksenmukaisella tavalla. Lasten taitojen kehittymistä, tunteiden ilmaisua sekä yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden elementtejä tuetaan eri kulttuureissa ympäristön vaateiden mukaisesti. Sitä ominaisuutta kehitetään, mitä tarvitaan ja arvostetaan. Myös vuorovaikutuksessa on kulttuurisia

eroja. Länsimaisissa yhteiskunnissa korostetaan ensisijaisen hoitajan ja vauvan välisen läheisen vuorovaikutuksen merkitystä turvallisen vuorovaikutussuhteen kehityksessä. Toisissa kulttuureissa lapsen läheisyyden tarpeisiin suhtaudutaan eri tavoin ja erot tulevat esiin muun muassa vauvan lähihoitajien määrässä ja hoitamisen tavoissa (esim. lapsen imettäjä ei ole välttämättä oma äiti), vuorovaikutuksen tavassa (rytmillinen, musiikillinen, fyysinen) ja nukkumisjärjestelyissä. Schubertin (2007, 69-140) mukaan kulttuuriset variaatiot kiintymyssuhteissa korostavat, ettei yksi malli ole selvästi toista parempi.

Lasten kasvatus, hoiva ja vanhemmuus, ovat kulttuurisesti rakentunutta toimintaa, jonka tavoitteena on sosiaalista lapsi pärjäämään siinä yhteiskunnassa, jossa hän elää. Turvapaikanhakijat ovat eläneet ennen Suomeen tuloaan hyvin erilaisessa yhteiskunnassa. Kun turvapaikanhakijavanhempien toiminnan perusteita pohtii tällä logiikalla, moni kummalliselta tuntuva käytäntö saa järkevän selityksen.

OSA II AINEISTOANALYYSI

4. Parisuhteen haasteet vastaanottokeskuksissa selvityksen aineiston perusteella

4.1 Väkivalta parisuhteessa

Sekä Surveyspal-kyselyn että haastatteluaineiston perusteella parisuhdeväkivaltaa oli havaittu lähes kaikissa vastaanottokeskuksissa. Sen eri muotoja oli tunnistettu ja ilmiö oli myös koettu hyvinvoinnin kannalta merkittäväksi ongelmaksi.

Parisuhdeväkivallan havaittuina eri muotoina aineistoissa tuotiin esiin: perheväkivalta/lähisuhdeväkivalta yleisilmauksena, henkinen väkivalta (alistaminen, hallinta/kontrolli, rajoittaminen/eristäminen mm. sosiaalisista suhteista, solvaaminen, kiristäminen, uhkaaminen, tiedon pimittäminen), taloudellinen väkivalta (rahankäytön kontrolli), fyysinen väkivalta (lyöminen, potkiminen, tukistaminen, raapiminen, pureminen), kunniaan liittyvä väkivalta (mies uhkailee suvulla) ja seksuaalinen väkivalta (alistaminen, hyväksikäyttö, parittaminen).

Vastaanottokeskusten henkilöstön vastauksissa väkivalta nähtiin esimerkiksi reaktiona miehen muuttuneeseen asemaan perheessä ja ylipäättään reaktiona haastavaan elämäntilanteeseen sekä ongelmanratkaisukeinona ristiriitatilanteissa. Haastavassa elämäntilanteessa riski parisuhteen sisäisiin konflikteihin kasvaa. Äärimmillään parisuhteessa on toistuvia väkivaltatilanteita.

”Asiakkaat, jotka ovat turvautuneet väkivaltaan konfliktitilanteissa, ovat systemaattisesti sitä mieltä, että ilman prosessin kuormittavuutta näin ei olisi tapahtunut.”

Toisaalta vastauksissa tuotiin esiin, ettei vastaanottokeskuksissa tiedetä kaikkia niitä parisuhteen historiaan liittyviä tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa väkivaltaisen käyttäytymisen taustalla. Esimerkiksi puolison vakava traumatisoituminen voi osaltaan vaikuttaa aggressiivisuuteen ja väkivallan riskin lisääntymiseen parisuhteessa.

”Mies on nyt sen edessä, että joutuu puhuttelussa puhumaan näistä traumaattisista asioista, joista ei ole puhunut kellekään muulle kuin minulle. Minä sanoin, että se ei riitä, että sun on oikeasti puhuttava siellä Migrissä kaikki ne asiat läpi ... Sanoin vaimolle, että se saattaa vaikuttaa sillä tavalla tähän puolisoon, että hän on kireä, jopa aggressiivinen, että muistathan, että väkivalta ei oo sallittua, ei fyysinen eikä henkinen - tässäkin tilanteessa.”

”Mies kuvaa sitä sillä, että kun hän on niin omissa maailmoissaan, niin kaikki ärsykkeet, jotka häiritsee hänen omaa ajatusta ja muuta, äänet, ihmiset, kaikki ärsyttää, herättää sitä semmosta, että älkää häiritkö mua. Ja pelkää sitä, että tekee jotakin aggressiivisia tekoja.”

Vaikka väkivalta on tyypillisesti miehen tekemää ja kohdistuu vaimoon, vastauksissa todettiin, että väkivaltaa voi olla parisuhteessa myös toisinpäin eli vaimon väkivaltaisuutena miestänsä kohtaan.

Aineistossa nostettiin esiin myös seksuaalivähemmistöt ja väkivalta joissakin homoseksuaalisissa parisuhteissa.

Vastauksista ilmeni, että fyysinen väkivalta oli toisinaan poistunut, kun siihen oli vastaanottokeskuksessa puututtu. Toisaalta aineistossa tuotiin esiin myös se, että joidenkin turvapaikan-

hakijamiesten on ollut vaikeaa omaksua ehdoton kielteinen suhtautuminen väkivaltaan parisuhteessa.

4.2 Sukupuolten välinen epätasa-arvo ja siihen liittyvä kulttuurinen muutos

Toinen merkittävä haaste, joka aineistossa nousi esiin, on sukupuolten välinen epätasa-arvo ja sukupuolirooleihin liittyvät muutokset Suomeen tullessa. Aineistossa kuvattiin, kuinka perheen sisäisessä roolijaossa näkyy usein perinteinen vahva jako naisten ja miesten välillä. Vaimon paikka on kotona ja hänen tehtävänsä on hoitaa lapsia sekä huolehtia kotitöistä. Mies ei välttämättä hyväksy vaimon opiskelua esimerkiksi vastaanottokeskuksen suomen kielen tunneilla. Vaimo ei aina saa myöskään liikkua ja asioida yksin esimerkiksi kaupassa tai lääkärissä tai osallistua erilaisiin tapahtumiin.

”Naisten asema perhe- ja parisuhteessa on hyvin matala. Naiset eivät pääsääntöisesti voi mennä yksin minnekään (opiskelu, työelämään tutustuminen, kaupassakäynti, harrastustoiminta). Mies päättää perheen asioista, nainen tottelee ja myöntyy, vaikka ei ole samaa mieltä, koska haluaa säilyttää rauhan perheessä.”

Miehet pyrkivät hoitamaan vaimonsa asioita ja saattavat puhua tapaamisilla vaimon puolesta. Syyksi kerrotaan vaimon osaamattomuus hoitaa asioita, mikä tietysti on sikäli totta, etteivät naiset osaa asioida yksin, jos sitä ei ole heille aiemmin sallittu. Vaimoilla ei välttämättä ole myöskään päätösvaltaa perheen asioihin. Työntekijöiden vastausten mukaan miehet ovat tottuneet kontrolloimaan vaimojaan ja vaimot ovat tottuneet siihen. Tilanne voi olla myös vaimon toive eli aina ei ole kyse siitä, että vaimo vastustaisi olemassa olevaa perhesysteemiä. Myös aikuistuvat (15-18 -vuotiaat) poikalapset voivat määrätä perheessä äidin ja naisten puolesta asioista.

Vastaanottokeskusten työntekijät totesivat perheiden perinteisten roolien noudattamisen olevan haasteellista suomalaisessa yhteiskunnassa ja vastaanottojärjestelmässä. Mies ei pysty asioimaan viranomaisjärjestelmissä ja vastaanottopalveluissa vaimonsa puolesta eikä häntä oteta mukaan asiakastapaamisille, jos kyse on vaimon asioiden hoitamisesta (esim. lääkärikäynnit). Naiset voivat olla vastaanottokeskukseen tullessa epätietoisia oikeuksistaan naisena Suomessa. Vastaanottojärjestelmässä kerrotaan sekä naisille että miehille siitä, minkälainen maa Suomi on ja mitä oikeuksia sekä velvollisuuksia itse kullakin on. Muutos tasa-arvoajatteluun kaikilla elämän osa-alueilla on suuri ja se vaikuttaa usein perheen sisäiseen valtasuhteeseen.

”Eri sukupuolten välinen tasa-arvo koko laajuudessaan ja kokonaisuudessaan (esimerkiksi avioeron hakemisen helppous, naisten seksuaalioikeudet, yhtäläiset koulutusmahdollisuudet, naisten vapaa liikkuminen) tulee usein turvapaikanhakijoille yllätyksenä ja tähän sopeutuminen voi olla haastavaa.”

”Sukupuolten välinen tasa-arvo Suomessa. Naiset tulevat tästä tietoiseksi ja oppivat naisten oikeuksista ja vapauksista ja kyseenalaistavat oman kulttuurin normit ja tavat.”

Toisinaan naiset itsenäistyvät ja omaksuvat tasa-arvoisemman ja länsimaisemman arvomaailman nopeammin kuin miehet. Tämä eritahtisuus tuo parisuhteeseen jännitteitä. Naiset saattavat alkaa vastustaa omaa kulttuuriaan, sen normeja ja perheen sisäistä roolijakoa, mikä voi johtaa miehen negatiiviseen reaktioon. Miehet kokevat, että heidän arvostuksensa alenee Suomessa ja he menettävät auktoriteettiasemansa perheen päänä. He eivät pysty toteuttamaan turvapaikanhakijoina perinteistä rooliaan perheen elättäjänä, koska turvapaikanhakijoi-

den on hyvin vaikea työllistyä. Miehet saattavat reagoida muutokseen ja omiin negatiivisiin tunteisiinsa niin, että he voimistavat vaimonsa kontrollia, mikä puolestaan lisää ristiriitoja perheessä.

”Kykenemättömyys perinteisen ja opitun sekä kenties uskonnollisen roolin täyttämiseen voi synnyttää (miehessä) syyllisyyttä, itsetunnon laskua, kokemusta huonommuudesta ja monia muita tunteita, jotka puolestaan heijastuvat parisuhteeseen.”

Vastaanottokeskusten työntekijät kuvasivat turvapaikanhakijamiesten kokemusmaailmassa miehen aseman alenevan ja naisen nousevan verrattuna aiempaan. Jos miehille on haastavaa omaksua suomalainen tasa-arvokäsitys, ei se toki ole tuttu ajattelutapa naisillekaan. Myös vaimot voivat käyttää epäasiallisia keinoja parisuhteen valta-aseman muuttamiseen.

”... vaimo ei saanu mitä hän halus, niin hän sitten, kun oli täällä seurannu miten henkilökunta reagoi, niin hän alkoi keksimään tarinoita, että mies lyö häntä ja mies tekee sitä tätä ja tuota. Ja ties, että sillä tavalla toimimalla hän pyöräyttää ison pyörän liikkeelle ... miten paljon sitä piti puhua, että kun me reagoidaan aina, kun meille tämmönen väkivaltailmotus tulee. Että tää ei oo semmonen asia millä kannattaa alkaa leikkimään ... lähetään monella tavalla hyväksikäyttämään tätä systeemiä. Halutaanki vähä niitä vapauksia mitä ei oo ollu, kun on menty naimisiin.”

4.3 Seksuaalisuuteen ja perhesuunnitteluun liittyvät ongelmat

Puolisoiden välillä ongelmiksi mainittiin vastauksissa epäluottamus, mustasukkaisuus, parisuhteen ulkopuoliset suhteet, erilaiset käsitykset seksuaalisesta kanssakäymisestä ja perhesuunnittelusta sekä lapsettomuus. Joissakin tilanteissa nainen ei haluaisi tulla raskaaksi, mutta mies ei salli ehkäisyä. Näissä tilanteissa vaimo voi turvautua jälkiehkäisyyn tai raskauden keskeytykseen myös miehen tietämättä. Aineistossa nousi esiin henkilöstön käsitys raskauden keskeytysten lisääntymisestä. Mies voi kieltää ehkäisyn myös sellaisissa tilanteissa, joissa toisella on sukupuoliyhteydessä tarttuva sairaus. Ehkäisystä puhuminen nähtiin joskus parisuhteessa hankalaksi.

”Hälle (vaimolle) on puhuttu ehkäisystä, mutta kun ei voi tietää, miten se mies suhtautuu siihen. (Vaimo kysyi), että voiko hän sitte salassa käyttää ehkäisyä?”

Vastaanottokeskusten työntekijät pohtivat, kuinka paljon perhesuunnittelun ja ehkäisystä puhumisen vaikeuksiin vaikuttaa lasten merkitys perheissä ja seksin merkitys lasten hankkimiseksi.

”... lapset on tärkeitä ja ne on rakastettuja ... monet sanoo, että lasten takia on lähdetty vaikka sieltä kotimaasta.”

”... monesti ne tytöt sanoo, et he haluais käydä koulua, mutta sitte kuitenkin on niinku se, että sen seksin tavoitteena on tulla raskaaksi ... jotenki siellä on niin sisäänkirjotettuna se, että naisen kuuluis olla äiti.”

Aineistosta kävi ilmi, että välillä osa vaimoista kokee miesten painostavan heitä seksiin, vaikka he eivät sitä haluaisi. Toiset vaimot ikään kuin ”myöntyvät seksiin”, joskin haluttomina, mutta osa käyttää raiskaus-käsitettä kuvastaen selkeää haluaan kieltäytyä seksistä. Työntekijöitä huoletti naisten seksuaalinen hyväksikäyttö yhteisöjen sisällä.

”... tehdään jälkiehkäisyä, raskaudenkeskeytyksiä ja on tätä seksuaalista hyväksikäyttöä ja sitte se on niin älytön tabu, että siitä ei voi puhua. Ja sehän on heidän yhteisön sisäistä.”

Vastasten mukaan pariskunnan väliseen seksuaalielämään vaikuttavat erilaiset väkivaltakokemukset (kidutuskokemukset ja -vammat sekä raiskaukset ja siitä aiheutuneet vammat), ympärileikkauksen aiheuttamat genitaalialueen vaivat ja kivut, stressi ja mielialalääkkeet. Myös vastaanotto-olosuhteiden nähtiin vaikeuttavan seksielämää, kun perheet asuvat tiiviisti niin, että lapset ovat vanhempiensa kanssa samassa huoneessa.

4.4 Järjestetyt avioliitot ja pakkoavioliitot

Eräs aineistosta esiin nouseva kantaväestöstä poikkeava parisuhteen ilmiö liittyy turvapaikanhakijoiden parisuhteen muodostamiseen ja avioliiton solmimiseen. Koska hakijoita on lukuisista eri maista ja erilaisista kulttuureista, ei ole mitään yleispätevää tapaa parisuhteiden solmimiseen. Aineiston perusteella joukossa on pariskuntia, joiden avioliitto on suvun järjestämä tai vähintäänkin hyväksymä, ehkä jopa pakottama. Järjestetyn avioliiton ja pakkoavioliiton käsitteiden tarkkarajainen erottelu on hankalaa, koska rajan vetäminen pakkoon ei ole yksiselitteistä.

Aineiston perusteella ei voi ottaa kantaa siihen, kuinka onnellisia tai onnettomia järjestetyt avioliitot ovat verrattuna länsimaiseen rakkausajatteluun ja yksilöiden valinnanvapauteen perustuviin parisuhteisiin. Vastaanottokeskusten työntekijöitä mietitytti tunnesiteen muodostumisen pariskunnan välille järjestetyissä avioliitoissa:

”Toiset niistä avioliitoistahan toimii! ... mut siinä onki, että silloinhan me ei tiedetäkään, sillon me ei niiltä ihmisiltä tullakaan kysyneeksi ... että hei miten te ootte menny naimisiin? Onko se ollut teidän molempien tahto vai onko se ollu järjestetty ja ... siitä on tullu ihan toimiva systeemi, niinku joskus ennenmuinoin Suomessa ... ne ihmiset on kiintyny toisiinsa ja ne on perustanu perheen ja se toimii heillä.

Mää en oo ikinä niin syvälle ketään haastatellu, että onko esimerkiksi niin, että he ovat pienestä pitäen tietosia semmosesta asiasta, että he tulee menemään naimisiin ... sehän saattaa olla että tiedetään jo pitkään kenen kanssa tullaan menemään naimisiin ... Että tuleeko siinä sitten semmosta kiintymystä ikäänku ajatus että tuossa se ... minun tuleva mies sitten...

(jos) ollaan murrosikäsiä sillon ku mennään naimisiin, niin kyllähän siinä varmaan semmosia ikäänku romanttisia ajatuksia voi olla ... Koska on ollu näitä lapsivai-voja, jotka sanoo, että kyllä me olimme ihastuneita. No niin 15-vuotiaana kuuluu ollakin ihastunut ja jos on vähän vanhempi komea serkkupoika, niin tuntuuhan se ... tulee varmaan yhteisöltäkin myös sitte semmosta, että no niin, siinäpä katto ... Että varmaan onki jotaki niin sanottuja ihastumisen tunteita, ehkä ensal-kuun. Toisilla ne vaan loppuu sitte aika nopeaan.”

Vastaanottokeskusten työntekijät myös pohtivat, ihastuvatko puoliset helpommin parisuhteen ulkopuolisiin henkilöihin, jos heidän parisuhteensa taustalla ei ole rakkauden tai kiintymyksen tunteita:

”S: Mää jotenki sitä mietin, et tuleeko teillä näkyviin tai joskus ollaan jonku verran puhuttu, että kun nää on menny niin valtavan nuorena naimisiin ja oli siinä nyt ol-

*lu sitä ihastusta tai ei, se on voinu lopahtaa tai sitä ei oo koskaan ollukkaan, niin sitten tuleekin joku toinen ihminen - vaikka ton matkan aikana, tai leireillä tuolla Euroopassa muualla, voi olla että tullaan eri reittejäkin. Niin se ihastuminen toiseen. Niin kuinka paljon tätä on, et sit tuleekin sitä toiseen ihmiseen ihastumista?
H: On niitä usiampikin.*

4.5 Alaikäiset vaimot

Järjestettyjen avioliittojen lisäksi toinen aineistosta löytyvä ilmiö, jota ei niinkään tapaa kanta-väestön parissa työskennellessä, ovat reilusti alle 18-vuotiaana avioituneet tytöt. Ilmiö saattaa korostua tiettyjen kansallisuuksien kohdalla.

”... et siellä on ollu ehkä kulttuurisestikin, että avioliitot solmitaan sillä tavalla (järjestetty avioliitto). Sitte niinku aikasemmin on puhuttu, et sota on korostanu sitä, että on tullu näitä järkisyytä, miksi se avioliitto on pitäny sopia... Ja sitä en tiä, että olisko he päätyny naimisiin niin nuorina, jos ei olis tullu sotaa vai olisko niin, että he olis päätynt. He olis käyny ehkä sen peruskoulun ja sitte heistä olisi tullu äitejä. Mutta että siellähän hyvin monet on kuitenkin jonku verran ja itse asiassa on vaimoja, jotka on käyny enemmän kouluja kun ne miehet.”

Vastaanottokeskusten työntekijät pohtivat sitä, miten parisuhteeseen vaikuttaa pariskunnan välinen ikäero ja se, että vaimo on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta selkeästi murrosikäinen - ainakin avioliiton alkuvaiheessa. Työntekijöillä on tullut joskus myös sellainen olo, että vaikka vaimo olisi perheen tullessa Suomeen jo vanhempi, yli 20-vuotias, hän saattaa silti käyttäytyä hyvin ”teinimäisesti”.

”Ollaan niinku murrosikänen suhteessa vanhempaan (eli suhteessa aviopuolisoon)”.

”Kun he on semmosia nuoria pareja ja nää miehet on kuitenkin sitten semmosia nuoria aikuisia, he voi olla vähän yli kaksikymppisiä tai he voi olla kolmikyppejä. He on varmaan jonkinlaisen nuoruuden, ehkä vapaamman nuoruuden ku mitä nämä tytöt, niin eläny sillon siinä vaiheessa kun se biologisen iän mukaan kuuluu elää. No sitte he menee näitten murrosikästen vaimojen kanssa naimisiin. Kun tullaan tänne Suomeen, ne vaimot vähän seurailee, miten täällä ne ikätoverit elää. Sitte on ehkä juuri näitä ihastumisia ja muuta. Niin siinä on ihmeissään ne miehet, kun ne ei oo kasvattanut vielä omia lapsia kun niitä ei oo tullu ja he kasvattaa niitä murrosikäsiä vaimoja.”

Alaikäisten vaimojen ja heidän miestensä kanssa keskustellessa käydään pohdintoja tulevaisuuden suunnitelmista ja koulutuksessa. Työntekijät kertoivat, että asiakkaiden ajattelussa näkyä usein hämmennys ja ristiriita sen suhteen, mitä he tulevaisuudelta haluavat.

”Mies oli mulla käymässä ja puhuttiin tulevaisuudesta. Minä kysyin minkälaisia ajatuksia sulla on tulevaisuuden suhteen ... Että ootko ajatellu, että te ootta nuoria ihmisiä, että onko se koulunkäynti vai perheen perustaminen se ensisijainen? ... Hänhän oli sitä mieltä, että koulut pitää käydä ja lasten aika on myöhemmin. Minä sanoin, että oon ihan samaa mieltä ... Ja hän sitte sano ... että ei hän vielä haluakaan sitä vauvaa, mutta kun se vaimo haluais sen vauvan ku kavereillaki on vauvoja.”

Työntekijät pohtivat, etteivät alaikäiset vaimot välttämättä ymmärrä, mitä vauvan hankkiminen tarkoittaa pitkällä tähtäimellä eivätkä ymmärrä, kuinka raskasta arki pienten lasten kanssa voi olla. Eritoten, kun Suomessa ei välttämättä ole sukulaisverkostoa, joka kotimaassa olisi apuna ja tukena. Samoin työntekijät pohtivat, kuinka nuoria alaikäiset äidit lopulta ovat äideiksi. Vastaanottokeskuksessa alaikäisellä vaimolla voi olla jo useampi pieni lapsi hoidettavanaan.

”Se ajatus siitä, että mitä se tarkoittaa ku on se vauva, niin se on sulla seuraavat 20 vuotta.”

”Mut he (vauvoja haluavat nuoret) ei niinku näe sitä, että esimerkiksi (naisen nimi) on niin väsyny ku ihminen vain olla ja voi, kun onhan ne reilusti alle 18-vuotiaat loppujen lopuksi aika pieniä äiteiksi.”

Pääosin työntekijöiden kuvaamissa alaikäisten tyttöjen avioliitoissa ei noussut esiin väkivalta, mutta sellaisiakin tilanteita on. Kuvaus suhteesta on hyvin toisenlainen, kun tyttö on naitettu alle 15-vuotiaana vanhemmalle miehelle, joka on kaltoinkohdellut tyttöä monin tavoin.

Työntekijät toivat esiin myös toimivia ja hyviä avioliittoja, joissa vaimo on alaikäinen. Näissä parisuhteissa näkyy molemminpuolinen kunnioitus, miehen huolenpito vaimosta ja yhteinen jaettu vanhemmuus.

”Että ei voi ajatella, että automaattisesti avioliitot, missä vaimo on alaikäinen niin on sitten jotenki tuohon tuomittuja tai ne on pakkoavioliittoja, koska on nähnyt tosi toimiviakin niitä. Että välillä mieltii sitä, että kuinka paljon on vaan, että kun se on meillä niin vieras ajatus, että on väärin että tyttö on alaikäinen ku mennään naimisiin. Voi se olla ihan toimivakin. Ja siellä heidän kulttuurikontekstissaan siinä ei ois mitään poikkeavaa. Et ei ne automaattisesti esimerkiksi lastensuojelutapauksia ole.”

4.6 Perheen ja yhteisön vaikutus parisuhteeseen sekä yhteisökulttuurin odotukset

Aineistossa nousi esiin, kuinka tärkeitä perhe ja sukulaiset ovat turvapaikanhakijoille ja kuinka suku vaikuttaa kaikkeen elämässä, myös parisuhteeseen. Sukulaiset muodostavat keskeisen turvaverkon, joka turvapaikanhakijoilla on usein jäänyt kotimaahan tai on hajallaan eri maissa tai eri paikkakunnilla Suomessa. Turvapaikanhakijoita ei voida sijoittaa vastaanottojärjestelmässä siten, että koko suku olisi samassa vastaanottokeskuksessa tai lähipaikkakunnilla. Sen sijaan ydinperheet sijoitetaan samaan vastaanottokeskukseen, ellei ole poikkeuksellista syytä toimia toisin (esim. erillään asuminen väkivallan vuoksi). Sukulaisverkoston puuttuminen tuottaa turvapaikanhakijaperheille haasteita tilanteissa, joissa normaalisti käännytään suvun ja yhteisön avun puoleen. Eräässä työntekijän kommentissa todettiin, että *”parisuhde voi huonosti ilman muuta sukua”*.

Toisaalta, suvun ja yhteisön vaikutus pariskunnan asioihin kuvattiin säilyvän silloinkin, kun suku on toisaalla. Parisuhteeseen voidaan puuttua kotimaasta käsin tai Suomessa asuvan saman etnisen yhteisön taholta. Näin tapahtuu erityisesti parisuhteen ongelmatilanteissa.

”Yhteisöllisessä kulttuurissa asioita käsitellään ja hoidetaan hyvin eri tavoin kuin mitä suomalaisilla on tapana. Pariskuntien keskinäiset konfliktit ja vaikeudet ovat harvoin pelkästään heidän omia asioitaan, ja päätökset ja ratkaisut voivat olla jopa ulkopuolisten henkilöiden sanelemia. Koko paikallinen, samaa etnistä taustaa edustava yhteisö voi esimerkiksi painostaa suhteen toista osapuolta antamaan anteeksi toisen harjoittama kaltoinkohtelu tai väkivalta ja jatkamaan avioliittoa.”

Sukulaisten tai samaa etnistä taustaa edustavien henkilöiden ohjailua ja puuttumista tuskin tuodaan lähellekään aina vastaanottokeskuksen henkilökunnan tietoon. Tällöin henkilökunnan on hyvin vaikea hahmottaa kokonaisuutta ja sitä, ketkä kaikki kahden ihmisen väliseen parisuhteeseen vaikuttavat ja ovat siinä osallisina tavalla tai toisella.”

Puuttumisen taustalla voivat vaikuttaa avioliittoon liittyvät taloudelliset kytkökset ja myös kuniakulttuuriin liittyvä pelko itse kunkin osapuolen kasvojen menetyksestä sekä koko suvun häpeästä. Toisaalta aineistossa tuotiin esiin myös erilaiset perhekulttuurit ja tavat käsitellä asioita.

”Niin, kyllä siinä varmasti vaikuttaa sitte se, että mikä se suvun ja perheen yhdessäolemisen kulttuuri ylisukupolvisesti on.”

Turvapaikanhakijayhteisöt eivät ole yleensä tottuneet siihen, että yksityisten ihmisten ja perheiden asioita käsitellään perheyhteisön, suvun tai oman etnisen yhteisön ulkopuolella. Turvapaikanhakijoiden kynnys tuoda ongelmiaan esille vastaanottokeskuksen henkilöstölle arvioitiin työntekijöiden kuvauksissa korkeaksi. Osa turvapaikanhakijoista sanoo suoraan, ettei henkilöstön pidä puuttua perheen asioihin ja epäilyksiä voi herättää myös vastaanottokeskuksen henkilöstön rooli suhteessa turvapaikkaprosessiin. Yhteisöt voivat toimia omine tapoineen vastaanottokeskuksen henkilöstön rinnalla ja jopa henkilöstön työtä estäen.

”Välillähän se tulee, saattaa tulla hyvin suoraanki, että tää ei kuulu sulle. Älä sinä puutu meidän perheen asioihin.”

”Meitä työntekijöitä ei mielletä eikä hyväksytä siksi yhteisöksi, jonka kanssa niitä ongelmia vois ratkoa. Koska se on uhka, kun ei tiedä miten meidät määritetään suhteessa turvapaikkaprosessiin, jos me tullaan heidän kriiseihin mukaan.”

”He ymmärtää sen jollain tasolla, että nyt ollaan Suomessa ja näitä asioita hoidetaan tietyllä tavalla. Esimerkiksi että me ulkopuolisina puututaan ja on lainsäädäntöä ja väkivalta on kiellettyä ja näin. Mutta toisaalta heidän on hankalaa se hyväksyä. Varmaan samalla lailla ku meidän olis hankalaa hyväksyä se, että me oltais jossain maassa, missä viranomaiset ei auttaiskaan millään tavalla, kun se kuuluis perheen ja suvun selvittää. Joko perhettä tai sukua ei ole täällä tai sitten jos heitä on, niin kuitenkin se lainsäädäntö astelee yli siitä, miten suku selvittäis tämän. Esimerkiksi vaikka, jos on erotilanne, niin kenelle ne lapset kuuluu ja kellä on valta sanoa sille vaimolle, että sinä nyt meet takasi ja sillä siisti.”

”Me ei ikinä saavuteta sitä asemaa kun ne saman kulttuurin ihmiset. Vaikka me oltais tehty vuosi työtä niin, että me ois puhuttu jonku kanssa kerran viikossa, niin jos sieltä yhteisön taholta tulee, että kyllä se nyt on parempi, että ... tai he lähtee sitä ajamaan, niin tuota ... ”

”... että millä tavalla se saman kulttuurin yhteisö pystyy ja pyrkii jarruttamaan meidän toimintaa.”

Turvapaikanhakijoiden yhteisöjen nähtiin kontrolloivan parisuhteen rooleja vastaanottokeskuksessa, missä kuitenkin vaikuttavat myös suomalaisen yhteiskunnan roolit.

”... isä hoitaa vauvaa aivan ihanasti ... äiti toi esille sitä kotitöiden ja parisuhteen yhdistämistä, että kotimaassa se ei kävis ollenkaan, että mies olis niin lujan kriti-

kin ja paineen alla isovanhempien taholta, jos se osallistuis vauvan hoitoon ja kodinhoitoon. Se olis niin tuomitsevaa, (mies) olis tosi lujilla siellä. Mutta miehelle sopii se, että hän osallistuu (vastaanottokeskuksessa), oli synnytyksessä.”

”Täällä (vastaanottokeskuksessa) se varmaan on niinku, että noita isiä näkee keittiössä ja varmaan kun yks sinne menee, niin sinne voi mennä sitte (muutkin).”

”Minä ajattelen sillä lailla, että se ympäröivän yhteisön käyttäytymismalli ja kulttuuri vaikuttaa siihen, millä tavalla nainen lähtee haaveilemaan tulevaisuutta ... ku tullaan tänne (vastaanottokeskukseen) ja meillä on täällä kaikenmaailman infoja - on ”työssä Suomessa” ja seksuaalivalistusta ja naisen asemasta puhumista ja muuta - niin siinähan käy, jos on sellanen persoona joka ajattelee että tämä nyt ei ihan satasella oo sitä mitä minä haluan, niin sehän on niinku vasikka kesällä laitumelle ku pannaan. Että tämä ei enää tämä peli vetelekkään.”

Selvityksen aineistossa ei käsitelty juurikaan tilanteita, joissa turvapaikanhakijan puoliso ja lapset asuvat eri maassa, mutta joitakin kommentteja tuli näihin tilanteisiin liittyen. Tällaisten tilanteiden nähtiin lisäävän turvapaikanhakijoiden ahdistusta ja pelkoa esimerkiksi kotimaahan jääneiden perheenjäsenten turvallisuudesta, mielenterveysongelmia, avioeroja ja vapaaehtoisista paluuta.

4.7 Avioero

Avioero on mahdollista eri kulttuureissa erilaisin kriteerein, mutta käytännössä usein vaikeaa erityisesti naiselle. Avioero onkin uusi mahdollisuus monille turvapaikanhakijoille Suomeen tullessaan. Selvityksen aineistossa mainittiin usein eropohdinnat ja eroprosessit erityisenä vastaanottotyön haasteena. Turvapaikanhakijapariskunta voi siirtyä asumaan erilleen joko samassa vastaanottokeskuksessa ja samalla paikkakunnalla tai puoliset voivat siirtyä asumaan eri paikkakunnille (esimerkiksi tilanteissa, joihin liittyy väkivallan uhkaa).

Avioeroihin liittyen mainittiin ongelmana suvun ja yhteisön painostus, vahva häpeän tunne ja kunnian menetyksen pelko sekä väkivallan ja kunniaväkivallan uhka. Väkivallan uhka voi olla miehen vaimoon kohdistamaa uhkaa ja/tai suvun tai laajemman yhteisön kohdistamaa uhkaa kumpaankin osapuoleen. Kunniaan liittyen osapuolet pelkäävät yhteisön sisäistä juoruamista ja kasvojen menetystä. Sukulaiset kotimaassa saattavat painostaa jatkamaan parisuhdetta, vaikka henkilö itse, ja ehkä kumpikin osapuoli, olisi halukas eroamaan. Viime kädessä pelotteena toimii suvusta ja yhteisöstä hylkääminen.

”Miehen suku on sitä mieltä että pitää palata yhteen, jos aatellaan, että on tämänönnen tilanne, että mies on ollu väkivaltanen naista kohtaan. Mutta myös sen naisen oma perhe on sitä samaa mieltä.”

”Siinä (avioerossa) on vain häviäjää”

”... kun sieltä tulee se suvun ja nimenomaan oman perheen painostus tai oma perhe sanoo, että jos nyt palaat sen miehesi luokse, niin sitten me emme hylkää sinua, mutta jos et palaa, niin sitte me hylätään sinut.”

”... niinku yhden naisen kanssa kun hän kysy, että minunko pitää sitte mennä töihin, kun hän mielti omaa tulevaisuuttaan. Jollon minä (työntekijänä) kuulen kysymyksen sillä tavalla, että minäkö saan käydä koulua ja saan itse mennä töihin ja alan sitä tukemaan ja komppaamaan hälle. Kunnes tajuan, että häntä on mies

pelotellu sillä tavalla, että jos sinä nyt minusta eroat, niin ite joudut toimeen tulemaan. Ja se oli hänelle ihan mahdoton ajatus, koska ei hän ollu varmaan omassa elinpiirissään koskaan nähny semmosta naista, joka olis ottanu täysin vastuun itsestään. Että se ei ollu hänelle ollenkaan realistinen vaihtoehto.”

”Minä ajattelen, että me (työntekijät) ei eurooppalaisina naisina pystytä sitä ees oikeesti ymmärtämään. Jos esimerkiksi mulle sanos, että mun suku hylkää minut, niin paskat hylätkööt. Minä jatkan elämäni sitte omaa tietäni ja mulla on ammatti ja mun toimeentulo ja mun sosiaalinen verkosto ei siitä kumminkaan kauheen suurta kolausta koe. Eikä se aiheuta mulle fyysisen väkivallan uhkaa, mikä näillä (turvapaikanhakijana) on. On kouluttamaton, täysin kasvanu siihen että on aina jostaki miehestä riippuvainen. Ja mehän ei oo kukaan.”

”Se on niin iso asia olla osa sitä yhteisöä, etenki täällä (Suomessa). Koska siinä sitte voi menettää kaiken... heillä se stigma ... et jos et oo enää siinä yhteisössä, niin paljon voimia tarvit, että rakennat elämäs vieraassa maassa.”

Eroprosessin vaikeus näkyy työntekijöiden kuvauksissa päättämättömytenä, jolloin vuoroin halutaan erota, palata yhteen ja taas erota. Myös eroa haluavan henkilön sukupuolella on merkitystä.

”Sehän olisi hyväksytympää, jos mies jättäisi sen vaimon ... silloin ei hänen kunniansa kärsis. Edelleenki se jätetty vaimo olis huonommassa asemassa, jos mies sen päätöksen tekis, että hän ottaa vaikka toisen naisen esimerkiksi siksi että oma vaimo ei voi saada lapsia tai jostain muusta syystä. Mutta se, että vaimo tekis sen ja pysyis siinä päätöksessään, että minä jätän tuon miehen - on siinä sitte väkivaltaa tai ihan ylipäätään muut syyt että ei enää halutakaan olla yhdessä - niin se on tällä hetkellä osottautunu kyllä aika isoksi haasteeksi.”

Eroprosessissa puoliset ja koko suku joutuvat kohtaamaan suomalaisen lainsäädännön erilaisuuden. Lapset eivät kuulu eron jälkeen jommallekummalle puolisoista, kuten turvapaikanhakijoiden kulttuureissa usein on tapana, vaan lähtökohtaisesti vanhemmat jatkavat yhteishuoltajina, joutuvat opettelemaan jaetun erovanhemmuuden ja sopimaan lastensa asumisesta sekä tapaamisista.

”Minä toivon, että isä ei ala vastustaan sitä, koska hän on allekirjottanut tapausneuvottelun. Mutta en tiedä tajuako hän mitä on allekirjottanut. Tottakai se on tulkastu käynny siellä lastenvalvojalla sen läpi, mutta kun se on taas ollu vanhempainsa yhteydessä ja käy kierroksilla. Koska se paine sieltä perheen taholta tulee, että sun täytyy saada ne lapset itelles.”

4.8 Puhumattomuuden kulttuuri, puolisoitten väliset salaisuudet ja kommunikaatio-ongelmat

Selvityksen aineistossa todettiin parisuhdetta rasittavan kommunikaatio-ongelmat: erimielisyydet, riitely, puhumattomuus, epäluottamus, syyttely, toisen osapuolen aliarvostaminen. Eräs reagoititapa kuormittavaan tilanteeseen voi olla myös takertuminen ja vetäytyminen.

”Takerrutaan toiseen eikä uskalleta jättää häntä hetkeksikään, tai päinvastaisesti ryhdytään elämään pääsääntöisesti oman kodin ulkopuolella ollen jatkuvasti pois yhteisestä kodista, jonne toinen jää lasten kanssa ilman apua ja tukea.”

Työntekijät kuvasivat, että toisinaan myös puolisoiden välillä on niin suurta epäluottamusta, voimakasta häpeää ja/tai tarvetta suojella puolisoa, ettei keskinäinen puhuminen onnistu. Toinen puolisoista voi käydä puhumassa työntekijöille tai kumpikin käy puhumassa työntekijöiden kanssa erikseen.

”Puolisot saattavat käydä puhumassa asioistaan yksin eri työntekijöille, mutta eivät halua keskustella asioista yhdessä. Varsinkin naiset turvautuvat monesti enemmän henkilökuntaan kuin omaan puolisoonsa.”

Erityisen haastavaa turvapaikanhakijoille on työntekijöiden mukaan väkivalta- ja kidutuskokemuksista puhuminen. Seksuaalisen väkivallan kokemukset ovat aivan erityinen tabu. Seksuaalisen väkivallan uhreiksi joutuvat niin miehet, naiset kuin lapsetkin. Näistä kokemuksista ja oireista ei välttämättä kerrota puolisolille. Taustalla vaikuttaa yhteisöjen kunniakäsitys, jossa raiskatuksi joutuminen on uhrin syy ja samalla puolison ja perheen häpeää, kunnian menetys. Työntekijöiden kertoman mukaan erityisesti miesten on vaikea kertoa seksuaalisesta väkivallasta edes työntekijöille. Naiset voivat kertoa työntekijöille, mutta eivät kerro puolisoilleen.

”Joskus puolisot pelkäävät että toiselle paljastuvat ne asiat mitkä ovat tapahtuneet jo kotimaassa tai matkoilla esim. raiskaukset. Pelätään häpeää ja nöyryytystä ja siksi asioista vaietaan.”

”Se semmonen pilalle menemisen leima estää puhumasta, koska pelko siitä, että jos sen sanoo, niin puoliso ... Joku on mulle sanonu sen suoraankin, että jos puoliso tietäis, että minut on raiskattu, niin hän hylkäis minut, koska oon menny pilalle.”

”Kyllähän ne naiset vaikenee niin sataprosenttisesti (suhteessa puolisoon).”

”Hyvin harva (mies) sanoo aivan suoraan, vaikka kysytäänki. Mutta annetaan ymmärtää.”

”Yks mies tulee mieleen, joka halus kertoa kidutuskokemuksistaan, sillai käydä systemaattisesti tarinan läpi ja sit se yhtäkkiä vaan loppu se tarina. Siis sillai, että siinä mentiin eteenpäin ja me ehkä käytiin sitä kahdella, kolmella, neljällä kerralla läpi. Ja sit hän vaan lopetti No ei siinä jääny epäselväksi, mitä siinä vielä sitten tehtiin. Mut tiesin, et hän ei ikinä sitä asiaa (kerro) ... Tietenki, toivotaan et niin ei oo tapahtunut, mutta kun kaikki muu oli jo tapahtunut, niin raiskaushan siitä enää puuttu. Et miten sitä ihmistä oli nöyryytetty.”

Pahimmillaan tilanne on se, että kumpikin pariskunnasta on kokenut vakavaa väkivaltaa, johon liittyy usein myös seksuaalinen väkivalta, eivätkä he koe voivansa puhua tilanteesta toisilleen.

”Et siinä on kaksi suurta salaisuutta, jota ei edes tuetusti ja avustetusti haluta lähtä kohtaamaan.”

Sota- ja kriisialueelta tulevien traumoista puhuttaessa puhutaan yllättävän vähän siitä, että osa ihmisistä on tehnyt myös itse vakavia väkivallantekoja. Aseellisissa konflikteissa kaikki osapuolet tappavat, raiskaavat ja kiduttavat. Väkivallan tekojen ja siihen liittyvän häpeän sekä syyllisyyden käsitteleminen vaikuttaa olevan vaikeampaa kuin väkivallan uhrikokemusten käsitteleminen.

"(Mies) on ollu sodissa. On joutunu itse todennäköisesti, ei oo sitä pystyny sanomaan, itse joutunu tappamaan, nähny monta raakaa telotusta, ympäriltä telotettu sotilaskavereita."

Vastaanottokeskusten työntekijät pohtivat turvapaikanhakijoiden puhumattomuutta ja salaisuuksien taakan siirtymistä sukupolvelta toiselle ja totesivat yhtäläisyyksiä suomalaisten sota-traumoihin ja sukupolvien taakkasiirtymiin.

"Tässä on jotenki hirveän paljon samaa ku suomalaisissa sotaveteraaneissa. Semmosta että siitä ei puhuta ... Kysyin siltä mieheltä, että tietääkö sinun vaimo. Hän ei halunnu puhua, mitä siellä vankilassa on tapahtunut. Kerran teki sen, että riipas paidan päältä ja näytti semmoset ruoskan jäljet, vähän niinku sillai, että oli-ko sulla muuta kysyttävää. Ja kerroin tietenki, että asiaanhan on apua saatavissa sitten varsinkin ku oot kunnassa ja on kidutettujen kuntoutuspalveluita, niin hän (sanoi) että ei oo tarvetta, se asia on ollu ja menny. Ajattelin, että nuorelle miehelle siinä elämänhetkessä ehkä oli semmonen "ollu ja menny" -tilanne, mutta varmaanhan se sieltä palaa. Että jääkö siinäki semmonen puhumattomuuden kulttuuri, mikä on ollu Suomessaki. Sit vaan se (mies) oireilee eri tavoin: alkaa käyttää alkoholia tai on väkivaltanen tai näkee painajaisia."

Oleskeluluvan saamisen jälkeen turvapaikanhakijat siirtyvät kuntaan ja vastaanottokeskusten työntekijät miettivät, pystyvätkö he koskaan kertomaan kaikkein kipeimpiä asioita ja saavatko he koskaan apua traumoihinsa.

"Jos aatellaan meidän turvapaikanhakijoita, että kun kokonaisuudessaan se on ollu niin kaoottista se elämä, niin toisaalta ei tarvi selittääkään mitä on tapahtunu, koska jokainen (vastaanottokeskuksessa) sen tietää mitä siellä on tapahtunut."

"Täällä (vastaanottokeskuksessa) vielä jotenkin se yhteinen kollektiivinen ymmärtäminen vaietusti on toiminu. Mutta sitten kun joutuu eroon tästä yhteisöstä, jolla kumminkin on suurin piirtein sama tausta. Kun he joutuu suomalaiseen systeemiin palveluja käyttämään ja suomalaisen yhteiskunnan osaksi, toivottavasti josakin määrin, niin sitä (yhteistä kollektiivista) ymmärrystä ei olekaan: miksi ne hermot menee siellä Kelan jonossa tai miksi se koulunkäynti keskeytyy. Ja nyt kaiken maailman aktiivimallit ja muut tulossa, jos se ihminen ei vaan kykene, se ei pysty siellä koulutuksessa olemaan."

"Me nähdään ja me tiedetään (vastaanottokeskuksissa). Asiakas sanoo tapaamisella, että kaikki on hyvin. No, me kuullaan toinen toisiltamme miten on menny illat, miten on menny viikonloput ja päästään hyvinki suoraan puhumaan asiakkaan kanssa: "no mutta kuulin, että viikonloppuna olet voinut psyykkisesti huonosti tai olet ollut itsetuhonen tai jotaki muuta". Mutta eihän sitä, sitte kun mennään tuolla kunnassa normipalveluissa, tavataan se sosiaalityöntekijä taloudellisissa asioissa, joku kotoutumissuunnitelma pitää uusia, käydään korvakivun vuoksi sairaanhoitajalla. Eihän tämmöset ihmiset siellä pysty alkaa niistä asioistaan puhumaan niin nopeasti. Jos he ei oo valmiita siihen, he ei oo täälläkään olu valmiita. Toki jollakinhan voi tulla, tulee aina asiakkaita, että nyt en enää jaksa ja sitte se tarina sieltä tulee."

"Siitä seuraa se, että sitä ulkopuolista tukea ei oo. Fyysisesti ollaan tuolla jossain lähiössä. Se häpeä niiden asioiden suhteen on, ei uskalleta kertoa viranomaisille ja eihän siinä tarvita ku yks semmonen kontakti, että tulee semmonen olo, että

oon ihan tyhmä ja ei mua ymmärretä eikä kuulla näissä asioissa, niin kyllähän se vaikuttaa siihen kotielämään ja se vaikuttaa parisuhteeseen ja myös siihen vanhemmuuteen. Sitte meillä on ne toisen polven jengiläiset. Lapset ei enää jaksa olla kotona, kun se on yhtä paatunutta ja omissa maailmoissa olevan vanhemman kattelemista, lapsi joutuu hoitaan kaikkia vanhempien asioita.”

4.9 Mielenterveyden ja jaksamisen ongelmat

Aineistossa kuvattiin turvapaikanhakijoiden tyypillisiä mielenterveyden ongelmia: stressioireet, unettomuus, ruokahaluttomuus, toivottomuus, näköalattomuus ja itsetuhoiset ajatukset. Tällaisessa tilassa pienetkin ongelmat voivat tuntua suurilta. Mielenterveysongelmat rasittavat parisuhdetta, joskin myös somaattinen sairaus voi rasittaa suhdetta. Aineistossa ei kuitenkaan kuvattu somaattisten sairauksien vaikutuksia tarkemmin. Kun toinen parisuhteen osapuolista oireilee, kuormittaa hän oireilullaan toista, jonka vastuulle jää sekä puolisoista että lapsista huolehtiminen. Puolisot saattavat alkaa suojella toisiaan ja välttää kertomasta omista huolistaan, jotta ei hermostuttaisi toista enempää.

”Minä ajattelen parisuhteesta, että se on ku kiikkulauta. Et toinen kannattelee ja toisella on sillon tilaa olla huonossa hapessa. Niin se, että jos se kiikkulauta on vuosikausia tietyssä asennossa, niin jossaki vaiheessahan se rupiaa vastaamaan siihen parisuhteeseen.”

Yhtenä ongelmana aineistossa nostettiin esiin pienten lasten vanhempien ja erityisesti äitien väsyminen. Erään kommentin mukaan perheiden isillä *”on oma elämänsä”* ja mikäli mies on paljon pois kodin arjesta eikä lasten hoitoa ja kotitöitä jaeta puolisoitten kesken, naiset väsyvät. Samalla naisten osallistumismahdollisuus vastaanottokeskusten ja ulkopuolisen yhteisön toimintaan heikkenee. Toisaalta aineistossa nostettiin esiin myös vaimosta huolehtivat miehet, jotka ohjaavat uupunutta vaimoaan hakemaan apua työntekijöiltä. Avun hakemiseen ja vastaanottamiseen liittyy kuitenkin syyllisyyttä ja myös pelkoa siitä, mitä viranomaiset tekevät, jos äiti ei jaksa.

”Mies ... pitää hirveän hyvää huolta niistä lapsista ja ite oli sanonu (vaimolle), että mee kertomaan työntekijöille ... siinä on se tilanne, että on se äärimmäisen vilkas lapsi ... ja sitte äitillä on se vauva, joka on tississä koko ajan ... Äidillä jotenkin se syyllisyys oli, kun me yritettiin, että hän menis sen vauvan kanssa eri paikkaan nukkumaan ja isä oli luvannu huolehtia siitä isommasta. Mutta äidin piti kuitenkin hakea se isompi luokseen, koska hän itse halus (kun) olikin vähän aikaa levähtänyt ... varmaan tuli semmonen (olo), että hän on huono äiti.”

”... se sano, että ethän kerro sitte muille viranomaisille. Minä sanoin, että nämä on meidän keskinäisiä asioita, mitä haluat kertoa ja mitä ei oo tarpeen kertoa (muille viranomaisille), niin en kerro. Mutta että siinä voi olla se pelko, että jos hän ei pärjää, niin hältä otetaan lapset pois ... jos hän kertoo miten väsyny hän on.”

Asiakkaiden siirtyessä oleskeluluvan jälkeen kuntaan, vastaanottokeskusten työntekijöillä saattaa nousta huoli siitä, miten uupuneet vanhemmat ja eritoten äidit pärjäävät.

”... sitte lähestyy se, mitä ne on hirveesti oottanu, että kun pääsee siihen omaan kotiin. Pääseehän sinne, ja tämä kaikki (vastaanottokeskuksen tuki) lähtee ympäriltä pois.”

4.10 Turvapaikkaprosessin ja vastaanotto-olosuhteiden aiheuttamat ongelmat

Työntekijöiden kuvauksissa turvapaikkaprosessiin liittyvät paineet ja vastaanotto-olosuhteisiin liittyvät hankaluudet heijastuvat myös turvapaikanhakijoiden parisuhteisiin ja perheen ilmapiiriin. Yksityisyyden puute kuormittaa parisuhteita, kun perheet asuvat tiiviisti samassa huoneessa eikä seksuaalielämään ole tavanomaisia mahdollisuuksia. Tilan puute näkyy muutenkin sotkuisuuden ja ahtauden tunteina ja myös lapset, varsinkin teini-ikäiset, voivat kokea olosuhteet haastavina. Yksityisen tilan lisäksi ongelmana on yksityisen parisuhdeajan puute. Pariskunnalla ei välttämättä ole mahdollisuutta kahdenkeskiseen aikaan, kun muu suku ja yhteisö puuttuu ympäriltä eikä lastenhoitoon saa apua. Puolisoilla ei ole tällöin tilaa myöskään puhua kahden kesken huolistaan ja vaikeista asioista, mikä voi entisestään vähentää kommunikaatiota puolisoitten välillä.

Yhteisöasuminen tuo omat ongelmansa, vaikka turvapaikanhakijat tulevat perinteisistä tiiviimistä yhteisökulttuureista. Yhteisökulttuureissakin tavat vaihtelevat ja vastaanottokeskus on monen eri etnisen kulttuurin sekä vielä useamman perhekulttuurin sekoitus.

”Kun kaksi perhettä asuu samassa huoneistossa, yhteisten pelisääntöjen löytäminen voi ottaa aikansa ja ristiriitatilanteita tapahtuu väistämättä. Nämä heijastuvat myös parisuhteeseen ja perheeseen.”

”Ympäristön paine ja muiden asiakkaiden käyttäytyminen (juoruilu), erilaiset perhekulttuurit ja -käytännöt vastaanottokeskuksessa luovat ongelmia myös parisuhteeseen.”

”Juoruaminen vastaanottokeskuksessa aiheuttaa kitkaa parisuhteessa. Juoruaminen leimaa, vaikka se olisi perätön ja tahraa molempien maineen.”

Säilöönottoyksiköissä haasteet näkyvät niissä tilanteissa, joissa vain esimerkiksi mies on otettu säilöön ja parisuhteen hoitaminen jää puheluiden taikka harvojen lyhyiden tapaamisten varaan.

Vastaanottokeskusten työntekijät kertoivat, että yleinen epävarma tilanne kiristää tunnelmaa ja lisää turhautumista ja riitoja parisuhteessa. Erityisesti turvapaikkaprosessin pitkittyminen ja sitä myötä pitkä asumisaika vastaanotto-olosuhteissa sekä toimeentulon heikkous vaikuttavat negatiivisesti turvapaikanhakijoiden mielialaan, jaksamiseen ja yleiseen hyvinvointiin.

”... sillon kun se prosessi oli ihan jumissa ja väsyneitähän he oli molemmat, mutta ne oli tosi hankalia ne keskustelut sen vaimon kanssa, kun se oli niin vihanen.”

”... kun turvapaikkaprosessi pitkittyy, mutkistuu ja toinen puolisoista on hyvin traumatisoitunu, ehkä molemmat, niin sillon kun se jaksaminen on ääri rajoilla tai sitä ei oo ollenkaan, niin se vaikuttaa myös siihen parisuhteeseen ja puolisoitten väliseen vuorovaikutukseen. Siihen tulee semmosta aggressiivisuutta, toivotonmuutta, epävarmuutta ja pelkoa.”

Työntekijöiden mukaan prosessiin liittyviä haastavia tilanteita ovat kielteisen turvapaikkapäätöksen kuuleminen ja maastapoistaminen. Eräässä aineiston kommentissa kerrottiin, että perheessä pääsääntöisesti vaimo ”romahtaa” kielteisen päätöksen jälkeen. Tällöin vaimo lakkaa osallistumasta kodin ja lasten hoitoon ja miehelle siirtyy vastuu perheestä ja kodista. Mies joutuu uudenlaiseen tilanteeseen. Erityisen haastavia ovat perhetilanteet, joissa puoliset ja lapset käännytetään eri maihin.

"... on käännytys toisella toiseen maahan ja toisella toiseen maahan. Äiti ja lapsi lähtee eri maahan ku isä."

Puolisoiden välillä voi olla myös syyllisyyden tunteita ja syyttelyä esimerkiksi tilanteessa, jossa mies on tehnyt yksin päätöksen kotimaasta lähtemisestä ja tuloksena on lopulta kielteinen turvapaikkapäätös. Tällöin vaimo voi syyllistää miestä väärästä päätöksestä ja mies tuntee painavaa syyllisyyttä. Pariskunnan välille voi tulla riitaa siitä, palataanko kotimaahan vai yrittääkö jollain keinolla jäädä Suomeen. Huoli erityisesti lapsista ja lasten tulevaisuudesta on yleensä suuri kummallakin vanhemmalla.

4.11 Hyvät parisuhteet

Vastaanottokeskusten henkilöstö totesi selvityksen aineistossa, että henkilöstölle näyttäytyvät useimmiten parisuhteen ongelmat, mutta hyvin toimivia parisuhteitakin on. Työntekijät pohtivat sitä, kuinka vähän lopulta tiedämme, mihin turvapaikanhakijoiden hyvät parisuhteet perustuvat ja miten turvapaikanhakijat itse määrittelevät hyvät parisuhteet. Selvityksen aineisto kuvaa todennäköisesti varsin vahvasti länsimaisten työntekijöiden ajatuksia hyvistä parisuhteista ja niiden ilmenemisestä vastaanottokeskuksissa.

Vastauksissa nostettiin esiin erityisesti puolisoiden tasavertaisuus parisuhteessa. Se näkyy lastenkasvatuksessa ja lasten hoidossa, kotitöiden jakamisessa sekä yhteisessä osallistumisessa erilaisiin toimintoihin ja viranomaisasiointiin siten, että kumpikin tietää yhtäläisesti perheen asiat. Tasavertaisessa parisuhteessa puolisot tekevät perheen sisäiset päätökset yhdessä ja molemmilla on sosiaalisia kontakteja sekä ystäviä. Tasaveroinen vastuunottaminen omasta ja lasten elämästä näkyy työntekijöiden mukaan vastaanottokeskuksen arjessa eri tavoin, esimerkiksi lapsia koskevilla keskusteluilla ja asioinnissa tai vaikkapa yhteisten suunnitelmien tekemisellä maastapoistamisen vaiheessa.

Muutamissa vastauksissa nostettiin esiin perinteisten miehen ja vaimon roolien noudattaminen niin, että molemmat kokevat suhteen hyvänä. Samalla vastauksissa todettiin, että kokemus hyvästä parisuhteesta on subjektiivinen eikä asiakkaan kokemus vastaa välttämättä länsimaista kokemusta hyvästä parisuhteesta.

"Perinteisten roolien noudattaminen tai kunnioittaminen ei aina merkitse samaa kuin tasa-arvon puuttuminen: Olennaista on, että molemmat kokevat suhteen itselleen hyvänä ja tasa-arvoisena ja esimerkiksi kotityöt jaetaan tavalla, joka on molempien mielestä sopiva tai oikea."

"On tärkeää myös miettiä, mitä tarkoitusta roolit suhteessa palvelevat ja mikä merkitys eri käsityksillä on. Esim. kenelle patriarkkaalisuus on ongelma ja onko se ongelma?"

"Parisuhde, jossa vaimo hyväksyy oman "roolinsa" (ei ole hyvä asia meidän silmissä, mutta ovat itse tyytyväisiä). Myös hyviä "länsimaisia" suhteita, joissa mies on avoin muutokselle."

Perinteisten parisuhderoolien noudattamisessa keskeisenä nähtiin vaimon toiminta ja perinteisen naisen roolin hyväksyminen myös Suomessa asuessa. Länsimaisten tasa-arvoisen parisuhteen edellytyksenä puolestaan nähtiin miehen toiminta ja oman roolin muutoksen hyväksyminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Käytännössä sen todettiin näkyvän siten, että mies kannustaa vaimoaan itsenäiseen pärjäämiseen, asiointiin, kouluttautumiseen ja aktiiviseen osallistumiseen esimerkiksi vastaanottokeskuksen toimintaan. Mies näyttäytyy myös rakasta-

vana isänä, joka osallistuu aktiivisesti lastenhoitoon ja antaa vaimolle mahdollisuuden omaan aikaan hoitamalla lapsia sillä aikaa, kun vaimo on asioilla tai harrastustoiminnassa.

"Mies riisuu roolivaatteensa... kulttuurisista säännöistä/tavoista huolimatta mies auttaa ruuanlaitossa, leipomisessa, lastenhoitamisessa ja viemällä esim. lasta kouluun".

Parisuhteen tunnesidettä kuvattiin lämpimien keskinäisten tunteiden ilmenemisenä, molemminpuolisena huolenpitona ja keskinäisenä kunnioituksena. Henkilöstö on havainnut pariskuntien kohtaamisissa välittyvän lämpöä ja pitkän erillään olon jälkeistä ikävää sekä iloa.

"Parisuhteessa on normaalia halailla, pussailla ja naureskella toistensa kanssa leikkimielisesti kaiken väsymyksen keskelläkin."

Molemminpuolinen huolenpito näkyy ylipäättään toisen huomioimisena. Stressaavissa tilanteissa ja silloin kun toinen puolisoista on huonossa kunnossa, toinen tukee huonosti voivaa puolisoa ja hakee tarvittaessa apua vastaanottokeskuksen henkilöstöltä. Keskinäinen kunnioitus ja arvostus mainittiin aineistossa monesti ja kunnioitus onkin sana, joka toistuu usein käytännön työssä asiakkaiden puheessa. Keskinäinen luottamus kuuluu myös hyvään tunnesiteeseen.

Hyvän parisuhteen ilmentymänä pidettiin hyvää keskinäistä vuorovaikutusta ja yhteisymmärrystä. Hyvään vuorovaikutukseen kuuluu lupa omien ajatusten ja mielipiteiden kertomiseen ja toisen kuunteleminen sekä keskusteluyhteyden ylläpitäminen myös raskaissa tilanteissa. Tällaiseen vuorovaikutukseen kuuluu avoin keskustelukulttuuri, jossa kyetään puhumaan myös vaikeista ja intiimeistä asioista. Suhteessa voidaan ja osataan tehdä kompromisseja ja selvittää hankalia tilanteita rakentavalla tavalla, tarvittaessa vastaanottokeskuksen henkilökuntaa kuunnellen ja yhdessä asioita ratkoen. Pariskunta pyrkii yhtenäiseen näkemykseen ristiriitaisissa tilanteissa, esimerkiksi lasten kasvatukseen liittyen. Eräänä hyvän vuorovaikutuksen ilmentymänä pidettiin myös keskinäistä huumoria. Hyvä vuorovaikutus tuottaa perheen kotiin positiivisen ilmapiiriin, rauhallisuutta ja harmoniaa.

Kaikissa parisuhteissa vaaditaan sinnikkyyttä, mutta turvapaikanhakijoiden haastava elämäntilanne koettelee parisuhteita aivan erityisellä tavalla. Aineistossa tuotiinkin esiin sinnikkyuden merkitys: stressin sietokyky, vaikeiden asioiden kestäminen (esimerkiksi negatiivinen päätös) ja periksiantamattomuus.

"Ei anneta periksi vaikka toinen ärsyttää: vaihtoehtona ei ole ero ja se "liimaa" parin tiukemmin yhteen vastoinkäymisissä."

"Eroaikeiden jälkeen pystyvät käsittelemään ongelmiaan ja palaavat yhteen."

Hyviä parisuhteita kuvattiin myös yleisenä tyytyväisyytenä, ongelmien ja avuntarpeen vähäisyytenä sekä lasten hyvinvointina.

5. Vanhemmuuden haasteet vastaanottokeskuksissa selvityksen aineiston perusteella Virpi Valiola

5.1 Vanhempien resurssit

Tässä luvussa kuvataan vanhempien resursseihin liittyviä haasteita, jotka vaikuttavat turvapaikanhakijoiden toimimiseen vanhempana vastaanottokeskusten työntekijöiden arvioimana. Aineistosta nousivat esiin vanhempien tiedollisten ja taidollisten resurssien lisäksi psyykkiset voimavarat Näitä kaikkia vanhemmat tarvitsevat riittävästi vastataksaan lapsen perustarpeisiin ja tukeakseen lapsen suotuisaa kehitystä. On hyvä huomioida, että vastaanottokeskuksen työntekijät tarkastelevat vanhemmuuden haasteita omasta suomalaisesta kulttuurisesta viitekehksestään.

Aineiston mukaan vanhempana toimimiseen tarvitaan tietoa ja taitoa lasten kasvatuksesta ja kehityksestä, kykyä kantaa vanhemman vastuuta, asettaa lapsille rajoja ja osoittaa rakkautta, kiinnostusta lapsen/nuoren asioihin, itseluottamusta omaan vanhemmuuteen sekä yleistä jakamista toimia vanhempana. Turvapaikanhakijoiden vanhemmuuden haasteena ovat varsinkin vanhempien psyykkiset ongelmat. Erityisesti yksinhuoltajaperheissä vanhemmuus tuo lisähaasteita puuttuvien tukiverkoston takia.

Vastaajat kuvailivat vanhemmuuteen liittyvien resurssien puutteita seuraavilla tavoilla:

"Itsevarmuus vanhemmuudesta puuttuu; ei luoteta omiin taitoihin / tietoihin."

"Ei olla kiinnostuneita nuoren asioista."

"Ääritapauksessa kykenemättömyys / avuttomuus lasten huolehtimisessa."

"Kyvyttömyys havaita lapsen tarpeet ja vastata niihin."

"Lapsen asemaan asettuminen ja keskustelun puute"

"Vanhempien heikohkot kognitiiviset taidot versus hyvin koulutettujen vanhempien vaatimukset"

Vanhempien resurssien puute, sodan ja turvapaikkaprosessin aiheuttamat ongelmat ilmenevät lasten erilaisina käytösongelmina, lasten turvattomuuden tunteena ja uniongelmina sekä eriasteisina traumoina. Kuten vanhempien puutteelliset resurssit vaikuttavat lapsiin, myös lasten oireilu vaikuttaa vanhempiin.

"Oman haasteensa vanhemmuuteen tuovat myös traumatisoituneet lapset. Vanhemmat eivät tiedä miten suhtautua esimerkiksi pelkotiloista kärsiviin lapsiin tai lapsiin jotka ilmaisevat itseään huutamalla."

5.1.1 Lasten perustarpeet

Vanhempien puutteet resursseissa ilmenevät puutteina ja laiminlyönteinä lasten perustarpeisiin vastaamisessa. Perustarpeina aineistossa mainittiin ravitsemus, uni, lapsen kehityksen tukeminen, rajat ja rakkaus sekä ulkoilu.

”Tietämättömyys ravitsemuksen, arjen rytmin, rutiinien ja unen merkityksestä lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Tähän lisäksi tietämättömyys ja osaamattomuus suun hygienian sekä muun terveyden ylläpitoon.”

”Lapsilta puuttuu monissa perheissä säännöllinen vuorokausirytm, etenkin jos kaikki lapset ovat alle kouluikäisiä, eikä koulunkäynti ohjaile perheen rytmiä. Lasten kanssa voidaan ulkoilla iltamyöhään ja he voivat valvoa pitkälle aamuyöhön ja nukkua vastaavasti pitkään aamulla tai päivällä.”

”Laiminlyöntiä on kaikessa hoidossa ja kasvatuksessa: pukeminen, ruokailut, terveydenhoito, uni, ulkoilu siis kaikissa perustarpeissa syntyy laiminlyöntejä.”

”Puutteita lapsen virikkeellistämässä ja kehityksen tukemisessa.”

Perustarpeista lasten terveellisen ravitsemuksen puutteisiin ja epäsäännöllisiin ruokailu-aikoihin vastaajat kiinnittivät erityistä huomiota. Runsas sokerin ja herkkujen syönti on hyvin tavanomaista lapsilla ja aineiston perusteella lasten ravitsemuksen laadussa ja säännöllisyydessä on paljon parantamisen varaa.

”Lasten annetaan usein syödä hyvin epäterveellisesti, ostaen ja tarjoten heille paljon sokerisia herkuja.”

”Ruokailuajat ovat epäsäännöllisiä.”

”Lasten ravitsemuksessa vakavia puutteita.”

Lapsiperheet saavat vastaanottokeskuksissa neuvontaa ja ohjeistusta terveellisiin ravitsemustottumuksiin ja säännöllisiin ruoka-aikoihin, mutta perheiden ruokailutottumuksiin vaikuttavat paljolti perheiden oman maan kulttuuri ja uskomukset. Lisäksi ruokaa käytetään myös lasten kasvatukseen.

”Huolimatta terveydenhoitajan neuvoista ja ohjeistuksesta lasten kasvatuksessa uskotaan usein enemmän kotimaasta tulevia neuvoja tai siellä syntyneitä käsityksiä, kuten ohjeita sekoittaa sokeria pienten lasten maitoon.”

5.1.2 Lasten kehityksen tukeminen

Aineiston mukaan lapsen suotuisaan kehitykseen vaikuttavat vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus, yhdessäolo, lapsen saama tuki ja ohjaus sekä virikkeet. Lisäksi lapsi tarvitsee suojelua liialliselta altistumiselta aikuisten huolille.

Vastaajien mukaan vanhemmat viettävät liian vähän aikaa lastensa kanssa leikkien, ulkoillen tai lukien. Ylipäätään lasten ulkoilu on vähäistä eivätkä perheet muutenkaan ulkoile yhdessä. Lasten runsas sisällä oleminen lisää lasten ruutuaikaa, joka lisää lasten levottomuutta sekä käytöshäiriöitä. Perheen liian vähäinen yhdessäolo nähtiin yhtenä vanhemmuuden haasteena.

”Satuja ei juurikaan lueta ja vanhempien ja lasten välinen kommunikointi on vähäistä.”

”Lasten kanssa ei yleensä ulkoilla perheenä, vaan hyvin usein lapset viettävät suuren osan ajasta neljän seinän sisällä. Tämä puolestaan aiheuttaa levottomuutta ja käytöshäiriöitä.”

"Lasten annetaan usein käyttää rajattomasti ruutu-aikaa. Monet alle kouluikäiset lapset katsovat päivät televisiota ja käyttävät tablettia tai kännykkää."

"Lapset jatkuvasti mobiililaitteilla - vanhemmat ei rajaa tai tee lasten kanssa aktiivisesti asioita, esim. leikkiä, lukemista ja ulkoilua."

Aineiston mukaan vanhempien läsnäolo on yhteydessä myös lasten fyysiseen turvallisuuteen.

"Pieniä lapsia on pelastettu teiltä ja eri paikoista ja pidetty puhutteluita vanhemmille ja viety lapsi vanhempien luokse."

Vanhempien resurssien lisäksi vastaajien mukaan myös perheen oman maan kulttuurilla ja tavoilla on merkitystä lasten ja vanhempien yhdessäoloon.

"Leikkiminen ei tietenkään ole vanhempien tärkein tehtävä, mutta lasten kanssa leikkiminen tai ajan viettäminen siten kuin Suomessa ajatellaan olevan tärkeää, on vierasta turvapaikanhakijavanhemmille. Leikin tärkeyttä ei ylipäätään ymmärretä."

Vastaajat näkivät tärkeänä myös lasten motorisen ja kielellisen kehityksen tukemisen, joissa ilmeni vanhemmuuden haasteita.

"Lapsia harvoin osataan oma-aloitteisesti ohjata esimerkiksi harjoittelemaan kyönnkäyttötaitoja, piirtämän tai värittämän."

"Oman äidinkielen oppimisen ja kehittämisen sekä sanavaraston kasvattamisen tärkeyttä ei ymmärretä: Lapsille ei lueta satuja ja kommunikointi heidän kanssaan voi olla vähäistä."

Haastetta on erityisesti silloin, kun vanhemmat ovat luku- ja kirjoitustaidottomia. Lasten koulunkäyntiin liittyvät asiat, kuten reissuvihon ymmärtäminen ja lapsen auttaminen läksyissä tuottavat vaikeuksia vanhemmille ja he auttavat vain harvoin lapsiaan koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Koulun ja aikatauluihin sitoutuminen tuottaa myös haasteita.

Vanhemmuuden haasteina vastaajat mainitsivat vuorovaikutuksen vanhempien ja lasten välillä, erityisesti taidon keskustella asioista lapsen kanssa ikätason mukaisesti ja kyvyn rajata keskustelua lapsille sopivaksi. Lisäksi vanhemmilla on haasteita tunteiden näyttämisessä ja kertomisessa.

"Lapsen asemaan asettuminen ja keskustelun puute."

"Toisaalta vanhemmat ovat kovin huolissaan siitä miten tämä kaikki vaikuttaa lapseen. Heillä ei kuitenkaan välttämättä ole taitoja keskustella asioista lasten tasoisesti. Joko ei kerrota mitään tai sitten kerrotaan kaikki ilman mitään suodattimia."

Lapsen suotuisaa kehitystä haittaa turvattomuuden tunne ja lasten turvattomuutta lisää altistuminen aikuisten huolille ja murheille. Lapset altistuvat vanhempien huolille ja murheille erityisesti niissä tilanteissa, kun he kuulevat keskustelua tai heille kerrotaan asioista tavalla, jotka eivät vastaa lapsen ikätasoa. Lapsi altistuu huolille myös silloin, kun hän hoitaa vanhempiensa asioita.

"Lapset kantavat huolta vanhempien hyvinvoinnista."

"Lapsi saatetaan laittaa hoitamaan aikuisten asioita, kuten asioimaan vastaanotokeskuksessa kertomassa perheen ongelmista tai hakemassa vaikkapa terveydenhuoltoon liittyviä tarvikkeita."

"Pientenkin lasten kuullen puhutaan aikuisten asioista, ongelmista ja huolenaiheista, kuten turvapaikkaprosessista ja aikuisten mielenterveysongelmista."

Aineiston mukaan vanhemmat myös pyrkivät suojelemaan lapsiaan olemalla kertomatta totuutta elämäntilanteesta ja *"vanhemmat sinnittelevät lastensa edessä"*.

"Lapsille saatetaan valehdella että ollaan lomalla eikä kerrota että on jouduttu pakenemaan kotimaasta."

5.1.3 Lasten rajat

Vanhempien resurssien puute ja heikko auktoriteettiasema näkyy vastaajien mukaan lasten rajojen puuttumisena. Aineiston mukaan *"lapsille ei osata asettaa rajoja, koska ei tiedetä, miten se tehdään"*.

"Kun oma jaksaminen on heikkoa, silloin ei useinkaan jaksa kuljettaa lapsia kerhoon tai ulkoilla ja rajoista ei pidetä kiinni. Tämä ilmenee siten, että kiukuttelevalle lapselle annetaan helposti periksi, koska ei jakseta hänen kanssaan keskustella ja pitää kiinni sovituista säännöistä."

"Lapsi saa päättää itse haluaako mennä kouluun."

"Lapsi saa päättää, milloin syödään tai mitä, milloin mennään nukkumaan."

"Monesti kiintymyssuhteissa on ongelmia, rajat ja rakkaus puuttuvat tai niitä ei jakseta pitää yllä."

Myös työntekijät kertovat kokevansa voimattomuutta lasten kasvatukseen liittyvissä ristiriitaisissa tilanteissa. Ristiriitoja vanhempien ja henkilökunnan välille syntyy, kun vanhempien odotukset vastaanottokeskuksen henkilökuntaan ovat ristiriidassa työntekijän kokemaan ammattirooliin.

"Vanhemmat haluavat siirtää vastuun ohjaajille, eivät halua asettaa rajoja, kieltää lapsia."

"Välinpitämättömyytenä, auktoriteetin puutteena, lapsilla ei ole mitään rajoja. Tällaisissa tilanteissa henkilökunta on usein melko voimaton, tuntuu että se on lähinnä tulipalojen sammuttelua ja suurten vahinkojen estämistä."

"Tuntuu usein että samoista asioista puhutaan ja ohjeet menevät kuin vesi hahnen selästä."

"Lapselta ei uskalleta kieltää mitään, vedotaan vaikeaan elämäntilanteeseen."

5.2 Kulttuurieroihin liittyvät vanhemmuuden haasteet

5.2.1 Roolimallit

Turvapaikkahakijaperheiden roolimallit ovat aineiston mukaan ristiriitaisia suomalaisen kulttuurin kanssa. Perheen sisäisiin rooleihin vaikuttavat perheiden oman maan kulttuuri, mutta myös vanhempien puutteelliset resurssit. Roolien sekoittuminen korostuu erityisesti vanhempien mielenterveysongelmien kohdalla, jolloin lapsi voi joutua huolehtimaan sekä vanhemmistaan että sisaruksistaan.

"Lapsi joutuu tukemaan psyykkisesti sairasta vanhempaansa tai huolehtimaan sisaruksista."

"Vanhin lapsista ottaa monesti äidin roolin, ehkä isänkin, huolehtien nuoremmista sisaruksistaan"

"Isompien sisarusten vastuuttaminen pienempien sisarusten hoidossa on ollut haaste."

Syynä vanhemman ja lapsen roolien vaihtumiseen voi olla myös eritahtinen sopeutuminen, jolloin lapsen kielitaito ja sopeutuminen Suomen kulttuuriin on edellä vanhempia. Tällöin lapselle lankeaa luonnostaan rooli perheen asioiden huolehtijana.

"Yleensä tähän liittyy vielä kielitaito eli lapsi toimii myös vanhempien asioiden tulkkina ja rooli korostuu tätäkin kautta".

Vanhemman roolia voi muuttaa myös vieraan maan erilainen kulttuuri, joka asettaa haasteita vanhemmuuteen, varsinkin silloin, kun perheen isällä ei ole työtä ja isän perinteinen roolimalli muuttuu.

"Vanhemmuuden identiteetille ei löydy välttämättä vahvistusta Suomessa."

"Roolit voivat sekoittua entisestään lasten tulon myötä (jos esim. isällä ei työtä)."

Usein naiset ovat vailla koulutusta ja heidän tehtävänsä on ensisijaisesti olla äidin roolissa ja huolehtia kodista ja perheestä. Usein perheen isä suuntautuu perheen ulkopuolelle viettäen paljon aikaa kodin ulkopuolella. Kotityöt ja lasten hoitaminen ovat naisen vastuulla, vaikka mies ei kävisi töissä. Vanhemmuuteen tämä tuo haasteita äidin väsymisenä.

"Kotitöiden epätasainen jakaantuminen vaikuttaa vanhemmuuteen monin tavoin: Naiset voivat väsyä ja toisaalta taas lapset oppivat sellaisia roolimalleja, jotka ovat Suomessa vähemmän tyyppillisiä."

Perheen sisäinen hierarkia määrittelee lasten kohtelun sukupuolen mukaan. Pojat ovat tyttöjä korkeammassa asemassa ja miehet ovat naisia korkeammassa asemassa. Perheen sisällä lasten kohtelussa tyttö- ja poikalasten välillä on eroja. Pojat alkavat suuntautua kodin ulkopuolelle jo lapsena ja heille sallitaan enemmän vapauksia kuin tytöille. Pojat saavat liikkua vapaasti kaupungilla ja heitä kannustetaan enemmän harrastusten pariin kuin tyttöjä.

"Tytöt jäävät usein perheissä jollain tapaa taka-alalle esimerkiksi mitä harrastuksiin tulee. Isät ajavat usein erityisesti poikalasten toiveita harrastaa ja pyrkivät mahdollistamaan esimerkiksi poikien jalkapalloharrastuksia."

Pojalle voi langeta myös enemmän vastuuta perheestä ja he voivat joutua huolehtimaan koko perheen asioista.

”Lapsia, erityisesti perheen vanhinta poikaa, pidetään usein eräänlaisena pikkuaikuisena omassa kulttuurissa opitulla tavalla.

5.2.2 Kasvatusmetodit

Aineiston mukaan turvapaikkahakijavanhempien kasvatusmetodit liittyvät oman maan kulttuurin vanhemmuuden malleihin, jotka ovat hyvin toisenlaiset kuin Suomessa hyväksytyt mallit. Erityisesti vanhemmuuden haasteena on turvapaikanhakijoiden kasvatusmetodina käyttämä lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta, joka on Suomessa kiellettyä. Ristiriidat kasvatusmenetelmissä omaan maan kulttuurin ja länsimaisen kulttuurin välillä aiheuttavat voimattomuutta vanhemmissa. Vastaajien mukaan vanhemmat tarvitsisivatkin käyttöönsä vaihtoehtoisia kasvatusmalleja lasten kasvatuksessa.

”Vanhemmat ovat saattaneet oppia tietyn kasvatusmallin omassa kulttuurissaan ja tultuaan Suomeen he eivät voi käyttää niitä keinoja, jotka he ovat omassa kulttuurissaan oppineet.(esim. kuritusväkivalta).”

”Ei ole keinoja/malleja kasvattaa, kun ei voi käyttää totuttuja keinoja eli väkivaltaa.”

Kuritusväkivallan lisäksi myös ruokaa ja materiaa käytetään lasten kasvatuskeinoina.

”Palkitaan lapsia (vaikka ei olisi syytä), herkuilla, leluilla ym. materiaalisilla asioilla.”

”Rakkautta osoitetaan materiaalisesti, ostamalla juttuja.”

”Vanhemmat eivät halua/kestä lapsen itkua, lapselle annetaan paljon makeaa, ettei hän itkisi ja kiukuttelisi.”

Monet turvapaikanhakijat tulevat yhteisöllisistä kulttuureista, joissa he ovat tottuneet sukulaisten ja läheisverkoston läsnäoloon. Usein kyseisissä kulttuureissa pienetkin päätökset ovat vanhempien sukulaisten tekemiä ja niitä noudatetaan kyseenalaistamatta. Suomessa oleville nuorille vanhemmille asuminen kaukana sukulaisista aiheuttaa tilanteen, joissa he joutuvat ensimmäistä kertaa elämässään tekemään täysin itsenäisiä päätöksiä ja selviytymään itseksään ilman läheisverkoston tukea. Erityisesti vanhemmuuteen tuovat haastetta äidin nuori ikä, kun äiti saattaa olla itsekin vielä alaikäinen ja turvaverkostoa tarvittaisiin erityisesti raskauden aikana ja pienen vauvan hoidossa.

”Usein nuoret vanhemmat kertovat, kuinka raskasta on joutua tekemään itse kaikki päätökset ja kantaa itse vastuu kaikista asioista.”

”Monet nuorista vanhemmista ovat käytännöllisesti katsoen vielä itsekin lapsia.”

”Täysin vieraaseen yhteiskuntaan, kulttuuriin, kieleen, ympäristöön ja tapoihin sopeutuminen ovat suuria haasteita. Silloin kun omia lapsia on totuttu kasvattamaan sukulaisten tukemana ja ohjailmana, eikä itsenäisestä toimimisesta ole juuri kokemusta, on tilanne vielä haastavampi.”

Turvapaikkahakijaperheiden eritahtisessa sopeutumisessa lapset omaksuvat vastaanottavan kielen ja tavat nopeasti, mutta vanhemmat jäävät kielellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti sidoksiin entiseen viiteryhmäänsä. Vanhemmuuden haasteena aineistosta nousee nuorten kasvatusta ja teini-ikä. Kasvatustyö kahden eri kulttuurin välissä ilman yhteisön tukea on erittäin haastavaa.

”Teini-ikäiset hyödyntävät Suomen lakia, uhkailevat vanhempiaan, että jos en saa sitä tai tätä niin kerron työntekijöille että lyötte minua niin pääsen pois kotoa.”

”Teini-ikäisten paine kahdessa kulttuurissa (lapset oppivat kielen ja valtanimistöä ja vanhemmat eivät, seurustelun aloittaminen ja suhteet suomalaisiin ylipääntään).”

Vastaajien mukaan vanhemmat luottavat siihen, että yhteisö kasvattaa, koska ovat omassa maassaan ja kulttuurissaan tähän tottuneet. Yhteisöllinen kasvatusta aiheuttaa kuitenkin haasteita turvapaikanhakijoiden keskuudessa ja vanhempien keskinäistä kiistaa kasvatustavoista. Vanhemmat menevät usein mukaan lastensa riitoihin ja kääntyvät toisiaan vastaan.

5.3 Turvapaikkaprosessiin liittyvät haasteet

Turvapaikkaprosessiin liittyy suuri epävarmuus tulevaisuudesta ja huoli siitä, onko tehty oikeanlainen päätös Suomeen tulemisesta sekä pelko lasten tulevaisuudesta, jos perhe käännytään. Perheet saattavat myös kierrellä maasta toiseen, jolloin vanhempien koettu juurettomuus välittyy lapsiin. Lapset joutuvat kantamaan salaisuuksia, jotka lisäävät lasten kuormittumista.

Keskeneräinen turvapaikkaprosessi kuormittaa perhettä ja joskus vanhemmat ovat niin keskittyneitä omiin ongelmiinsa, ettei voimavaroja enää riitä vanhempiana toimimiseen. Vastaajien mukaan vanhemmuuden yleinen ongelma on myös se, että lapset altistetaan vanhempien turvapaikkaprosessiin tai vastaanottokeskuselämään liittyville ongelmille. Kielteisen päätöksen saadessaan vanhemmat saattavat tehdä myös hätiköityjä ratkaisuja, jotka vahingoittavat lasta.

Perheellisille lasten hyvä ja turvallinen tulevaisuus ovat prioriteetteja ja usein vanhemmat ovat kertoneet vastaanottokeskuksen työntekijöille lähteneensä kotimaastaan juuri lastensa vuoksi.

Jotkut perheistä elävät transnationaalisessa perhesuhteessa, jossa osa lapsista on jäänyt kotimaahan sukulaisten luokse. Tämä aiheuttaa vanhemmuuteen haasteita, mikäli suhteet sukulaverkostoon eivät jostain syystä enää olekaan kunnossa tai katkeavat.

Vastaajien mukaan ahtaat tilat tuovat perhe-elämään haasteita ja elämä vastaanottokeskuksessa passivoi vanhempia. Vastaanottokeskusolosuhteissa vanhemmilla ei ole mahdollisuuksia viettää ”laatu-aikaa” lastensa kanssa tilojen ja välineiden puuttuessa. Vastaajien mukaan myös vastuullisuus vähenee laitospäivästä ympäristössä.

Yhteenvetona voi todeta, että aineiston mukaan kokonaisvaltainen vastuunotto lasten kasvatuksesta ja kehityksen tukemisesta näyttää olevan haasteellista turvapaikanhakijavanhemmilla vastaanottokeskusten työntekijöiden näkökulmasta. Vanhemmuuden haasteet ilmenevät lasten erilaisina psyykkisinä oireina, käytöshäiriöinä ja ongelmina koulunkäynnissä.

5.4 Hyvä vanhemmuus

Surveypal-aineiston mukaan hyvään vanhemmuuteen kuuluvat rajat ja rakkaus. Vanhemmat osoittavat hellyyttä ja lempeyttä lapsiaan kohtaan, huolehtivat lasten perustarpeista, virikkeistä ja rajoista.

"Rakastavia ja rajoja antavia, perushuolto toimii. Ilmenee hyvinvoivissa ja -käyttäytyvissä lapsissa."

"Ulospäin näkyvät asiat tärkeitä, joten lapset yleensä puhtaita ja asianmukaisesti vaetetettuja."

"Turvallisuuden tunteen luominen lapsille."

Hyvän vanhemmuuden piirteisiin kuuluvat myös riittävät resurssit lapsen kasvatuksen ja kehityksen tukemisessa sekä hyvä vanhempien ja lasten välinen vuorovaikutus.

"Hyvä vanhempi osaa ottaa lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen huomioon lapsen kanssa toimiessa/kasvatuksessa."

"Ymmärtää lapsen iän - ja kehitystason."

Hyvässä vanhemmuudessa vanhemmat luottavat omaan vanhemmuuteensa. Vanhemmat ottavat vastuuta omasta vanhemmuudestaan ja hakevat tarvittaessa apua. Lapsia ei myöskään aseteta alttiiksi turvapaikkaprosessiin liittyville huolille.

"Vanhemmat kertovat lapsiin liittyvistä huolista herkästi. Hakevat apua lapsilleen."

"Halukkuus ottaa avoimesti vastaan uutta tietoa ja huomioida kulttuuriset eroavaisuudet."

"Ollaan vanhempia ja aikuisia perheessä"

Vanhemmat osaavat myös asettaa lapsen edun etusijalle.

"Erotilanteissa lapset eivät välttämättä asu pelkästään äidin kanssa."

"Kykenevät erotilanteessa tapaamaan lapsia ja asettamaan lapset etusijalle."

"Hyviä vanhemmuuden piirteitä on tasapuolisuus vanhempien kesken, lapsen edun ajatteleminen (esimerkiksi kerhossa/harrastuksissa kuljettaminen)."

"Yksin lasten kanssa olleet asiakasisät ovat olleet todella huolehtivaisia vanhempia ja kantaneet huolta myös lasten tulevaisuudesta."

Vastaajien mukaan hyvään vanhemmuuteen kuuluu yhdessä tasa-arvoisina kasvattajina toimiminen ja lasten asioiden hoitaminen.

"Vanhemmuus on jaettava. Molemmat vanhemmat osallistuvat lapsen arkeen. Lapsilla on rajat."

"Perheessä raskaana oleva äiti sai lepäillä paljon, isän huolehtiessa lapsista todella hyvin."

Hyvän vanhemmuuden piirteet näkyvät vastaajien mukaan vanhempien kiinnostuksena lapsistaan, mikä ilmenee lasten koulunkäynnin arvostamisena sekä vanhempien ja lasten yhdessäolona.

"Osallistutaan lapsen kanssa erilaiseen toimintaan, tuetaan koulun käynnissä jne."

"Viettää aikaa lastensa kanssa (vaikka eivät välttämättä ole läsnä)."

"Lapsille annetaan mahdollisuus harrastaa ja arvostetaan lasten koulunkäyntiä ja kouluttautumista, erityisesti ero tyttöjen koulunkäyntiin verrattuna lähtömaahan."

Hyvä vanhemmuus näyttäytyy vastaajien mukaan myös siten, että lapset ovat vanhempien mielessä myös silloin, kun vanhempi elää lapsistaan erillään.

"Asiakkaat saattavat muistaa lapsiaan kirjeillä/vaikka syntymäpäivälahjoilla. Jotkut asiakkaat haluavat myös keskustella ohjaajien kanssa lapsistaan ja kertovat mielellään heidän kuulumisiaan/näyttävät saamiaan posteja."

Yhteenvetona voidaan todeta, että hyvä vanhemmuus näyttäytyy lapsen normaalina kasvuna ja kehityksenä, hyvin hoidettuina ja hyvin käyttäytyvinä lapsina, lasten tasapainoisuutena ja perheen suhteellisen normaalina päivärytminä. Ylipäätään hyvän vanhemmuuden piirteet ilmenevät vastaajien mukaan arjen hallintana, jossa perhe pyrkii viettämään mahdollisimman normaalia elämää haastavasta elämäntilanteesta huolimatta.

"Hyvä vanhemmuus näyttäytyy lapsissa ja normaalissa arjessa. Lapset ovat tasapainoisia ja kehittyvät ikätasonsa mukaisesti."

OSA III TYÖMENETELMIÄ

6. Auttamisen mahdollisuuksia

6.1 Perheiden ja pariskuntien auttamisen perusteet vastaanottotyössä

Auttamistyön keskeisenä tavoitteena on parisuhteen ja vanhemmuuden haasteiden vähentäminen sekä hyvien parisuhteen ja vanhemmuuden piirteiden lisääminen. Tavoitteen saavuttaminen vaatii asiakkaiden elämäntilanteen ja tuen tarpeen selvittämistä sekä konkreettista työtä, missä tämän luvun 6 työmenetelmät voivat olla avuksi. Asiakassuunnitelman laatiminen auttaa sekä asiakkaita että työntekijöitä tavoitteellisessa ja pitkäjänteisessä työssä. Turvapaikanhakijaperheiden ja pariskuntien kanssa työskentely poikkeaa tietyissä piirteissään suomalaisen kantaväestön parissa työskentelystä. Erityiset huomioitavat piirteet liittyvät kulttuurieroihin ja asiakkaiden elämäntilanteen poikkeuksellisuuteen. Vastaanottokeskuksen työntekijöiden on hyvä pohtia myös erilaisten työmenetelmien ja teorioiden sovellettavuutta erilaisiin kulttuuriin kehyksiin. Jos menetelmän tai teorian yhteydessä on mainittu kulttuurierojen huomioiminen, se on helpommin hyödynnettävissä vastaanottokeskustyössä.

6.1.1 Kulttuurierojen huomioiminen ja hyödyntäminen

Turvapaikanhakijat kohtaavat vastaanottokeskuksessa eläessään uuden ja erilaisen yhteiskunnan. Tässä vaiheessa korostuvat kulttuuriset erot, erojen ihmettely ja niistä keskusteleminen, vaikka vertailussa voidaan löytää myös samankaltaisuuksia. Turvapaikanhakija ei kuitenkaan ole ainoa, joka ihmettelee uusia asioita. Vastaanottokeskuksen työntekijät ovat jatkuvasti uusien kulttuuristen tapojen ja ihmettelyn edessä. Työntekijän työtä ja ajattelua voi helpottaa ilmiöiden jaottelu lailla säädettyihin ja toisaalta säätelyn ulkopuolella oleviin vaihteleviin tapoihin. Se mikä on Suomen laissa kiellettyä, on kiellettyä vaikka se kuuluisi jonkin kulttuurin tai uskonnon tapoihin. Nämä rajat työntekijän on pidettävä mielessään ja opetettava ne myös turvapaikanhakijoille. Haastavampaa työntekijälle on miettiä omaa suhtautumistaan niihin kulttuuriin tapoihin, joita laki ei säätele.

Vastaanottokeskuksessa on hyvä pyrkiä pehmentämään kulttuurisista eroista johtuvia ristiriitoja, jotta ihmiset eivät pelästy ja suojaudu vihamielisyydellä tai vetäytymällä suomalaisesta yhteiskunnasta. Vastaanottokeskuksissa ei tulisi puuttua tarpeettomasti asiakkaiden kulttuuriin ja uskonnollisiin tapoihin. Tutut tavat suojaavat turvapaikanhakijaa stressin vaikutuksilta ja tuovat turvallisuuden tunnetta uudessa maassa ja hyvin epävarmassa elämäntilanteessa (mm. Anis & Esberg 2018, 197-198). Erilaisia suojaavia tekijöitä on pyrittävä vahvistamaan koko vastaanotto-prosessin ajan. Kulttuuristen ja uskonnollisten tapojen osalta on syytä noudattaa ”minimipuuttumisen periaatetta”, jolloin puuttumisen kohteena ovat Suomessa laittomat toimintatavat (esimerkiksi kuritusväkivalta kasvatuskeinona) ja oman tietomme mukaiset vahingolliset tavat (esimerkiksi lääketieteellinen tieto lasten terveydenhoidosta asiakkaan käyttämään perinteiseen hoitotapaan verrattuna). Toki myös sellaisiin kulttuuriin tapoihin on puututtava, jotka aiheuttavat ongelmia suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisessa.

Perheiden ja pariskuntien kanssa työskennellessä on hyvä huomioida vuorovaikutuksen erilaiset käytänteet (ks. luku 3.2) ja nostaa ne tietoisuuden ja keskustelun tasolle. Tällaisia käytänteitä ovat esimerkiksi: perheen asioiden käsittely viranomaisten kanssa ja vastaanottokeskusten työntekijöiden salassapitovelvollisuus (mitä se tarkoittaa), tapa puhua asioista suoraan (miten asiakkaan kotimaassa kommunikoidaan), vaikeiden käsiteltävien ilmiöiden esiin nostaminen (onko keskustelunaiheita joista ei asiakkaan mielestä voi puhua ja miksi), keiden läsnä ollessa voidaan puhua mistäkin asiasta (mahdollisuus asettaa rajoja myös perhepiirissä ja suojata itseään). Aineiston analyysissa tulee hyvin ilmi luottamuksen puute, epäilykset ja häpeä, mitkä estävät pariskuntia keskustelemasta vaikeista asioista. Myös lasten ja vanhempien välillä voi olla etäisyyttä ja luottamuksen puutetta, mikä estää lapsia ja nuoria kertomasta ongelmista.

mistaan vanhemmille. Tämä jakamisen vaikeus on huomioitava pariskuntien ja koko perheen kanssa työskennellessä. Yhteisten keskustelujen lisäksi tarvitaan aina myös yksilökeskusteluja ja toisekseen keskeinen työn tavoite on perheen/pariskunnan lähentyminen, luottamuksen lisääminen ja yhteisen jakamisen helpottuminen.

Auttamisessa voi käyttää hyväksi niitä kulttuurisia piirteitä, jotka vaikuttavat vahvasti asiakaskunnan toiminnassa. Eräs tällainen piirre on yhteisöllisyys ja perheen/suvun merkitys. On parempi käyttää näitä kulttuurisia piirteitä hyväksi omassa työssään, kuin työskennellä niitä vastaan. Yhteisöllisyys on esimerkiksi hyvä alusta erilaisille ryhmätoiminnoille, joista vastaanottokeskuksissa on hyviä kokemuksia: naisten keskusteluryhmät suomalaisesta yhteiskunnasta ja naisen elämästä Suomessa, miesten vastaavat keskusteluryhmät (erittäin tärkeitä miesten kannattelemiseksi, koska heidän roolinsa muuttuu perheyhteisössä merkittävästi), vanhemmuutta tukevat ryhmät ja keskustelut kasvatuksen erilaisuudesta, psykoedukaatioryhmät ja niin edelleen. Paikallisia maahanmuuttajaverkostoja voidaan hyödyntää ryhmätoiminnoissa ja erilaisissa infotilaisuuksissa. Työskentely vaatii kuitenkin, ryhmästä ja asiasta riippuen, jonkinlaisen rakenteen ja sopimuksen yhteisistä pelisäännöistä.

Auttamistyössä on hyödynnetty varsin vähän asiakkaiden transnationaalisia suhteita, jotka ovat kuitenkin merkittävä osa turvapaikanhakijoiden verkostoa. Transnationaalisia perheverkostoja voidaan käyttää apuna perheen ja pariskunnan ongelmissa eri tavoin. Perheverkostoja, ja myös kuolleita mutta asiakkaalle tärkeitä ”voimaihmisia”, voidaan kuljettaa mukana ajatuksen ja puheen tasolla: ”miten luulet, että isoäitisi/äitisi/isäsi neuvoisi sinua tässä tilanteessa?” Kun asiakkaat pitävät eri keinoin yhteyttä transnationaalisiin perheverkostoihinsa ja käsittelevät ongelmiaan, heille voi antaa tehtäviä pohdittaviksi näihin keskusteluihin, mikäli he kaipaavat poissaolevan perheensä neuvoja. Neuvoja voidaan pohtia edelleen työntekijän kanssa ja miettiä, ovatko ne käyttökelpoisia Suomessa ja mitä osia neuvoista voidaan soveltaa täällä.

Uskonnollisia yhteisöjä turvapaikanhakijat hyödyntävät parhaaksi katsomallaan tavalla vastaanottokeskuksen ulkopuolella. Tarve vastaanottokeskuksen yhteistyöhön uskonnollisen yhteisön kanssa voi tulla eteen esimerkiksi avioerotilanteessa, jossa avioliitto on solmittu uskonnollisen perinteen mukaisesti eikä mies suostu avioeroon. Ylipäätään monien turvapaikanhakijoiden lähtömaassa uskonnollisen yhteisön merkitys avio-ongelmien käsittelyssä on suuri. On siis hyvä pohtia, voiko vastaanottokeskuksen kontakti esimerkiksi paikalliseen imaamiin olla hyödyksi niiden asiakkaiden osalta, jotka haluavat hyödyntää uskonnollisen yhteisön apua omissa ongelmissaan. Tällainen halu täytyy kuitenkin nousta aina asiakkaiden omista tarpeista.

Arjen työssä läsnä oleva kulttuurien välinen vertailu vaatii työntekijältä yleistasoista suomalaisen kulttuurin, tapojen ja arvomaailman sekä lainsäädännön tuntemusta. Suomalainen kulttuuri ei kuitenkaan ole yhtenäistä ja vaihtelua esiintyy. Ei esimerkiksi ole olemassa mitään yhteistä suomalaista kasvatuskäytäntöä. On lukuisia eri variaatioita kasvattaa lapsia ja kasvatuserimielisyydet ovat arkisia kiistoja vanhempien välillä niin perheissä kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Kulttuurien välisessä vertailussa on hyvä välttää jyrkkien vastakkainasettelujen luomista. Suomi on oikeusvaltio ja hyvinvointivaltio, mutta nämä määritelmät taikka lainsäädäntömme eivät kerro totuutta ihmisten arjesta. Meillä on esimerkiksi lainsäädäntö, joka kieltää kaiken perheen sisäisen väkivallan. Silti, naiset kohtaavat Suomessa väkivaltaa toiseksi eniten EU-maiden joukossa (KPMG 2018, 12) ja lähes puolet vanhemmista kertoo käyttäneensä jotain kuritusväkivallan muotoa lasten kasvatuksessa (Hyvärinen 2017). Historialliselta perustaltaan Suomi on varsin patriarkaalinen maa.

6.1.2 Jatkuva kriisityö

Toinen vastaanottokeskusten asiakastyössä huomioitava erityinen piirre on asiakaskunnan elämänvaiheen kriisiluonne. Turvapaikanhakija elää hyvin poikkeuksellista ja raskasta elämänvaihetta, jota voi luonnehtia pitkittyneeksi kriisiksi. Epätietoisuus tulevaisuudesta ylläpitää kriisiä, johon oman osansa tuovat perheen sisäiset ongelmat ja erilaiset tavanomaiset kehitykselliset haasteet (esimerkiksi lasten murrosikä), mahdollisten väkivaltakokemusten seuraukset ja vaikkapa turvapaikkahakemukseen saatu kielteinen päätös. Turvapaikanhakijat oireilevat eri tavoin ja samallakin ihmisellä oireet vaihtelevat usein hyvien ja huonojen jaksojen ketjuna. Perheen sisäiset ongelmat voivat olla eräs näkyvä oire kokonaisvaltaisesta kriisitilasta (Kristal-Andersson 2001, 259). Arjen työssä on huomioitava kriisitilanteen vaikutus henkilön, perheen ja pariskunnan toimintaan:

- Mikä merkitys kotimaasta lähdöllä ja siihen liittyvillä kokemuksilla on asiakkaiden arkeen tässä ja nyt?
- Miten erilaiset raskaat kokemukset ovat vaikuttaneet toimintakykyyn, ajatteluun, tunteisiin ja tulkintoihin?

Vastaanottokeskusten työntekijät elävät yhdessä asiakkaiden kanssa heidän epävarmuuttaan. Työntekijätkään eivät tiedä, mitä asiakkaille tapahtuu turvapaikkaprosessissa ja auttamista voi olla vaikea suunnitella pitkäjänteisesti. Silti ihmisiä on kyettävä auttamaan. Jatkuva kriisityö ja asiakkaiden traumaattisille kokemuksille altistuminen lisää vastaanottokeskusten työntekijöiden riskiä uupumukseen ja sijaistraumatisoitumiseen. Altistusta on mahdotonta välttää, minkä johdosta se pitää tiedostaa ja tunnistaa sijaistraumatisoitumiseen liittyvät muutokset itsessään. Asiasta voi lukea esimerkiksi Rothschildin ja Randin (2010) teoksesta ”Apua auttajalle. Myötätuntouupumuksen ja sijaistraumatisoitumisen psykofysiologia”. Vaikeaksi itsessä tapahtuvien muutosten tunnistamisen tekee se, että muutokset tapahtuvat vuosien kuluessa vähitellen ja huomaamatta. Jokaisessa vastaanottokeskuksessa on hyvä pohtia keinoja, joilla työntekijät voivat suojata itseään työn negatiivisilta ja kuormittavilta vaikutuksilta. Eräs keino on työnohjaus. Olen kirjannut omat ajatukseni itsensä suojaamisesta liitteeseen 3.

6.2 Työskentely perheen kanssa ja vanhemmuuden tukeminen

6.2.1 Arvioinnin ja muutostyön välineet

Vanhemmuuden ja parisuhteiden ongelmien havainnointi, tilanteen arviointi ja puuttuminen kuuluvat kaikille vastaanottokeskuksen työntekijöille. Myös muut perheen kanssa työskentelevät viranomaiset (koulu, neuvola) ja vapaaehtoistyöntekijät ilmoittavat vastaanottokeskuksiin perheisiin liittyvistä huolista. Suunnitelmallinen asiakastyö on hyvä tehdä vastaanottokeskuksen eri työntekijäryhmien välisenä yhteistyönä tai moniammatillisissa työryhmissä. Toisissa keskuksissa on erillisiä perhetiimejä, joihin on keskitetty tiiviimpi perhetyö ja perhetyötä voidaan ostaa myös ostopalveluna. Tarvittaessa vastaanottokeskuksista tehdään lastensuojeluilmoituksia ja lastensuojelu tulee mukaan työskentelyyn. Vastaanottokeskuksissa tehdään tuentarpeen arviointeja ja asiakassuunnitelmia. Kaikissa tapauksissa tilannetta, työskentelyn etenemistä ja sen hyödyllisyyttä on tärkeä seurata aktiivisesti.

Joissakin vastaanottokeskuksissa hyödynnetään arvioinnin ja suunnitelmallisen muutostyön välineeksi luotuja tunnettuja menetelmiä, kuten vanhemmuuden roolikarttaa, Lapset puheeksi -menetelmää ja THL:n varhaisen vuorovaikutuksen -haastattelua. Pariskuntien kanssa työskentelyssä on käytetty apuna Väestöliiton laatimaa parisuhteen kehä -mallia. Työskentelyn tukena voidaan käyttää erilaisia toiminnallisia välineitä, kuten verkostokarttaa ja terapiakortteja.

Vanhemmuuden arviointia voidaan tehdä eri tavoin, ilman erityistä menetelmää tai erilaisia yleisesti hyväksi koettuja menetelmiä hyödyntäen. Vanhemmuuden roolikartta on vuonna 1999 kehitetty työväline vanhemmuuden eri osa-alueiden hahmottamiseen. Vanhemmuuden roolikartan käytön ohjeet löytyvät THL:n ylläpitämästä lastensuojelun käsikirjasta, josta löytyvät myös vanhemmuuden roolikartat maahanmuuttajille eri kieliversioin ja kuvin³.

Lapset puheeksi -menetelmän tietopankki ja lokikirjat löytyvät Suomen Mielenterveysseuran sivuilta⁴. Se on yksi menetelmä Toimiva lapsi & perhe -työn kokonaisuudesta. Kyseessä on lapsikeskeinen toimintamalli, jonka tavoitteena on tukea vanhemmuutta tilanteessa, jossa perheen voimavarat ovat syystä tai toisesta heikentyneet. Maahanmuuttovirastossa on käynnistynyt hanke ”Lapset puheeksi -menetelmä vastaanottopalveluissa - psykososiaalista tukea lapsiperheille ja haavoittuville”. Hankkeessa otetaan valtakunnallisesti käyttöön Lapset puheeksi -menetelmä vastaanottokeskuksissa vuosien 2018-2020 aikana. Menetelmä suunnataan ennaltäehkäisevästi kaikille turvapaikkaa hakeville perheille ja ilman huoltajaa tulleille alaikäisille. Menetelmä on kaksiportainen: 1) Lapset puheeksi -keskustelussa vahvistetaan vanhemmuutta, lapsen ja vanhemman myönteistä suhdetta sekä lapsen turvallista ja sujuvaa arkea. 2) Tarvittaessa lp -keskustelua seuraa neuvonpito, joka järjestetään aina, kun on tarve vahvistaa lasta suojaavia tekijöitä. Neuvonpito on toiminnallista verkostotyötä, jonka tavoitteena on saada aikaan perheen ja lapsen arjessa sellaisia konkreettisia tekoja, jotka tukevat lapsen pärjäämistä. Hanke järjestää menetelmäkoulutusta ja kouluttajakoulutusta sekä tuottaa vastaanottokeskuksiin lokikirjan. Hankkeen tuottama tieto on kaikkien vastaanottokeskusten saatavilla Vokit verkossa -ekstranetissa. Menetelmän tutkimusnäyttö on koottu Kasvun tuki -käsikirjaan⁵, joka on ammattilaisille suunnattu tietolähde vaikuttavista työmenetelmistä lasten ja perheiden tukemiseksi.

Varhaisen vuorovaikutuksen haastattelusta löytyy tietoa, lomakkeisto ja menetelmäkäsikirja THL:n sivuilta Lapset, nuoret ja perheet⁶. Haastattelu on tarkoitettu raskaana olevien naisten ja pienten lasten perheiden kanssa työskentelevien työntekijöiden käyttöön. Tavoitteena on tunnistaa perheen voimavaroja ja tuen tarpeita sekä auttaa ratkaisujen etsimisessä. Nimensä mukaisesti työskentelyn keskeinen tavoite on edistää lapsen ja vanhempien vuorovaikutuksen hyvää kehitystä.

Erilaiset systemaattiset menetelmät tuovat työskentelyyn selkeyttävää rakennetta. On kuitenkin hyvä muistaa, että menetelmä on aina vain menetelmä. Tärkeämpää on tunnistaa työn keskeinen tavoite sekä luoda hyvä ja luottamuksellinen suhde asiakkaiden kanssa. Ilman tavoitetta ja yhteistyösuhdetta, ei mistään menetelmästä ole hyötyä.

6.2.2 Perhearviointimenetelmä turvapaikanhakijaperheiden kanssa

Perhearviointi - perheen toimintakyvyn, voimavarojen, vahvuuksien ja vaikeuksien arviointimenetelmä, tarjoaa selkeän rakenteen perheen kokonaistilanteen arviointiin. Se on samalla konkreettinen muutostyön väline, jonka avulla vahvistetaan perheen keskinäistä vuorovaikutusta. Se soveltuu sosiaali-, terveys- ja kasvatustyöntekijöille, jotka työskentelevät perheiden kanssa. Koulutuksia järjestää Suomessa vain Suomen Mielenterveysseura ja työskentelymateriaalin saa käyttöönsä koulutuksen⁷ kautta.

³ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyovalineet/vanhemmuuden-roolikartta-maahanmuuttajille>

⁴ <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kirjat/lapset-puheeksi-lokikirjat>

⁵ <http://kasvuntuki.fi/>

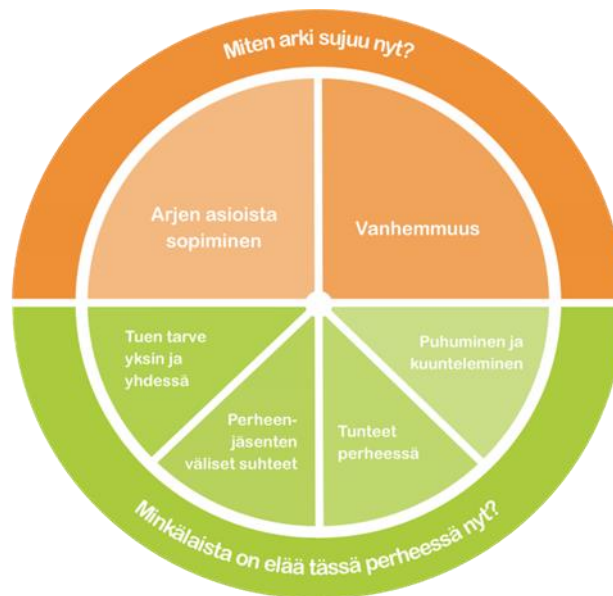
⁶ https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/varhainen-avoin-yhteistoiminta/vavu

⁷ <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/el/C3%A4m%C3%A4n-vaikkeuksissa-tukeminen/perhearviointimenetelm%C3%A4-helsinki-turku-ja-kuopio>

Perhearviointi perustuu systeemisen perheterapian peruseriaatteisiin. Perhettä ja parisuhdetta tarkastellaan kokonaisuutena, jonka erilaiset osat (vanhempi-lapsi, sisarukset, vanhemmat/pariskunta) vaikuttavat aina toisiinsa. Systeemisessä perheterapiassa kiinnostuksen kohteena ovat perheenjäsenten käyttäytymisen kaavat ja vuorovaikutuskehät (Johnson 2010, 57-59). Perhearviointia ei tehdä koskaan ilman perhettä, vaan perhe on aina itse toimijana ja arvioi työntekijän avulla tilannettaan. Jokaisen perheenjäseneltä kysytään mielipide jokaiseen läpikäytävään asiaan. Kirjaukset tehdään strukturoituun lomakkeistoon perheen tuottamin sanoin. Myös työntekijän havaintoja ja näkemyksiä voidaan kirjata, mikäli hän ilmaisee ne avoimesti perheelle keskustelutilanteessa. Perhe tarkistaa aina tehdyt kirjaukset. Jokainen osa-alue arvioidaan vahvuuksien ja vaikeuksien kautta. (Bentovim ym. 2018.)

Perhearviointimenetelmän suomennetun oppaan termit ovat joitakin osin haastavia tulkkiaivusteiseen työhön. Siksi suosin Mielenterveysseuran muokkaamaa perhearviointimateriaalia (Laukkanen 2018), joka on tarkoitettu kriisin kohdanneen perheen kanssa työskentelyyn (Kuva 1).

Kuva 1 Kriisiperheen arviointikehys

Perhearviointi jaetaan kahteen osaan: perheen arjen (kuvan yläosa) ja perheen ominaisluonteen (kuvan alaosa) arviointiin. Perheen arki jakautuu arjen asioista sopimiseen ja vanhemmuuteen. Perheen ominaisluonne jakautuu vuorovaikutuksen, tunteiden, perheen sisäisten suhteiden ja tuen tarpeen (yhdessä/erikseen) arviointiin. Alla näkyy arvioinnin kokonaisuus, joka voidaan käydä läpi perusteellisesti alusta loppuun tai arvioida vain muutamia osa-alueita.

A) Perheen arki

Arjen asioista sopiminen

- Perheenjäsenten roolit ja kotityöt
- Ongelmien tunnistaminen ja päätöksenteko
- Riitojen ratkaisu ja hallinta
- Suhteet sukuun ja yhteisöön

Vanhemmuus

- Lapsen kehityksen tukeminen
- Kiintymyssuhteiden luonne
- Lasten ohjaus, hoito ja rajoittaminen

B) Perheen ominaisuus

Puhuminen ja kuunteleminen

- Viestien ilmaiseminen ja vastaanottaminen
- Osallistuminen
- Jatkuvuus

Tunteet perheessä

- Tunteiden ilmaiseminen ja vastaanottaminen
- Ihmissuhteiden luonne
- Osallistuminen
- Ilmapiiiri

Perheenjäsenten väliset suhteet

- Parisuhde
- Vanhemmat
- Lapsi-vanhempi -suhde
- Sisarussuhde

Tuen tarve yksin ja yhdessä

- Perheenjäsenten itsenäisyys (erillisuus)
- Perheen yhteys (yhteenkuuluvuus)
- Sukupolvien väliset rajat
- Erilaiset avuntarpeet yksin ja yhdessä

Turvapaikanhakijoiden osalta perhearviointiin täytyy liittää aina kaksi lisäelementtiä: keskustelu lähtömaan ja Suomen kulttuurisista eroista sekä kriisin merkityksestä perheen tilanteeseen. Nämä elementit tulee kuljettaa mukana läpi työskentelyn ja ne on lisättävä kaikkiin menetelmiin, joita turvapaikanhakijoiden kanssa käyttää. Jos perheen kanssa käydään läpi vaikkapa perheenjäsenten rooleja ja kotitöitä, voidaan keskustelussa verrata samalla kotimaan ja Suomen eroja (esimerkiksi äidin ja isän roolit perheessä). Kriisinäkökuilmasta voidaan miettiä, miten perheen tilanne on muuttunut kotimaasta lähdön myötä (esimerkiksi arki ja kotityöt nyt vastaanottokeskuksessa ja kotimaassa ennen lähtöä). Samoin voidaan miettiä, miten perheen kokemat ikävät ja raskaat tapahtumat ovat vaikuttaneet tilanteeseen (esimerkiksi fyysinen loukkaantuminen, masennus/uupumus, joka on muuttanut rooleja tai tuonut haasteista kotitöiden tekemiseen). Perheen toimintaa arvioitaessa ja tukitoimia suunniteltaessa tulee ottaa huomioon perheen tosiasialliset resurssit suoritua arjesta. Puhumisen lisäksi voidaan tarvita konkreettista apua esimerkiksi uupuneiden vanhempien jaksamisen tueksi.

6.3 Parisuhteen vahvistaminen

6.3.1 Parisuhteen kehys työskentelyn apuna

Parisuhteen ongelmien hahmottamisessa ja työskentelyssä auttaa Scheinkmanin ja Fishbanen (2004; Scheinkman 2008; Malinen & Kumpula 2013, 14-16) kuvaama monitasoinen viitekehys (multi-level approach), josta käytän termiä parisuhteen kehys. Se integroi yhteen parisuhteen vaikuttavat vuorovaikutukselliset, sosiokulttuuriset, intrapsyykkiset ja sukupolvien väliset tekijät. Tasot jäsentävät tietoa ja lisäävät työntekijän hallinnantunnetta työskentelyn aikana.

Työskentelytasoja on neljä (Scheinkman 2008; Malinen & Kumpula 2013, 14-16):

1) Parin vuorovaikutuksen taso ja sen rauhoittaminen

Tällä tasolla tunnistetaan parisuhteen tuhoavia vuorovaikutuskuvioita, pysäytetään negatiivinen vuorovaikutus, autetaan pariskuntaa rakentavien vuorovaikutustapojen löytämisessä ja vahvistetaan läheisyyttä.

2) Sosiokulttuurinen taso ja konkreettisten ratkaisujen löytäminen

Tällä tasolla tunnistetaan ja työskennellään parisuhteen erilaisten stressitekijöiden kanssa. Nämä tekijät voivat liittyä parisuhteen kehitysvaiheen ja perhe-elämän muutoskohtien haasteisiin, erilaisiin sosiaalisiin suhteisiin, kulttuurisiin, taloudellisiin ja tilannekohtaisiin tekijöihin. Stressitekijät voivat liittyä myös puolisoiden aseman, perherakenteen ja valtasuhteiden muutoksiin.

3) Intrapsyykinen taso (= haavoittuvuuden kehä) ja menneisyyden vaikutusten tunnistaminen nykyhetken ongelmissa

Tällä tasolla työskentelyssä on siirrytty pois vuorovaikutuksen (taso 1) ja kontekstin (taso 2) haasteista pariskunnan subjektiivisiin kokemuksiin, jotka laukaisevat ja ylläpitävät ongelmia. Pariskuntaa autetaan tunnistamaan uskomuksia, tunteita ja merkityksiä, jotka liittyvät haavoittuvuuden kokemuksiin ja laukaisevat varhaiset opitut selviytymisstrategiat. Haavoittuvuudet liittyvät kokemuksiin lapsuuden perheessä (esimerkiksi jatkuva kritisointi, mitätöinti, huutaminen), lapsuuden muussa ympäristössä (esimerkiksi koulu-kiusaaminen), aikaisemmissa suhteissa (esimerkiksi edellinen parisuhde), väkivaltakokemuksiin (esimerkiksi raiskaus), sota- ja kriisialueen kokemuksiin tai muuhun yhteiskunnallisesti vaikeaan kokemukseen (esimerkiksi köyhyys). Työskentelyssä pyritään löytämään alkuperäiset haavoittuvuudet ja tekijät (triggerit), jotka laukaisevat automaattisesti vanhat selviytymisstrategiat. Samoin käydään läpi, kuinka totut selviytymisstrategiat tuottavat ongelmia nykyiseen elämään ja parisuhteen vuorovaikutukseen. Keskeistä on erottaa mennyt ja nykyinen. Pariskuntaa rohkaistaan toistensa kokemusten kuunteluun, tunnetason kohtaamiseen, keskinäiseen empatiaan ja oman toimijuuden vahvistamiseen.

4) Sukupolvien välinen taso ja ongelmien hahmottaminen sukupolvien ketjussa

Tällä tasolla tutkitaan pariskunnan ratkaisemattomia ongelmia, jotka juontavat juurensa sukupolvien yli kauemmas menneisyyteen. Työskentelyssä kartoitetaan sukupolvien välisiä suhteita, tapoja, perinteitä, salaisuuksia ja niiden vaikutuksia puolisoihin ja heidän suhteensa ongelmiin. Tähän työskentelyvaiheeseen kuuluu sukupuutyöskentely ja toisinaan myös laajennetut perhetapaamiset esimerkiksi omien vanhempien tai isovanhempien kanssa.

Esittelen pariskuntien kanssa työskentelyä Scheinkmanin ja Fishbanen parisuhteen kehysten tasoilla 1 ja 2, jotka liittyvät pitkälti konkreettiseen käyttäytymiseen ja ulkoisiin stressitekijöihin.

6.3.2 Parisuhteen kehys ja vuorovaikutuksen taso

Parisuhteen haasteita ja perustietoja voi selvittää sen mukaan, kuinka akuutteja huolia asiakaspariskunnalla on itsellään. Ensin on syytä kartoittaa akuutit huolet ja ongelmat ja vasta sen jälkeen käydä läpi parisuhteen perustietoja, joskaan perustietojen kyselemistä ei kannata siirtää liian kauas. Tällaisia perustietoja ovat esimerkiksi: miten asiakkaat ovat tavanneet, ovatko he solmineet ns. rakkausavioliiton vai onko kyseessä järjestetty avioliitto, miten kumpikin osapuoli on kokenut järjestetyn avioliiton, onko pariskunnalla ollut mahdollisuutta tutustua toisiinsa ennen avioliiton solmimista ja miten he tutustuivat, millaisia vaiheita yhteiselämä on pitänyt sisällään (muutot, lasten syntymät ym.), onko parisuhde muuttunut jossain vaiheessa ja miten se muuttui, onko pariskunnan välillä asioita joista ei halua tai uskalla puhua puolison kanssa? Myös seksuaalielämään liittyviä kysymyksiä (miten seksuaalielämä alkoi ja millaista se on ollut parisuhteen aikana) voi kysyä, mutta seksuaalisuus voi olla alkuun liian vaikea asia puhuttavaksi. Pariskunnan kokemien ongelmien osalta on hyvä selvittää, miten he ovat pyrkineet ratkaisemaan ongelmiaan aiemmin ja mitä ratkaisupyrkimyksistä seurasi.

Selvityksen aineistosta käy ilmi, kuinka paljon turvapaikanhakijoiden keskinäiseen vuorovaikutukseen voi liittyä haasteita ja salaisuuksia, joita puolisolle ei uskalleta kertoa. Siksi taustatietoja on hyvä selvittää yksilötapaamisissa. Jos kyseessä on esimerkiksi järjestetty avioliitto, puoliset ovat voineet kokea parisuhteen eri tavoin eikä sitä välttämättä sanota suoraan toisen kuullen. Samoin seksuaalielämää koskeviin kysymyksiin he vastaavat todennäköisesti paremmin yksilötapaamisissa. Koko prosessin ajan voi työskennellä sekä yksilötapaamisia että yhteistapaamisia vuorotellen. Mikäli pariskunta kokee, että he voivat puhua kaikista asioista keskenään, keskustelut on hyvä käydä yhdessä. Pariskuntien kanssa työskentelyn keskeinen tavoite on puolisoitten välisen vuorovaikutuksen ja läheisyyden sekä luottamuksen lisääminen. Se ei tapahdu pelkästään yksilötyöskentelyn keinoin. Mikäli pariskunnan välillä on paljon salaisuuksia ja epäluottamusta, yhteistyöskentely tulee aloittaa konkreettisista ja suhteellisen helpoista arjen asioista. Voi olla, että puoliset eivät kykene (koskaan) kertomaan toisilleen esimerkiksi kokemastaan seksuaalisesta väkivallasta. Työntekijän pitää antaa asiakkaille aikaa eikä asiasta saa pakottaa kertomaan kipeitä asioita. Joskus prosessit ovat hitaita ja kestävät vuosia. Ylipäätään liian nopea eteneminen sensitiivisiin kysymyksiin voi johtaa työskentelyn katkeamiseen heti alkuvaiheessa.

Scheinkmanin (2008, 201) parisuhteen kehityksen mukainen työskentely alkaa vuorovaikutuksen tasolta (taso 1). Jotta jatkotyöskentely onnistuu, pariskunnan konkreettiset vuorovaikutuksen ongelmat tulee käydä läpi ensin. Tällä tasolla työskentelyn tavoitteena on: 1) selvittää pariskunnan vuorovaikutuksen ongelmallinen kuvio, 2) selvittää millä tavalla kumpikin osapuoli ylläpitää tätä kuviota, 3) vahvistaa pariskunnan käyttäytymisen toivottua suuntaa ja estää aiemman ongelmallisen kuvion toistaminen paritapaamisissa, 4) luoda hyvä yhteistyösuhte kummankin osapuolen kanssa.

Scheinkman kutsuu vuorovaikutuksen ongelmallista kuviota ”paritanssiksi” (The Couples Dance), jossa toistuu tietty reaktioiden malli. Näitä ongelmallisia vuorovaikutuksen malleja on pääosin kolmenlaisia: konfliktimalli, hyökkäämis-etääntymismalli ja molemminpuolisen etääntymisen malli. Konfliktimallissa puoliset hyökkäävät toisiaan vastaan tasapuolisesti. Joissakin tapauksissa konflikti etenee räjähdysherkäksi todella nopeasti ja voi päättyä myös fyysiseen väkivaltaan. Toisissa tapauksissa konflikti on jatkuvaa kinastelua, joka tukahduttaa lopulta suhteen hyvät puolet. Hyökkäämis-etääntymismallissa toinen puolisoista hyökkää toista vastaan joko hyvin aggressiivisesti esimerkiksi raivokkailla pettämissyytöksillä tai hienovaraisemmalla valituksella ja nalkutuksella. Toinen osapuolista reagoi tähän vetäytymällä, mikä puolestaan voi johtaa siihen, että toinen hyökkää yhä voimakkaammin. Pahimmassa tapauksessa hyökkäävä osapuoli siirtyy käyttämään fyysistä väkivaltaa. Molemminpuolisen vetäytymisen mallissa puoliso reagoi toisen etäisyyteen vetäytymällä myös itse ja malli johtaa lopulta yhteyden katkeamiseen. Nämä eri mallit voivat saattaa pariskunnan umpikujaan, josta heidän on vaikea selvitä omin avuin pois. (Emt. 198-199.)

Vuorovaikutuksen ongelmallisia malleja voi selvittää havainnoimalla asiakkaita yhteistapaamisessa tai muuten vastaanottokeskuksessa. Asiakkailta on hyvä myös kysyä, miten he toimivat ongelmatilanteissa: mistä tilanteet alkavat, mikä on tilanteen laukaiseva tekijä (mitä toinen tekee/sanoo), mitä sitten tapahtuu, miten puoliset reagoivat toisiinsa (kehämäisyys)? Kun työntekijä on hahmottanut vuorovaikutuksen ongelmallisen mallin, hänen tehtävänsä on selvittää asiakkaille, miten he toimivat siinä ja ylläpitävät ongelmaa. Puolisot ovat siis yhtäläillä vastuussa vuorovaikutuksen ongelmasta ja sen ylläpitämisestä (huomioitava kuitenkin, että jokainen on vastuussa omasta väkivaltaisesta käyttäytymisestään). Seuraavaksi sekä työntekijän että puolisoitten on mietittävä uusia toimintatapoja entisten reaktioiden tilalle. Jos toinen osapuoli kuvaa puolisoaan negatiivisin ilmauksin, ne voi muuttaa tarpeiden kielelle. Jos esimerkiksi vaimo sanoo miehensä tyhmäksi, sen voi muuttaa vaimon tarpeiden kielelle. Vaimo ehkä haluaisi miehen kuuntelevan häntä. Tällaisten riitelyn takana olevien positiivisten tarpeiden esiin nostaminen vähentää puolisoitten puolustautuvaa käyttäytymistä toisiaan kohtaan. Samoin

asiakkaille voi antaa tehtäväksi kokeilla muuta tapaa purkaa vaikkapa vihan ja turhautumisen tunteita. Hyökkäävän osapuolen on toimittava ei-hyökkäävästi ja vetäytyvän osapuolen on otettava askel kohti toista ja tultava mukaan vuorovaikutukseen. Asiakkaiden tulisi itse oppia havaitsemaan ne laukaisevat tekijät, jotka aloittavat ongelmallisen vuorovaikutuksen ja toisaalta heillä tulee olla jokin uusi keino toimia, jotta he eivät jatkossa reagoi toisiinsa kuten aiemmin. Tässäkin asiassa pienet askeleet vievät eteenpäin ja asiakkaille voi antaa esimerkiksi pieniä viikkotehtäviä. Uutta toimintatapaa ei opi kerralla, vaan sitä pitää harjoitella. Onnistumiset ja edistyminen pitää nostaa aktiivisesti esiin ja vahvista hyviä muutoksia. (Emt. 200, 202-203.)

Mikäli pariskunnan riitely on jatkuvaa ja herkästi syttyvää, sitä voidaan pyrkiä rajoittamaan seuraavin tavoin:

- Työntekijä sopii pariskunnan kanssa, että vaikeita asioita käydään läpi vain yhteisillä tapaamisilla. Tällöin asiakkaille pitää antaa riittävän tiheästi tapaamisaikoja.
- Tapaamisilla työntekijä pyytää pariskunnan osapuolia puhumaan hänelle, ei toisilleen (kun työskentely on edennyt hyvin, puolisoita kehoitetaan puhumaan nimenomaan toisilleen - ei työntekijälle). Näin rauhoitetaan tapaamistilanteita ja päästään keskusteluissa eteenpäin. Silloin kun toinen osapuoli tai työntekijä puhuu, toinen kuuntelee. Päälepuhuminen on kiellettyä jo tulkkauksenkin vuoksi.
- Mikäli pariskunta on selkeästi kiihtynyt, keskusteluun otetaan rauhoittumistauko. Rauhoittumisen harjoittelu on osa parityöskentelyä ja siinä voi käyttää liikkumista, hengitysharjoituksia tai traumatyön menetelmiä. Keskustelua jatketaan, kun syke on laskenut.
- Jos asiakaspariskunta tulee työskentelyyn erokriisissä ja eropohdinnoissa, työntekijä voi sopia heidän kanssaan työskentelyjaksosta (esim. 2 kk), jolloin he eivät tee minikäänlaisia päätöksiä suhteensa jatkumisesta taikka loppumisesta, vaan keskittyvät pohtimaan ongelmiaan ja niiden ratkaisumahdollisuuksia. (Emt., 200.) Jos tilanne on hyvin tulehtunut, pariskunta voi asua erillään työskentelyjakson ajan (jos se on heidän toiveensa) ja saada näin hengähdystauon arjen riitelystä.

Työskentelyn etenemisen ja hyödyllisyyden ehtona on pariskunnan ja työntekijän välinen luotamuksellinen vuorovaikutussuhde. Niin perheiden kuin pariskuntienkin kanssa työskennellessä on ensiarvoisen tärkeää, että kaikki osapuolet kokevat työntekijän olevan tasapuolisesti suhteessa heidän kanssaan. Pariskuntien kanssa työskennellessä voi tulla kova paine liittoutumiseen toisen puolison kanssa. Työskentelyssä on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota puolisoitten tasapuoliseen kohteluun ja empatiaan. Työntekijän on hyvä valaa asiakkaisiin myös toivoa ja rauhoitella heitä. (Emt., 200.)

6.3.3 Parisuhteen kehys ja sosiokulttuurinen taso

Scheinkmanin (2008, 203) parisuhteen kehysten toisella tasolla työskennellään kaikkien niiden sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden parissa, jotka tuovat stressiä ja ahdistusta parisuhteeseen. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi perheen kehitysvaiheet (lasten syntymä tai lasten murrosikä), taloudelliset ja työelämän muutokset, muutot, perheenjäsenen sairastuminen, elämä turvapaikanhakijana, kulttuurisesti erilaiseen yhteiskuntaan sopeutuminen ja sopeutumisen eritahtisuus, perheroolien muutokset ja kokemukset eriarvoisuudesta parisuhteessa, yhteisön ja perheen vaikutus parisuhteeseen sekä vastaanottokeskuksessa asumisen vaikeudet.

Työskentelyn tavoitteena on 1) purkaa pariskunnan välisiä kielteisiä kuvauksia toisistaan konkreettisen ongelman muotoon, joka liittyy olemassa olevaan elämäntilanteeseen. Mitä esimerkiksi tarkoittaa, jos puoliso kuvaa toista laiskaksi? Mitä laiskuudella tarkoitetaan, mitä puoliso ei tee, mitä tekee, mistä kokemus laiskuudesta johtuu? Jos esimerkiksi puoliso uupuu lastenhoidosta ja kotitöistä, on hyvä nostaa esiin se, ettei perheellä ole enää entistä perheverkostoa

ympärillä auttamassa. Puoliso voi myös kärsiä psyykkisistä ongelmista eli uupuminen voi olla sairautta. 2) Tavoitteena on hahmottaa kaikki ne tekijät, jotka vaikuttavat parisuhteeseen ja käydä läpi, millaisia jännitteitä ne aiheuttavat. 3) Samoin on hyvä miettiä, miten pariskunnan aiemmat ratkaisuyritykset ovat toimineet. Kun pariskunnan vuorovaikutus on saatu rauhallisemmaksi edellisen tason työskentelyn myötä, heitä 4) vahvistetaan pohtimaan oikeudenmukaisia ratkaisuja ongelmatilanteisiin yhdessä työntekijöiden kanssa. 5) Puolisoita rohkaistaan kertomaan toisilleen omat tarpeensa ja toiveensa. 6) Toisinaan voi olla hyödyllistä auttaa puolisoita luomaan suojaavia rajoja joko parisuhteensa ja perheensä ympärille (esimerkiksi suvun tai yhteisön voimakas painostus/puuttuminen perheen tilanteeseen) tai itsensä ja puolison välille (tarve yhteyteen puolison kanssa ja toisaalta tarve erillisyyteen). (Emt., 204-206.)

Turvapaikanhakijoiden osalta on erityisen tärkeää tarkastella heidän elämäntilanteensa muutosten vaikutuksia parisuhteeseen. Mikä oli tilanne ennen kotimaasta lähtöä ja miten tilanne on muuttunut, miten kumpikin osapuoli kokee asumisen ja elämän nyt Suomessa vastaanottokeskuksessa? Ovatko perheenjäsenten roolit ja valtasuhteet muuttuneet? Sopivatko muutokset kummallekin vai aiheuttavatko ne hankaluuksia parisuhteeseen? Mikä on yhteisön ja perheen/suvun rooli pariskunnan elämässä, tuoko se huolta vai tukeeko se pariskuntaa?

Tällä tasolla esiin nousee keskusteluavun lisäksi myös erilaisten palveluiden ja tuen tarve. Kuten aineiston analyysissäkin huomataan, pariskunnat tarvitsevat muun muassa konkreettista apua lastenhoidossa, jotta saavat yhteistä aikaa asioiden selvittelyyn ja tarvittaessa myös levähtämiseen.

Olen rajannut vastaanottokeskuksessa tehtävän parisuhdetyön ulkopuolelle Scheinkmanin ja Fishbanen kehityksen intrapsyykkisen tason eli haavoittuvuuden kehän (taso 3) ja ylisukupolvisen työskentelyn (taso 4). Vastaanottokeskuksessa työn tavoitteena on keskittyä olemassa olevan tilanteen rauhoittamiseen ja elämän vakauttamiseen asiakkaiden jatkuva kriisitilanne huomioiden. Asiakkaiden voimavarat pitää kohdistaa nykyhetkestä selviytymiseen.

On kuitenkin muutama tilanne, jolloin työskentely mielen sisäisellä tasolla (erityisesti taso 3) voi olla tarpeen. Ensimmäinen tilanne on sellainen, jossa asiakas/pariskunta tuo aktiivisesti esiin asioita menneisyydestä ja kokee, että niiden käsittely on tärkeää nykyisen ongelman ratkaisemiseksi. Tällöin asiakkailla on sekä motivaatio että todennäköisesti myös voimavaroja työskennellä menneisyyden kanssa. Toinen tilanne liittyy traumakokemuksiin, jotka häiritsevät merkittävästi pariskunnan tai koko perheen arkea eikä vakauttava työ riitä auttamaan heitä. Näissäkin tilanteissa on hyvä edetä asia kerrallaan, koska ei voida tietää, kauanko pariskunta/perhe on vastaanottojärjestelmässä. Työskentely mielen sisäisten tekijöiden ja menneisyyden tapahtumien parissa tasoilla 3 ja 4 vaatii työntekijältä terapiakoulutuksen tai muulla tavoin hankittua vahvaa osaamista vuorovaikutussuhteiden ja varhaisten kokemusten parissa työskentelystä.

6.3.4 Muita työmenetelmiä parien kanssa työskentelyyn

John ja Julie Gottman (Gottman & Gottman 2017; Malinen & Kumpula 2013, 17; Nissinen 2013, 92-100) ovat kehittäneet tutkimukseen perustuvan pariterapian (Research Based Couple Therapy). Heidän mukaansa pariskuntien ristiriidoista 69 % on ns. ikuisia tai jatkuvia ristiriitoja ja noin 31 % ratkaistavissa olevia ongelmia. Ikuisten ongelmien jumittuminen vaikuttaa pariskuntaan siten, että he lisäävät omaa suojakäyttäytymistään. Gottmanien mukaan parityöskentelyn tavoitteena on luoda tilaa vuorovaikutukselle siten, että suojakäyttäytyminen vähenee ja ahdistus helpottaa. Tutkimuksiinsa pohjautuen he ovat nimenneet parisuhteen etäännyttämistä ennustavia "hevosmiehiä" ja niiden vastavoimia. "Hevosmiesreaktioiden" taustalla on usein lapsuuden kiintymyskäyttäytymisen aktivoituminen. Nämä Gottmanin nimeämät hevosmiehet ja niiden vastavoimat ovat:

1. repivä kritiikki - pehmeä aloitus
2. puolustuskannalla olo - vastuun ottaminen
3. halveksunta - kunnioituksen kulttuurin rakentaminen
4. vaikenemisen muuri - itsensä rauhoittaminen

Repivä kritiikki ilmenee jatkuvana valituksena, arvosteluna tai syytöksinä, joihin sisältyy yleisluonteinen syytös puolison persoonaa tai luonnetta kohtaan. Tyypillisesti tällainen puhe on sinä-puhetta eikä se sisällä oman tarpeen ilmaisua toiselle. Näissä tilanteissa keho on usein yliviirittynyt ja rauhoittuminen koetaan vaikeaksi. Tällaisesta riidan aloituksesta käytetään nimitystä "kova aloitus". Sen vastavoima on "pehmeä aloitus", jolloin keskustelu aloitetaan loukkaamatta puolisoa. Puoliso kertoo silloin omista tunteistaan ja tarpeistaan aloittaen asiansa minä-puheella. Tärkeää olisi, että puoliset pysyvät rauhallisina tai opettelevat rauhoittumaan, mikäli tunteet kuohahtavat keskustelun aikana. (Nissinen 2013, 93-95.)

Puolustuskannalla olo on vastahyökkäys, jolloin ihmiset puolustavat omaa viattomuuttaan tai välttävät ottamasta vastuuta ongelmasta. Sen vastavoimana on vastuun ottaminen asiasta omalta osaltaan. Kummankin täytyy nähdä oma osuutensa ongelmatilanteissa. (Emt. 93.)

Halveksunta on kaikkein tuhoavin vuorovaikutuksen muoto ja Gottmanien mukaan halveksunnan esiintyminen parisuhteessa on huono enne parisuhteen jatkumisen kannalta. Halveksunta on toisen arvon, järkevyyden, kyvykkyyden ja yrittämisen kyseenalaistamista ja siten se vahingoittaa kokemusta omasta ihmisarvosta. Siihen liittyy usein vihamielisyyttä, sarkasmia, pilkkaa, nimittelyä ja riidanhalua. Halveksunnan vastaparina on kunnioituksen kulttuurin rakentaminen - myös riidellessä. (Emt., 93-94.) Työntekijällä on erityisen tärkeä rooli siinä, että hän sanoittaa havaitsemansa halveksunnan ja toteaa, että sitä ei voida yhteisissä keskusteluissa hyväksyä. Sen sijaan on tärkeä pohtia mitä kaikkea hyvää toisessa ihmisessä on, vaikka olisi esimerkiksi päättämässä suhdetta.

Vaikenemisen muurilla tarkoitetaan puolison fyysistä, sanallista ja/tai tunneyhteydestä vetäytymistä. Puoliso tukahduttaa omat hankalat tunteensa, mutta se vaatii ponnistelua, joten keho on usein yliviirittynyt. Hän ei pysty hakemaan toisesta tukea eikä kykene tukemaan toista. Toinen puolisoista tulkitsee vetäytymisen välinpitämättömyytenä, rakkauden loppumisena ja hylkäämisena ja reagoi siihen omalla tavallaan. Tässäkin tapauksessa suositellaan rauhoittumista. Paikalleen "kivettyneet" puoliset ei nimittäin ole rauhallinen, vaikka voi siltä vaikuttaa. (Emt. 94-95.)

Gottmanit (Nissinen 2013, 96-98) ovat luoneet mallin terveestä parisuhdetalosta, jonka perustan muodostaa toisen tunteminen (tietojen jatkuva päivittäminen puolison ajatuksista, kokemuksista, haaveista jne.), kiintymyksen ja ihailun osoittaminen sekä toisen puoleen kääntymisen (tunneyhteyden vastaaminen). Nämä ovat niitä positiivisen vahvistamisen keinoja, jotka lujittavat parisuhdetta sen lisäksi, että pariskunnan tulee oppia ratkaisemaan ristiriidat ilman "hevostmiehiä".

Kolmantena vaihtoehtona vuorovaikutuksen ongelmien tutkimisessa voi toimia tunnekeskeisen pariterapian (Emotionally Focused Therapy for Couples EFT) opit. Myös siinä tutkitaan asiakkaiden välistä vuorovaikutusta ja kielteisiä vuorovaikutuskehiä, mutta työskentelyssä keskitytään lisäksi pariskunnan tunnekokemuksiin ja kiintymyssuhdemalliin. Siten se menee Scheinkmanin työskentelytason kehikossa tasolle 3 eli intrapsyykkiseen tasoon. Kielteisen vuorovaikutuskehän pysäyttäminen etenee tunnekeskeisessä pariterapiassa samankaltaisesti kuin Scheinkmanin mallissa, mutta keskeistä on ongelmien taustalla vaikuttavien primaaritunteiden ja pelkojen tunnistaminen. Sen jälkeen tavoitteena on tunneyhteyden uudelleen rakentaminen ja turvallisen tunnesuhteen lujittaminen. (Johnson 2010; Pinomaa 2013, 113-136.) Tunnekes-

keistä pariterapiaa sovellettaessa tulee huomioida myös se vaihtoehto, ettei parisuhdetta ole solmittu rakkaudesta ja omasta halusta. Tällöin keskinäinen tunnesuhde voi olla rakentunut eri tavoin kuin rakkausperusteisissa liitoissa. Tunnekeskeiseen pariterapiaan on tarjolla koulutusta Suomessa⁸.

Lisäoppia pariskuntien kanssa työskentelyyn voi hakea myös Väestöliiton nettisivuilta, missä on käyty läpi parisuhteita ja pariskuntien auttamista monin tavoin⁹. Sieltä löytyy mm. tunnekeskeinen parisuhdekurssi nettikurssina sekä linkit Mielenterveystalon omahoitosivustolle¹⁰ ”Parisuhteen omahoito” ja ”Eron omahoito”. Samoin Väestöliiton nettisivuilta löytyy osio ”Parisuhde puheeksi neuvolatyössä”, missä on paljon tietoa ja nettiluentoja. Väestöliiton sivut ovat suomeksi, joten turvapaikanhakijoille niistä ei ole apua, mutta työntekijöille Väestöliiton sivut ja Mielenterveystalon omahoitosivut ovat hyviä tietolähteitä.

6.4 Erotyöskentely

6.4.1 Ulkomaiset avioliitot ja avioerot

Turvapaikanhakijoiden erilaiset avioliitot ja niihin liittyvät kysymykset hämmentävät toisinaan vastaanottokeskuksen työntekijöitä. Käyn tässä luvussa läpi ulkomaisten avioliittojen ja avioerojen sääntelyä suomalaisessa oikeusjärjestelmässä. Avioliiton sääntelyssä eri maiden oikeusjärjestelmissä on suuria eroja ikärajoissa, avioliiton osapuolten määrissä, avioliiton solmimistavoissa, naisen oikeuksissa ja sukulaisuussuhteissa. Pienempiä eroja löytyy avio-oikeudessa, avioerossa ja vihkimistavoissa. Oikeusjärjestelmät eroavat myös sen suhteen, missä määrin virallista sääntelyä noudatetaan ja missä määrin perinteet ja tavat ohjaavat käytäntöä toiseen suuntaan. (Sihvonen 2016, 7.)

Ulkomaisten avioliiton ja avioeron tunnustaminen Suomessa

Turvapaikanhakijoiden ulkomailla solmittujen ja purettujen avioliittojen tunnustamisessa noudatetaan kansainvälisiä yksityisoikeudellisia säännöksiä, jotka sisältyvät Suomessa avioliittolain V osaan - Kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset (Avioliittolaki 234/1929). Kansainvälisyksityisoikeudelliset säännökset koskevat ulkomailla solmittuja avioliittoja, avioliiton purkamisia ja aviopuolisoiden oikeussuhteita sekä suomalaisen oikeusjärjestelmän suhtautumista niihin. Luvussa 2 on säännökset ulkomaisten avioliittojen tunnustamisesta ja luvussa 3 avioliiton purkamisesta. Lähtökohtaisesti Suomessa tunnustetaan ulkomaiset avioliitot, jos ne ovat päteviä siinä valtiossa, missä ne on solmittu. Sama periaate koskee avioeroja. Avioliittolain 115 §:n mukaan avioliitto on pätevä Suomessa, jos ”se on pätevä siinä valtiossa, jossa avioliitto solmittiin, tai siinä valtiossa, jossa jommallakummalla puolisoilla oli asuinpaikka tai jonka kansalainen hän oli avioliittoa solmittaessa.” Avioliittolain 116 § tekee poikkeuksen edellä mainittuun pääsääntöön kolmen avioliittotyyppin suhteen, joiden osalta avioliitto on pätevä vain, jos siihen katsotaan olevan erityisiä perusteita. Tämä rajaus koskee 1) avioliittoa, joka on solmittu kihlakumppanin kuoltua, 2) valtakirja-avioliittoa, jossa toinen tai kumpikaan osapuoli ei ole läsnä vihittäessä ja 3) common law -avioliittoa, jossa avioliitto katsotaan solmituksi osapuolten tosiasiallisen yhteiselämän myötä ilman vihkimistä. (Mikkola 2013, 844-849; Helin 2002.)

Erialaisten ulkomaisten avioliittojen tunnustamisen tarkoituksena on välttää ns. ontuvan avioliiton tilanteet, joissa avioliitto olisi pätevä ja voimassa joissakin valtioissa, mutta ei kaikissa. Jos muualla solmittu avioliitto katsottaisiin mitättömäksi Suomessa, sillä olisi merkittäviä vaikutuksia puolisoitten ja heidän lastensa statukseen, oikeuksiin ja velvoitteisiin. Suomessa tällainen puoliso vapautuisi avioliittoon liittyvistä velvollisuuksista, mutta myös oikeuksista lasten elatuk-

⁸ <https://www.tunnekeskeinenpariterapia.fi/>

⁹ <http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/>

¹⁰ <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-opaat/itsehoito/Pages/default.aspx>

seen ja huoltoon sekä puolison omaisuuteen. Myös lapset katsottaisiin näissä tilanteissa avioliiton ulkopuolella syntyneiksi ja oikeudellisesti isättömiksi, mikä vaikuttaisi lasten oikeuteen saada elatusta avioliitton perustuneen isyyden nojalla. (Oikeusministeriö 2018, 11, 27-28.)

Ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta voidaan kuitenkin kieltäytyä. Mikäli ulkomaisen avioliiton tunnustaminen johtaisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaiseen tulokseen, se voidaan katsoa mitättömäksi avioliittolain 139 §:n nojalla. Tämän ehdottomuus- eli *ordre public* -periaatteen nojalla Suomessa voidaan arvioida muun muassa moniavioisia suhteita, lähisukulaisen kesken solmittuja avioliittoja ja lapsiavioliittoja sekä pakkoavioliittoja. Näissäkin tapauksissa periaatetta tulee soveltaa suppeasti ja taustalla tulee olla voimakas julkinen etu, joka edellyttää ehdottomuusperiaatteen soveltamista. Harkinnassa tulee ottaa huomioon puolisoitten elämäntilanne avioliiton tunnustamisen ajankohtana. Esimerkiksi jos puoliset ovat Suomeen tullessaan täysi-ikäisiä ja he elävät avioliitonomaista elämää, avioliitto tunnustetaan Suomessa, vaikka se olisi solmittu aikanaan alaikäisenä solmimisvaltiossa. (Mikkola 2013, 850-852; Oikeusministeriö 2018, 11-12.) Tällä hetkellä Suomessa käydään keskustelua sekä Suomessa solmittavien että ulkomailla solmittujen alaikäisavioliittojen tiukemman sääntelyn tarpeesta. Oikeusministeriö (2018) on tuottanut asiasta arviomuistion, joka on juuri lausuntovaiheessa. Nykyisen lainsäädännön mukaan alaikäisten avioliitoissa noudatetaan avioliittolain 115 §:n mukaista pääsääntöä avioliiton tunnustamisesta. Toinen keskustelua herättävä tilanne liittyy moniavioisuuteen. Moniavioisuus ei kuulu avioliittolain 116 §:ssä rajoitettujen ja erityisperusteilla hyväksyttävien avioliittomuotojen listaan. Suomessa moniavioista avioliittoa pidetään siis pätevänä, jos se on ollut sallittu avioliiton solmimisvaltiossa. Moniavioiset liitot tuleekin pääsääntöisesti tunnustaa, mikä tarkoittaa samalla turvatumpaa asemaa naisille ja lapsille. Avioliiton pätevyyden tunnustaminen merkitse lapsen isyyden, huoltajuuden ja elatusvelvollisuuden sekä puolison elatusvelvollisuuden turvaamista. Suomessa ei kuitenkaan voi elää moniavioisessa avioliitossa, vaan näissä tapauksissa syyttäjällä on oikeus ajaa avioerokannetta. (Mikkola 2007, 175; Mikkola 2013, 850.)

Avioliittolain 121 §:ssä on säännökset vieraassa valtiossa annetun avioliiton purkamista koskevan päätöksen tunnustamisesta Suomessa. Jos puolisoilla on ollut hyväksyttävä liittymä avioeron antaneeseen valtioon, eropäätös tunnustetaan yleensä Suomessa ilman eri vahvistusta. Avioeron muodolla ei ole merkitystä, vaan se voidaan saada erilaisissa menettelyissä - myös uskonnollisiin normeihin perustuen. Se ei saa kuitenkaan loukata esimerkiksi aiemmin mainittua *ordre public* -periaatetta vastaan. (Mikkola 2007, 177-178.)

Ulkomailla solmittu avioliitto, johon haetaan avioeroa Suomessa

Avioliittolain 119 §:ssä otetaan kantaa siihen, voidaanko avioeroa koskeva asia käsitellä Suomen oikeusjärjestelmässä. Asia voidaan käsitellä Suomessa, mikäli jommallakummalla osapuolella on Suomessa kotipaikka. Poikkeuksellisesti asia voidaan käsitellä Suomessa myös silloin, kun hakijalla on ollut Suomessa kotipaikka tai muu läheinen yhteys Suomeen ja eroprosessi siinä valtiossa, jossa jommallakummalla puolisoilla on kotipaikka, ei ole lainkaan mahdollinen tai aiheuttaa hakijalle kohtuuttomia vaikeuksia. Näissä tapauksissa edellytetään lisäksi, että asian tutkimista Suomessa on pidettävä olosuhteisiin nähden aiheellisena. Kun avioero voidaan käsitellä Suomessa, käsittelyssä noudatetaan avioliittolain 120 §:n mukaisesti Suomen lainsäädäntöä. (Mikkola 2007, 176.)

Siviilisäädyn merkitseminen väestötietojärjestelmään

Ulkomaisten avioliittojen ja avioerojen pätevyyteen joudutaan ottamaan kantaa siinä vaiheessa, kun ne merkitään Suomen väestötietojärjestelmään (VTJ). Turvapaikanhakijan osalta tämä tapahtuu yleensä vasta oleskeluluvan myöntämisen jälkeen. On kuitenkin mahdollista, että turvapaikanhakija merkitään väestötietojärjestelmään kotikunnan omaavana jo ennen oleskelulupapäätöstä esimerkiksi perhesiteen perusteella, jos hän on mennyt naimisiin turvapaikkaprosessin aikana.

Kun oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija ilmoittaa rekisteröintilomakkeessa siviilisääty- ja puolisoluetiedot maistraatille vastaavasti kuin ne on merkitty ulkomaalaisrekisteriin (UMA) turvapaikkaprosessin yhteydessä, maistraatti merkitsee tiedot myös väestötietojärjestelmään ilman muita selvityksiä. Mikäli maistraatille ilmoitetut tiedot poikkeavat ulkomaalaisrekisterin tiedoista, maistraatti pyytää asiasta lausuntoa Maahanmuuttovirastolta. Tämä tilanne koskee pakolaisaseman ja toissijaisen suojelun perusteella oleskeluluvan saaneita sekä somalialaisia. Muiden on toimitettava laillistettu siviilisäätyä koskeva todistus kotimaastaan. (Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista 10 §, 19 §.)

Siviilisäätyynä voi ulkomaalaisrekisterissä olla: avioliitto, rekisteröity parisuhde, avoliitto, eronnut, leski tai ei tiedossa. Maahanmuuttovirasto käsittelee turvapaikanhakijoita avioliitossa olevina tai eronneina henkilöiden kertomusten mukaisesti. Joillakin hakijoilla voi olla mukanaan erilaisia dokumentteja avioliiton solmimisesta ja rekisteröimisestä, mutta virallisia todistuksia ei vaadita. Myös avioerosta ilmoittaminen kesken turvapaikkaprosessin huomioidaan Maahanmuuttovirastossa puolisoitten kertoman ja muun saatavilla olevan näytön perusteella. On hyvä huomioida, että Maahanmuuttoviraston omassa päätöksenteossään hyväksymät siviilisäätyä koskevat tiedot eivät ole muita suomalaisia viranomaisia sitovaa tunnustamista.

Turvapaikanhakijoiden avioero

Olen selvittänyt turvapaikanhakijan mahdollisuutta erota virallisesti kesken turvapaikkaprosessin Maahanmuuttoviraston oikeus- ja maatietoyksikön, turvapaikkayksikön ja vastaanottoyksikön sekä Oulun käräjäoikeuden ja Oulun maistraatin virkamiesten avulla. Yhteenvetona voin todeta, ettei kukaan viranomainen ole osannut suoraan kertoa, kuinka turvapaikanhakijoita voi asiassa ohjeistaa. Jokainen viranomainen on kuitenkin kertonut asiaan liittyen omat tietonsa (edellä oleva teksti tässä luvussa) ja näihin tietoihin pohjautuen esitän vaihtoehtot, kuinka asiakkaita voi neuvoa avioerotilanteessa.

1. Asiakkaita ohjataan ilmoittamaan Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikköön, että he ovat eronneet ja haluavat muuttaa henkilötietoihinsa siviilisäädyn muutoksen eli avioeron. Samalla hakijat voivat ilmoittaa, että he haluavat asioidensa käsittelyn erillään. Tällaisessa tapauksessa turvapaikkayksikkö eriyttää hakijoiden asioiden käsittelyn eli hakijoille tehdään erilliset päätökset. Siviilisäädyn muutosta koskeva ilmoitus selvitetään lisäselvitysten tai kuulemisen kautta ja tältä pohjalta tehdään harkinta siviilisäädystä. Siviilisäätyä koskevalla harkinnalla voi olla vaikutusta myös turvapaikkapäätöksen sisältöön. Vastaanottokeskuksissa ei voida tietää, miten ero vaikuttaa päätökseen eikä siihen voida ottaa mitään kantaa. Turvapaikanhakijan oikeudellinen neuvonta kuuluu avustajalle. Mikäli asiakkaat merkitään ulkomaalaisrekisteriin eronneeksi ja he ilmoittavat mahdollisen oleskeluluvan saatuaan siviilisäätynsä näin myös maistraatin rekisteröintilomakkeessa, heidät voidaan merkitä väestötietojärjestelmään eronneiksi (täytettävä ehto pakolaisasema/toissijainen suojelu/somalialainen).
2. Asiakkaat voidaan ohjata jättämään avioerohakemus oleskelupaikkakunnan käräjäoikeuteen. Koska käräjäoikeus toimii lähtökohtaisesti maistraatin siviilisäätytietojen ja kotipaikkakuntamerkin perusteella, käräjäoikeuden on selvitettävä tapauskohtaisesti, voiko se ottaa asiaa käsiteltäväksi. Tämä vaihtoehto on oikea toimintatapa tilanteessa, jossa turvapaikanhakijan avioliitosta on jo merkintä väestötietojärjestelmässä eli jos turvapaikanhakija on naimisissa suomalaisen kanssa. Turvapaikanhakijoiden keskinäisen avioeron osalta käsittelystä ei ole olemassa ennako-ohjeistusta eikä siis myöskään tietoa, miten asia etenee käräjäoikeudessa.

6.4.2 Islamilainen perheoikeus ja erokriisit

Koska turvapaikanhakijoiden joukossa on paljon islaminuskaisia pariskuntia, käyn läpi myös islamilaisen perheoikeuden vaikutuksia erotilanteisiin ja uskonnollisen perhesovittelun mahdollisuutta avioerotilanteissa. Islamilaisesta perheoikeudesta löytyy hyvää tietoa Sanna Mustasaaren (2008) artikkelista ”Islamilainen perheoikeus Suomen oikeusjärjestelmässä”.

Osa muslimeista noudattaa islamilaisen perheoikeuden käytäntöjä suomalaisen oikeuskäytännön rinnalla ja he voivat elää ”rinnakkain” kahden järjestelmän kanssa. Toisaalla he noudattavat suomalaista lainsäädäntöä, toisaalla islamilaista. Nämä tilanteet tulevat esiin esimerkiksi silloin, kun pariskunta on eronnut Suomen lain mukaisesti, mutta mies ei anna vaimolle eroa islamilaisesta liitosta. Samoin mies voi kiertää moniavioisuutta koskevaa lainsäädäntöä siten, että hän eroaa suomalaisen oikeusjärjestelmän mukaisesti aina entisestä vaimosta ottaessaan uuden vaimon, mutta pysyy naimisissa kaikkien vaimojen kanssa islamilaisen perheoikeuden mukaan. Näin hänellä on Suomen väestörekisterin mukaan vain yksi vaimo, vaikka hän elää käytännössä moniavioisessa suhteessa. (Mikkola 2007, 175, 179; Tiilikainen 2007, 278-281.)

Islamilaisen perheoikeuden mukaan miehellä on oikeus ottaa avioero ilman vaimon suostumusta ja oikeuden päätöstä, mutta vaimolla vastaavaa oikeutta ei ole. Tällaisen avioeron nimi on *talaq* (ns. hylkäysero). Jos mies kuitenkin ottaa avioeron yksipuolisesti ilman, että vaimossa on syytä, hän on velvollinen maksamaan vaimolleen rahallisen korvauksen. Nainen voi saada uskonnollisen avioeron neuvottelemalla miehensä kanssa. Jos mies kuitenkin kieltäytyy tai on poissa, ainoaksi vaihtoehdoksi Suomessa jää moskeijan imaamin apu. Naiset voivat hakea eroa miehestään useilla eri perusteilla, jotka koskevat miehen syyllisyyttä (esim. parisuhdeväkivalta, mies ei elätä vaimoaan tai on hylännyt tämän). Nainen voi laittaa vireille myös niin sanotun *khul'*-avioeron, joka ei perustu miehen syyllisyyteen. Siinä naiset kuitenkin luopuvat heille eron jälkeen kuuluvista taloudellisista korvauksista. Mikäli tämä erovaihtoehto ei tuo ratkaisua eikä mies suostu avioeroon, uskonnollinen johtaja voi julistaa eron ilman aviomiehen suostumusta *farsk*-menettelyssä. Nykyisin avioeron mahdollisuus on huomioitu usein jo avioliittosopimuksessa, jolloin naiset voivat sopia yhteisymmärryksessä miehensä kanssa oikeudestaan laittaa avioero vireille. (Akar ym. 2009, 25; Al-Sharmani ym. 2018, 62, 72-73; Mikkola 2007, 172-174; Mustasaari 2008, 210-212.)

Uskonnollinen avioero on naisille usein tärkeä asia, koska sillä on tiettyjä seuraamuksia. Kun mies ottaa yksipuolisen avioeron vaimostaan islamilaisen lain mukaisesti, hänen velvollisuutensa aviomiehenä lakkaavat samassa yhteydessä. Tällaisia velvollisuuksia ovat esimerkiksi puolison elatukseen ja perintöön sekä sukupuolielämään liittyvät velvollisuudet. Mikäli nainen ei saa neuvoteltua aviomiehensä kanssa uskonnollista avioeroa, hänen katsotaan olevan edelleen naimissa miehensä kanssa, vaikka hän olisikin saanut suomalaisen oikeusjärjestelmän mukaisen tuomioistuimen myöntämän avioeron. Uskonnollisen avioliiton jatkuminen tarkoittaa elatukseen, perintöön ja sukupuolielämään liittyvien velvoitteiden jatkumista sekä estettä uuden islamilaisen avioliiton solmimiseen. (Al-Sharmani ym. 2018, 73.)

Al-Sharmani ym. (2018, 53-56) ovat tutkineet perheriitojen ja avioerojen sovittelua viidessä helsinkiläisessä moskeijassa. Moskeijoilla on virallinen oikeus vihkiä pariskuntia avioliittoon, mutta avioeron osalta moskeijoilla ei ole juridista valtaa. Virallisen avioeron voi Suomessa saada vain käräjäoikeudesta. Moskeijat tarjoavat kuitenkin sovittelua ja välimiesmenettelyä avioerotilanteissa, samoin kuin muissa perheriitatilanteissa. Välimiesmenettelyllä tarkoitetaan moskeijan keskeistä roolia *uskonnollisen* avioeron myöntäjänä.

Perheriitojen sovittelun järjestämistapa ja laajuus vaihtelivat tutkituissa moskeijoissa. Osassa imaami hoiti perheriitatapaukset yksin, osassa sovittelusta vastasi useamman jäsenen toimi-

kunta. Yleensä sovitteluun toivat asioita etenkin naiset, aviomies haki sovittelua harvoin. Käsiteltävät asiat vaihtelivat kotitöiden ja lasten hoidon järjestämisestä raha-asioihin ja sukupuoli-rooleihin. Vanhemmilla saattoi olla ongelmia myös teini-ikäisten lasten kanssa tai he halusivat neuvoja lasten kasvattamiseen sekulaarissa ei-muslimi maassa. Toisinaan sovittelun asiana oli parisuhteen väkivalta tai moniavioisuutta koskevat riidat. Jos mies haki sovittelua, syynä saattoi olla miehen pikaistuksissaan julistama avioero, johon hän haki uskonoppineen juridista kannanottoa eli *fatwaa*. Sovittelupalvelulla oli kolmenlaisia tavoitteita: jotkut pyysivät *fatwaa* tiettyyn perheriitaan, osa halusi moskeijan sovittelijaksi perhekonfliktiin ja osa haki nimenomaisesti välimiestoimintaa saadakseen islamilaisen avioeron. Sovitteluprosessissa aviopuolisoiden tavattiin sekä yksin että yhdessä ja ratkaisusta tehtiin kirjallinen sopimus, jonka molemmat osapuolet allekirjoittivat. (Emt. 58-61.)

Moskeijoiden sovittelutyön keskeinen taustafilosofia oli sopusointuisten ja oikeudenmukaisten perhesuhteiden edistäminen islaminuskon mukaisesti. Ne suosivat sovinnontekoa kaikissa perheriitatapauksissa, mutta auttoivat vaimoa eron saamisessa, mikäli tämä ei hyväksynyt sovintoesitystä. Pohjoismaisissa tutkimushankkeissa on todettu, että yleisesti ottaen moskeijat ovat edistäneet uskonnollisilla tulkinnoillaan naisten ihmisoikeuksia. Toinen keskeinen auttamisfilosofia liittyi muslimiperheiden tukemiseen ja eheyteen, jotta niillä olisi paremmat edellytykset menestyä suomalaisessa yhteiskunnassa. Moskeijat pyrkivät edistämään ratkaisuja, jotka vähensivät perheiden leimaamista suomalaisessa yhteiskunnassa. Tällaisia ratkaisuja olivat esimerkiksi miesten osallistuminen lastenhoitoon sekä puolisoitten läheisyyden ja vastavuoroisuuden korostaminen hierarkkisen suhdemallin sijasta. Moskeijoiden edustajat toivat esille huolensa siitä, että ilman uskonnollisen yhteisön apua, perhekonfliktit kärjistyvät ja mahdollisuudet sopuratkaisuun pienentyvät. Tätä käsitystä vahvistivat myös tutkijoiden tekemät havainnot. (Emt. 5, 61-68.)

Vastaanottokeskukset voivat olla kontaktissa alueensa uskonnollisiin yhteisöihin ja selvittää niiden toimintaa perhe- ja parisuhdekonflikteissa. Jos turvapaikanhakijapariskunta toivoo uskonnollisen yhteisön apua, heidät voidaan ohjata kyseisen avun piiriin. Lopputulos tilanteessa on todennäköisesti paras silloin, kun asiakastapauksissa tehdään yhteistyötä.

6.4.3 Avioeron psyykkinen prosessi ja jaettu erovanhemmuus

Avioero on yleensä erittäin stressaava tilanne kaikille perheenjäsenille. Tämä koskee myös turvapaikanhakijoita. Jokainen avioero on erilainen, mutta toisaalta jokaisessa avioerossa on jotain tyypillisiä piirteitä. Eräs piirre, joka tekee avioeroista haastavan, on eron eriaikaisuus. Käytännössä yleensä jompikumpi puolisoista on jättäjä, joka haluaa avioliitosta pois ja toinen on jätetty osapuoli. Jättäjän ja jätetyn tunneprosessit kulkevat osin eri tavoin, mutta yhteistä tässä psyykkisessä prosessissa ovat vihan, surun ja syyllisyyden tunteet. Vihan tehtävänä on irrottaa puolisoitun tunneyhteydestä toisiinsa ja juuri tästä syystä avioeroista voi tulla niin sotkuisia kuin niistä pahimmillaan tulee. Ja juuri tästä syystä ero ei välttämättä ratkaise parisuhteen ongelmia, kuten jopa auttamaan pyrkivät tahot toisinaan kuvittelevat - eron myötä ongelmia voi tulla myös lisää. Vihan keskellä puolisoitun saattavat kohdella toisiaan varsin julmasti ja ajattelemattomasti tai he pyrkivät maksimoimaan häijyyden toista kohtaan aivan tietoisesti. Uusia puolisoita voidaan esitellä heti eron jälkeen myös lapsille, jotka kärsivät eron vaikutuksista. Vihan keskellä puheessa ei ole suodatinta ja toisinaan viha johtaa konkreettisiin vahingoittaviin tekoihin ja suoraan väkivaltaan tai väkivallan uhkaan. Mikäli parisuhteeseen on kuulunut väkivaltaa jo ennen eroa, se voi jatkua eron jälkeen vainona ja jatkuvana väkivallan uhkana. Eron jälkeisestä vainosta, sen tunnistamisesta ja katkaisusta on olemassa Laitisen ym. (2017) kirjoittama opas ”Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen”.

Jos eroavalla pariskunnalla on lapsia, vihaprosessi voi näyttäytyä lapsia koskevissa riidoissa ja kyvyttömyydessä sopia lasten elämää koskevista perusasioista. Avioeron vaikutuksia lapsiin on tutkittu paljon¹¹ ja tiedetään, että ero on riskitekijä lapsen elämässä. Erityisesti eronneiden vanhempien jatkuva vihamielisyys, riitely ja yhteistyökyvyttömyys ovat riskejä lapsen kehitykselle. (Pruuki & Sinkkonen 2017, 21-34; Wallerstein ym. 2007). Oman haasteensa turvapaikanhakijoiden osalta muodostaa heidän kulttuuriset käsityksensä lasten huollosta erotilanteissa (esimerkiksi Mustasaari 2008, 212-214). Varsin tyypillinen ajatus on, että lapset ”kuuluvat” toiselle vanhemmalle ja lasten saaminen ”itselle” voi olla myös omaan ja perheen kunniaan liittyvä kysymys. Siten suomalainen yhteishuoltoajatus ja eron jälkeinen jaettu vanhemmuus voivat vaatia jo lähtökohtaisesti paljon keskustelua. Lapsia koskevat riidat voivat selvitä sovitteilla ja selkeillä sopimuksilla, jotka koskevat lasten asumis- ja tapaamisjärjestelyitä sekä elatusta, mutta riidat voivat pitkittyä myös vuosikausien taisteluksi. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut nettisivuillaan vanhemmuussuunnitelman¹², jota voi hyödyntää sopimisessa. Jos pariskunnasta vähintään toinen osapuoli on ulkomaalainen, lapsia koskevat riidat voivat johtaa kansainväliseen lapsikaappaukseen. Lapsen huollosta, tapaamisesta ja asumisesta löytyy tietoa THL:n ylläpitämästä lastensuojelun käsikirjasta¹³. Samalta sivustolta löytyy tietoa myös lapsia koskevien erimielisyyksien käsittelystä, lapsen vieraannuttamisesta toisesta vanhemmasta sekä kansainvälisistä lapsikaappauksista. Tällä hetkellä oikeusministeriössä on meneillään hanke lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muuttamisesta.

Heli Pruuki ja Jari Sinkkonen (2017) ovat kirjoittaneet kattavan tietokirjan ”Lapsi ja ero: eväitä eteenpäin” lasten huomioimisesta avioerossa. Pariskuntien kanssa erotyötä tekevät ammattilaiset hyödyntävät laajasti Bruce Fisherin (2007) työmallia ja kirjaa ”Jälleenrakennus: Kun suhteesi päättyy”. Marianna Stolbow (2014) on tehnyt siitä suomalaisen sovelluksen ”Erosta eteenpäin”. Nämä kirjat ovat hyviä perusteoksia työntekijälle hahmottamaan eroon liittyvää tunneprosessia niin jätetyn kuin jättävänkin osapuolen näkökulmasta.

Avioeroihin liittyy paljon ongelmia ja turvapaikanhakijoiden osalta ongelmia on tiedossa ehkä enemmän kuin suomalaisen kantaväestön avioeroissa. Erään haasteen avioeroihin tuo perheen, suvun ja yhteisön voimakas vaikutus pariskunnan ja perheen elämään sekä leima, joka avioeroon voi liittyä. Erityisen haastavia voivat olla erot, joissa vaimo on eroa haluava osapuoli. Eroa oikeissa olevien turvapaikanhakijoiden voi olla hyvä ottaa aikalisä tilanteensa pohtimiseen. Kun tiedetään, että turvapaikanhakijat ovat elämäntilanteeseensa liittyen vaikeassa kriisissä, voi käydä niin, että avioerolla yritetään ratkaista pahaa oloa, joka ei avioerolla ratkea. Viime kädessä avioeropäätös on kuitenkin aina osapuolten itsensä ratkaistava asia. Jos pariskunta tai toinen heistä haluaa erota kesken turvapaikkaprosessin, heidän kanssaan on syytä käydä läpi oheinen ”eroavan turvapaikanhakijapariskunnan realiteettitestaus”:

- Mikä ongelma tai mitkä ongelmat ratkeavat eroamalla?
- Mitkä ongelmat eivät ratkea eroamalla?
- Voiko joku/jotkut ongelmat pahentua eron vuoksi? Mitkä ja miksi?
- Voiko ero aiheuttaa uusia ongelmia? Mitä ja miksi?
- Miten perheesi ja sukusi, puolison suku ja muu lähiyhteisö reagoi eroon? Mitä reaktioista voi seurata?
- Aiheuttaako ero väkivallan uhkaa? Kenelle ja miksi? Miten se ehkäistään?
- Miten lasten elämä muuttuu eron myötä?
- Miten toteutatte puolisoasi kanssa jaettua erovanhemmuutta tulevaisuudessa?

¹¹ http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/ajankohtaista/parisuhdetutkimusta_tiiiviisti/?x218948=7957538

¹² <https://stm.fi/vanhemmuussuunnitelma>

¹³ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa/lapsen-huolto-tapaaminen-ja-asuminen>

- Miten oma elämäsi ja lasten elämä etenee Suomessa, jos eroat nyt ja saat oleskeluluvan?
- Miten oma elämäsi ja lasten elämä etenee, mikäli eroat nyt, saat kielteisen turvapaikkapäätöksen ja joudut palaamaan kotimaahasi?
- Jos päätät erota/puolisosi päättää erota/päätätte yhdessä erota, millaiseen erotyökentelyyn olet valmis puolisosi kanssa? Miten autatte lapsia selviämään erosta? Millaista henkilökohtaista apua koet tarvitsevasi?

Koska avioerot ovat varsin yleisiä länsimaissa ja avioerojen haittavaikutukset tiedetään, on alettu puhua hyvän tai eettisen eron periaatteista (Leonoff 2015) ja erorauhasta¹⁴. Väestöliiton sivuilta löytyy paljon tietoa aihepiiristä¹⁵. Eettisen eron keskeisiin periaatteisiin kuuluu, että puolison tulee saada tietää parisuhteen olevan toisen osapuolen mielestä huono. Niin huono, että toinen on pohtimassa eroa. Tämä vaihe eroprosessissa ja sen perusteellinen työstäminen voi parhaimmillaan johtaa parisuhteen vahvistumiseen, puolisoiden lähentymiseen, ongelmien korjaamiseen ja eroaikeiden peruuntumiseen. Se antaa myös toiselle puolisolalle mahdollisuuden osallistua parisuhteen ongelmien korjaamiseen ja parisuhteen jatkosta päättämiseen. Mikäli pohdinnan jälkeen pariskunnan kumpikin osapuoli tai toinen haluaa edelleen erota, täytyy eroprosessille antaa aikaa. Ero vaatii parisuhteen päättymisen työstämistä tunnetasolla ja käytännön asioiden järjestelyjä erityisesti silloin, kun pariskunnalla on lapsia. Myös lapset tarvitsevat aikaa tilanteeseen sopeutuakseen. Mikäli jättävä osapuoli ei halua käsitellä parisuhteen ongelmia, vaan haluaa erota välittömästi, hänellä on kuitenkin moraalinen velvollisuus kertoa toiselle, mistä eropäätös johtuu. Eettisessä erossa tulisi välttää syyttämistä ja toisen mustamaalaamista. Samoin eroprosessissa tulisi pyrkiä säilyttämään mahdollisuuksien mukaan puolisoiden välinen kunnioitus, vaikka se voikin olla haastavaa. (Leonoff 2015, 1-20.) Puolisoiden keskinäisen eroprosessin onnistuminen vaatii toisinaan rinnalle yksilötyötä, jossa kaikkein kiipeimmät ja voimakkaimmat tunteet voi käydä läpi luotettavan työntekijän kanssa. Vastaanottokeskuksissa pitäisi pystyä tarjoamaan riittävän tiivistä tukea ja kannattelua eroprosessia työstäville pariskunnille ja heidän lapsilleen.

6.5 Väkivaltatyö vastaanottokeskuksissa

Maahanmuuttoviraston TURVA-hankkeessa (2017-2019) tavoitteena on turvapaikanhakijoiden perus- ja ihmisoikeuskäsityksen edistäminen sekä väkivaltaa ehkäisevien työmenetelmien kehittäminen vastaanottotyössä. Hankkeessa valmistuu väkivaltatyön opas vastaanottokeskusten käyttöön, minkä vuoksi en käy tarkemmin läpi väkivaltatyön menetelmiä. Kiinnitän sen sijaan huomiota niihin asioihin, jotka liittyvät perheiden ja pariskuntien kanssa työskentelyyn.

Vastaanottokeskuksissa tehtävä lähisuhdeväkivaltaa ehkäisevä ja vähentävä työ on hyvin tarpeellista. Lähisuhdeväkivalta vahingoittaa kaikkia väkivallan osapuolia: kohdetta, näkijää ja tekijää. Turvapaikanhakijoilla ei ole välttämättä käsitystä siitä, kuinka vahingollista vanhempien välinen väkivalta on sekä aikuisille ja heidän parisuhteelleen että myös lapsille, jotka sitä vierestä näkevät. He eivät aina ymmärrä myöskään kuritusväkivallan vahingollisuutta. Vastaanottokeskuksissa kerrotaan suomalaisesta rikoslainsäädännöstä ja väkivallan kiellosta perheen sisällä, mutta asiakkaille olisi hyvä kertoa lisäksi perheväkivallan vahingollisista vaikutuksista perheenjäsenten hyvinvointiin.

Tiedon lisäksi tarvitaan käytännön taitojen opettamista. Osa turvapaikanhakijoista kertoo, että kuritusväkivalta on tavallinen kasvatuskeino heidän kotimaassaan. Kuritusväkivallan kiellosta saa asiakkaat usein hämmentyneeksi. Vastaanottokeskuksen henkilöstö on kertonut, että turvapai-

¹⁴ http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/ajankohtaista/parisuhdetutkimusta_tiiviisti/?x218948=2718382

¹⁵ http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhhteesta/parisuhteen_kriisit/erokriisit/

kanhakijavanhemmat ovat tulleet toisinaan hyvin aroiksi sen suhteen, miten he voivat ylipäättään kieltää, rajoittaa tai ohjata lastensa ei-toivottua käyttäytymistä. ”Poliisin pelossa” lasten rajoittaminen saattaa jäädä kokonaan tekemättä, mikä on vahingollista lapsille. Kun aiemmin toimivaksi koettu keino, kuritusväkivalta, otetaan pois vanhempien keinovalikoimasta, tilalle on annettava uusi tapa toimia lasten kanssa. Vanhemmilla on vahva tarve saada konkreettista ohjausta Suomessa hyväksytyihin lastenkasvatustapoihin. Samoin tulee kiinnittää huomiota siihen, miten aikuiset pariskuntana pystyvät käymään läpi ristiriitojaan ja selviytyvät haastavista tilanteista ilman väkivaltaa. Vanhojen keinojen tilalle tarvitaan uusia.

Avoin ja suora puhe vaikeista teemoista voi olla haastavaa turvapaikanhakijoille ja tällainen teema on eittämättä perheen sisäinen väkivalta. Se herättää erilaisia tunteita: pelkoa, häpeää, syyllisyyttä ja tarvetta suojella perheenjäseniä puhumattomuudella. Yleensä väkivallan uhri (nainen) alkaa puhua väkivallasta jossain vaiheessa työskentelyä, kun kokee asiakassuhteen riittävän turvallisiksi (ks. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005). Sen sijaan väkivallantekijä (mies) ei tunnista ja/tai tunnusta väkivallasta käyttäytymistään kovin helposti. Leo Nyqvistin ja Salla Hyvärisen (2012) toimittamassa kirjassa ”DUSTI - Luottamusta Miehen Linjalla. Maahanmuuttajamiehet ja ennaltaehkäisevä väkivaltatyö” on käyty läpi väkivaltailmiötä ulkomaalaistaustaisen väkivallantekijämiehen näkökulmasta. Siinä on kuvattu myös syitä, jotka vaikeuttavat sekä miehen väkivaltaisen käyttäytymisen tunnistamista (mitä pidetään väkivaltana, missä menee väkivallan raja) että tunnustamista. Väkivallan suora puheeksiotto tekijäosapuolen kanssa on hyvä tavoite, mutta voi käytännössä olla mahdotonta, jos vastassa on yksiselitteisen tiukka kieltö. Vaikka mies kiistäisi väkivallan, hänelle on kerrottava väkivallan ehdottomasta kiellosta Suomessa ja viranomaisien puuttumisvelvollisuudesta. Samoin hänelle on kerrottava, että väkivalta on aina tekijän vastuulla ja jos väkivaltaa on ollut (minkä mies siis tässä kohden kiistää), työntekijä vaatii väkivallan lopettamista heti. Väkivallan kiistävän asiakkaan kanssa ei kannata jäädä ”inttämään” asiasta. Sen sijaan kannattaa siirtyä tarkastelemaan hänen elämäänsä yleisellä tasolla: elämänhistoria, kotimaan ja matkan tapahtumat, elämä Suomessa tässä ja nyt, huolet, toiveet, tärkeät suhteet ja tunteet.

Vastaanottokeskuksissa olisi hyvä panostaa ennaltaehkäisevästi erilaisiin ryhmätoimintoihin, joissa sekä miehet että naiset omissa ryhmissään pääsevät pohtimaan suomalaista kulttuuria ja toimintatapoja sekä vertailemaan niitä oman maansa kulttuuriin ja toimintatapoihin. Erityisen hienoa on, jos näihin ryhmiin saadaan vierailijaksi tavallisia suomalaisia miehiä ja naisia kertomaan oman tarinansa ja keskustelemaan suomalaisuudesta. Tällaisissa ryhmissä mahdollistuu erilaisuuksien ja samanlaisuuksien avoin pohtiminen ilman, että mennään liian syvälle asiakkaiden oman käyttäytymisen yksityiskohtiin.

Hankala kysymys väkivaltatyössä on ollut se, pitääkö työskentely tapahtua yksilötyönä vai voiko sitä tehdä paritapaamisilla ja perhetapaamisilla ja jos voi, niin millä ehdoilla. Hannu Säävälän ja Elli-Maija Laaksamon (2006, 137-151) artikkeli avaa hyvin tätä kysymystä. Lähtökohtaisesti väkivaltatyötä ei pitäisi tehdä pari- ja perhetapaamisilla, mikäli väkivalta on asteeltaan vakavaa, ennakoimatonta, tarkoituksellisesti alistavaa ja toista halveksuvaa vallankäyttöä, uhri on traumatisoitunut lähisuhdeväkivallan vuoksi, uhri pelkää eikä väkivallan tekijä ota vastuuta omasta toiminnastaan. Toisaalta, nämäkin pariskunnat voivat jatkaa yhteiselämää ilman, että uhriosapuoli haluaa lähteä ensi- ja turvakotiin tai hakeutua muuten suojatumpaan tilaan, esimerkiksi omaan asuntoon. Silloin paritapaamisista ja niiden tarkoitusta on hyvä miettiä ainakin pariskunnan yhteisen informoinnin näkökulmasta. Vaikka parityöskentelyä arastellaan lähisuhdeväkivaltatapauksissa, se on todettu varsin tehokkaaksi työtavaksi. Väkivaltatyön muodot, joissa puolisoita tavataan erikseen ja uhria rohkaistaan eroon, johtavat tutkimusten mukaan usein työskentelyn keskeytyksiin (Borchers & Kuhlman 2018, 1132). Lasten osalta lastensuojelu ottaa viimekädessä kantaa siihen, miten lapsia tulisi tilanteessa suojella.

Väkivaltatilanteiden selvittely tulisi aina aloittaa pariskunnan yksilötyöllä, missä kumpikin saa kertoa väkivaltatilanteista ja parisuhteen ongelmista omasta näkökulmastaan. Yksilötyön aikana on syytä kartoittaa asiakkaiden elämäntilannetta kokonaisvaltaisesti. Väkivaltaan liittyen on tärkeä tietää: milloin ja miten väkivalta on alkanut, miten se on kehittynyt, missä tilanteissa toinen (tai molemmat) käyttäytyvät väkivaltaisesti, onko väkivaltatilanteissa selkeää laukaisevaa tekijää vai onko se täysin ennakoimatonta, mitä väkivallalla pyritään saavuttamaan, keihin kaikkiin väkivalta kohdistuu, kuinka pelottavana asianosaiset ovat kokeneet tilanteet, onko uhrilla (tai väkivaltaa nähneillä lapsilla) traumaoireilua lähisuhdeväkivaltaan liittyen ja millaista se on. Yksilötyön ensimmäisessä vaiheessa pyritään väkivallan katkaisuun (väkivallan kieltö) ja laaditaan uhrille turvallisuussuunnitelma. Myös lasten avuntarvetta tulee arvioida ja selvittää missä määrin lapset ovat todistaneet väkivaltaa tai joutuneet itse sen kohteeksi. Toisessa vaiheessa kartoitetaan ne tilanteet, joissa väkivaltaa on esiintynyt ja etsitään vaihtoehtoisia toimintatapoja yhdessä pariskunnan kanssa. Ristiriitojen ratkaisua ja arjen stressitekijöiden vähentämistä olen käynyt läpi luvussa 6.3. Perhetapaamisten tarvetta on hyvä harkita lasten edun näkökulmasta. Perhearvioinnin mukaiset perhetapaamiset ovat luonteva väylä perheen yhteisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi. Se, milloin ja miten väkivalta otetaan puheeksi lasten kanssa yksilö- ja/tai perhetapaamisissa tai otetaanko laisinkaan, jää aina tapauskohtaisesti arvioitavaksi.

Kunniaväkivallassa on kyse sellaisista perheen sisäisistä ja uuteen yhteiskuntaan liittyvistä sopeutumisen haasteista, joiden toisessa ääripäässä on väkivaltainen käyttäytyminen. Toisessa ääripäässä ovat perheen sisäiset väkivallattomat ristiriidat, joissa on mukana kunniakäsityksiin liittyviä elementtejä. Siten oikeastaan kaikki se, mitä tähän mennessä tässä selvityksessä on sanottu pariskuntien ja perheiden kanssa työskentelystä, liittyy myös kunniakonfliktien parissa työskentelyyn. Viime kädessä on aina kyettävä neuvottelemaan perheen kanssa ja pyrittävä neuvotteluteitse saavuttamaan väkivallaton tapa edetä ristiriitatilanteessa. Mikäli uhriosaapuoleen kohdistuu väkivallan uhkaa, hänen turvallisuutensa on varmistettava tilanteen vaatimalla tavalla. Kunniaväkivallasta on olemassa Rebwar Karimin (2015) vanhemmille suunnattu opas ”Rozanan vanhemmille. Kunniallinen ratkaisu perheiden ristiriitoihin”. Suosittelen sitä niin asiakkaille kuin vastaanottokeskusten työntekijöillekin. Siinä on käyty läpi samoja kulttuurien eroavuuksia ja käytännön haasteita, joita olen käynyt läpi myös tässä selvityksessä. Lisäksi oppaassa on pohdittu kunnian käsitettä eri kulttuureissa, yhteiskunnan modernisaatiota sekä perheiden sopeutumista tähän haasteeseen. Karimin opas on kaksikielinen eli siinä on sekä suomenkielinen että soraninkielinen osuus. Amoral-hankkeen loppujulkaisussa (Tauro & van Dijken 2009) kunniaväkivaltaa on käyty läpi erilaisista näkökulmista. Julkaisun toisessa osassa on tietoa työskentelymahdollisuuksista ja neuvottelutyöstä konfliktin osapuolten välillä. Koska kunniaväkivallan ydin liittyy kunniakäsitykseen, seksuaalimoraaliin ja erityisesti naisen rooliin näiden ylläpitämisessä, on syytä tutustua myös Johanna Aapakallion (2017) artikkeliin ”Seksuaalisuus yhteisöllisessä kulttuurissa - kunnian ja siveyden merkitys”. Tampereen Settlementti on avannut uuden sivuston¹⁶, joka tarjoaa tietoa ja esimerkkejä lähisuhde-, seksuaali- ja kunniaväkivallasta kymmenellä eri kielellä. Siitä on hyvä kertoa asiakkaille.

Perheväkivallan vähentäminen vaatii työntekijöiltä aktiivista kysymistä, havainnoimista ja puuttumista sekä toimivia työmenetelmiä. Jos vastaanottokeskuksen työntekijät taikka koko vastuuorganisaatio eivät puutu kaikkiin käytettävissä olevin keinoin väkivaltaan, se todennäköisesti jatkuu. Vastaanottokeskuksissa on hyvä miettiä, mikä omassa toiminnassa edistää perheväkivallan vähentämistä ja mikä sitä mahdollisesti estää.

¹⁶ www.haeapua.info

6.6 Kriisi- ja traumatyö vastaanottokeskuksissa

6.6.1 Mielenterveystyön kokonaisuus

Jaan vastaanottokeskuksen mielenterveystyön kokonaisuuden yleiseen mielenterveyttä edistävään työhön, yleiseen kriisi- ja traumatyöhön sekä kriisi- ja traumatyön erityisiin menetelmiin. Jaottelun tarkoituksena on konkretisoida työn tavoitteita ja eri työntekijäryhmien työn merkitystä sekä vastuita.

Yleiseen mielenterveyttä edistävään työhön kuuluu sekä vastaanottokeskusten, Maahanmuuttoviraston että muun yhteiskunnan toiminta turvapaikanhakijoiden sopeutumisen helpottamiseksi ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Vastaanottokeskuksessa mielenterveystyön perustan muodostaa turvallinen toimintaympäristö, asiakkaiden hyvä ja tasapuolinen kohtelu, sääntöjen läpikäyminen ja noudattaminen (toiminnan ennakoitavuus), laadukkaiden lainmukaisten palveluiden tarjoaminen sekä mielekkään toiminnan järjestäminen (ks. myös Snellman ym. 2014, 208-209). Vastaanottojärjestelmässä on ollut useita mielenterveyden edistämiseen ja henkilöstön kouluttamiseen tähtääviä hankkeita. MIELIVOK-hankkeessa on laadittu yhdessä Suomen mielenterveysseuran kanssa opas ”Mahdollisimman normaalia elämää epätavallisessa elämäntilanteessa”. Siihen liittyy sekä ohjaajan opas että diasarja asiakasryhmien kanssa läpikäytäväksi. Erilaisia koulutuksia on järjestetty kaikille henkilöstöryhmille ja koulutusmateriaalit on kerätty Vokit verkossa -ekstranettiin.

Yleinen kriisi- ja traumatyö tukee asiakkaiden selviämistä kriiseistä ja mahdollisesti traumaattisista kokemuksista. Se on kokonaisvaltaista työtä ja vaatii jokaisen vastaanottokeskuksen asiakastyötä tekevän työntekijän kouluttamista. Työntekijöiden tulee tuntee perusasiat erilaisista kriiseistä ja ihmisen käyttäytymisestä kriisien keskellä, sota- ja kriisialueiden väkivallasta, traumaoireilusta ja vakauttamismenetelmistä. Turvapaikanhakijoille ei voida aloittaa pitkiä terapiahoitoja heidän tilanteensa epävarmuudesta johtuen. Näin kriisi- ja traumatyön perustan muodostavat vakauttavat itsehoitomenetelmät ja psykoedukaatio. Itsehoitomenetelmiä asiakas voi käyttää missä vaan, myös silloin jos hänet poistetaan maasta. Psykoedukaatio antaa tietoa trauman vaikutuksista, lisää itseymmärrystä ja helpottaa ahdistusta.

Vastaanottokeskusten henkilöstölle on järjestetty HAPKE 3 -hankkeen avulla psykologisen ensiavun koulutuksia vuosina 2016-2017. Osa henkilöstöstä koulutautui samassa yhteydessä myös kouluttajiksi, millä voidaan taata koulutusten jatkuminen edelleen vastaanottojärjestelmän sisällä. Psykologinen ensiapu (PEA) on WHO:n ja käypä hoito -suositusten mukainen toimintamalli asiakastyöhön. Se soveltuu kaikille vastaanottokeskuksen työntekijöille taustasta ja asiakastyön tehtävästä riippumatta. Vastaanottokeskusten psykologisen ensiavun manuaali löytyy Vokit verkossa -ekstranetistä. WHO:n (World Health Organization 2011) englanninkielinen manuaali ”Guide for field workers” löytyy WHO:n nettisivuilta eri kieliversioina, ei kuitenkaan suomeksi¹⁷. Save the Children järjestön nettisivuilta löytyy vastaava opas (Dybdal 2013) ”Psychological First Aid Training Manual for Child Practitioners” lasten kanssa työskenteleville¹⁸. Vastaanottokeskuksille on järjestetty koulutusta myös LINITY-hankkeen toimesta ja tuotettu opas itsemurhien ehkäisyyn. Materiaali löytyy Vokit verkossa -ekstranetistä.

Maahanmuuttoviraston vastaanottoyksikön järjestämien koulutusten lisäksi jokainen vastaanottokeskus voi järjestää koulutuksia henkilöstölleen itsenäisesti. Esimerkiksi Oulun vastaanottokeskuksessa koulutettiin koko asiakastyötä tekevä henkilöstö kriisi- ja traumatyöhön vuosien

¹⁷ http://www.who.int/mental_health/publications/guide_field_workers/en/

¹⁸ https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/final_pfa.pdf

2011-2012 aikana. Koulutus vastasi sisällöltään Pohjois-Pohjanmaan kesäyliopiston tarjoamaa kriisityön koulutusohjelmaa¹⁹. Myös Traumaterapiakeskuksella on erinomaisia traumakoulutuksia ja mahdollisuus tilauskoulutuksiin²⁰. Mikäli vastaanottokeskus hankkii koulutusta itsenäisesti, tulee huolehtia siitä, että kouluttavalla taholla on osaamista sota- ja kriisialueiden väkivaltaan ja vakauttamismenetelmiin liittyen ja että menetelmät vastaavat Käypä hoito -suosituksia²¹.

Kriisi- ja traumatyön erityiset menetelmät ovat keinovalikoima, joka on vain erikoiskoulutettujen ammattihenkilöiden käytettävissä. Traumatyön menetelmäkoulutuksiin vaaditaan pohjakoulutukseksi sosiaali- ja terveydenhuollon koulutus ja/tai mahdollisesti psykoterapiakoulutus. Näissä tapauksissa on kysymys pidempään kestäneiden ja arjen elämää merkittävästi häiritsevien traumaoireiden hoitamisesta. Traumaperäisen stressihäiriön (PTSD) diagnosointi kuuluu lääkärille, mutta käytännössä häiriö tuottaa turvapaikanhakijalle usein sellaisia oireita, joihin hän hakee apua vastaanottokeskuksen henkilöstöltä - oli hänellä sitten virallista diagnoosia tai ei. Kansainvälisten tutkimusten mukaan PTSD:n esiintyvyys aikuisilla turvapaikanhakijoilla on 11-56 % (Traumaperäinen stressihäiriö: Käypä hoito -suositus, 2014). Tyypillisiä arjen elämää häiritseviä oireita ovat aktiivisesta välttelystä huolimatta mieleen tunkeutuvat traumamuistot ja unet, jatkuvat univaikeudet, pelot, mielialaongelmat, viha ja väkivaltaiset ajatukset. Käypä hoito -suosituksissa turvapaikanhakijoiden PTSD:n hoidoksi suositellaan kognitiivisia psykoterapioita kuten traumakeskeistä kognitiivista käyttäytymispsykoterapiaa (KBT) ja kulttuurisensitiivistä psykoterapiaa sekä narratiivista altistusterapiaa (NET). Samoin pitkäkestoisen PTSD:n hoidossa on todettu tehokkaaksi silmänliikkeillä pois herkistäminen ja uudelleen prosessointi eli EMDR-psykoterapiamenetelmä. (Emt.)

Turvapaikanhakijoiden mielenterveyteen liittyvä tutkimus on lisääntynyt viime vuosina. Snellman ym. (2014) ovat tutkineet turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten mielenterveyden ja psykologisten ongelmien erityispiirteitä sekä hyvinvointia tukevia seikkoja, joihin auttaminen voidaan perustaa. Snellman ym. (2017) ovat selvittäneet myös sitä, kuinka turvapaikanhakijat itse määrittelevät ongelmiaan, jotka liittyvät lähtömaan tapahtumiin ja maahantulon jälkeisiin haasteisiin. Samoin Snellman ym. (2018) ovat selvittäneet terapeutin keskusteluavun hyödyllisiä muutoksia.

Pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallisen kehittämishanke PALOMA:n tuotoksena syntyi vastaavan niminen käsikirja (Castaneda ym. 2018). Siihen on koottu pakolaisuuteen liittyviä mielenterveyden voimavara- ja riskitekijöitä sekä suosituksia ja työkaluja mielenterveysongelmien ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi ja hoitamiseksi.

Narratiivista altistusterapiaa (NET) on kokeiltu yksintulleille alaikäisille turvapaikanhakijoille Tampereen yliopiston tutkimushankkeessa ”Traumatized Adolescents Seeking Asylum” (TASA-hanke)²² ja siihen liittyvässä tutkimushankkeessa ”Miten auttaa sodassa traumatisoituja lapsia ja nuoria - muistitoimintojen rooli terapeutissa interventiossa”²³. TASA-hanke on tuottanut ”Ryhmätuen mallin”²⁴ alaikäisyksiköille. Työkirjassa on kuvattu vakauttavan ryhmämuotoisen toiminnan järjestämistä alaikäisille turvapaikanhakijoille ja sitä voi hyödyntää myös laajemmalti vastaanottokeskuksissa. EMDR-menetelmästä on kehitetty työskentelytapoja (R-TEP ja G-TEP), jotka sopivat erityisesti akuutteihin kriisi- ja katastrofitilanteisiin. Niitä on käytetty ja tutkittu mm. Syyrian pakolaisten kanssa (ks. esimerkiksi Yurtsever ym. 2018). G-TEP (Group Traumatic Episode Protocol) on ryhmämuotoiseen traumaattisen tapahtuman hoitoon

¹⁹ <http://www.pohjois-pohjanmaankesayliopisto.fi/fi/kriisityon-koulutusohjelma-20-op-stepped-model-of-care-2/>

²⁰ <https://www.traumaterapiakeskus.com/>

²¹ <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituks/suositus?id=hoi50080>

²² <http://www.uta.fi/ky/TASA/index.html>

²³ <http://www.aka.fi/fi/akatemia/media/Ajankohtaiset-uuuutiset/2016/nuoriin-turvapaikanhakijoihin-kokeillaan-uudenlaista-traumaterapiaa/>

²⁴ <https://research.uta.fi/tasa/wp-content/uploads/sites/157/2018/07/TASA-tyo%CC%88kirja.pdf>

soveltuva hoitomenetelmä. Sen avulla voidaan työstää stressi- ja traumatilanteita ryhmämuotoisesti, mutta silti yksilöllisesti niin, ettei traumakokemusta tarvitse jakaa. G-TEP menetelmää on kokeiltu yhdessä Suomen vastaanottokeskuksessa ja seurannan perusteella noin puolet osallistujista hyötyi menetelmästä. (Lyytinen 2018; Andelin 2018.)

Kriisi- ja traumatyössä, kuten kaikessa muussakin työssä turvapaikanhakijoiden kanssa, on huomioitava asiakkaan kulttuurinen tausta. Ihmisten käsitykset kuolemasta, sairauksista, vammautumisesta ja erilaisista traumaattisista tapahtumista sekä niiden syistä ja selviytymiskeinoista vaikuttavat heidän hoitoonsa. (Abu-Baker 2018a; Schubert 2007.)

Vaikka turvapaikanhakijoita voidaan auttaa eri tavoin, kaikki asiakkaat eivät kykene käsittelemään ongelmiaan ja traumaattisia tapahtumia työntekijän kanssa. Väkivaltaa nähneet, tehneet ja kokeneet ihmiset kehittävät erilaisia tapoja itsensä suojelemiseksi psyykkiseltä kivulta, joita muistot aiheuttavat. Jokainen ihminen käyttää defensessejä eli puolustusmekanismeja, mutta toiset joutuvat luomaan hyvin vahvat mekanismit sisäisen eheytensä ja olemassaolonsa turvaamiseksi. Turvapaikanhakijat saattavat pyrkiä unohtamaan aktiivisesti tapahtuneet ikävät asiat tai kieltävät ne, lohkovat pahat tapahtumat mielessään eri elämänvaiheeseen (menneeseen elämään ikään kuin toiselle ihmiselle tapahtuneeksi), turruttavat tunteitaan eri tavoin (päihteet) ja heillä voi olla erilaisia psyykkisiä häiriöitä ja oireita. Vastaanottokeskuksen työntekijän on hyvä muistaa, että turvapaikanhakija tarvitsee nämä puolustusmekanismit itsensä suojaamiseksi. Niitä ei pidä viedä häneltä pois, eritoten kun ei tiedetä, saako henkilö jäädä maahan ja voidaanko hänelle tarjota riittävää ja laadukasta mielenterveyden hoitoa. Jos turvapaikanhakija ei halua puhua tai muistaa, hänen ei pidä puhua tai muistaa. Häntä voi kuitenkin opastaa kirjoittamaan tapahtumista paperille Maahanmuuttoviraston puhuttelua varten silloin, kun asiat tulevat mieleen.

6.6.2 Kriisi- ja traumatyö perheiden ja pariskuntien kanssa

Perheiden ja pariskuntien kanssa työskennellessä vastaanottokeskuksessa nousevat esiin seuraavat kysymykset:

- Miten kriisit ja traumat vaikuttavat parisuhteeseen ja miten työskennellä pariskuntien kanssa?
- Miten kriisit ja traumat vaikuttavat vanhemmuuteen ja miten auttaa vanhempia toimimaan lastensa kanssa niin, että oireet haittaisivat vanhempisuhdetta ja lapsen elämää mahdollisimman vähän?
- Miten auttaa vanhempia auttamaan lapsiaan, jotka ovat altistuneet traumakokemuksille?

Turvapaikanhakijoiden auttamistyötä vaikeuttaa mielenterveyden ongelmiin ja asiakkaiden kokemaan seksuaaliseen väkivaltaan liittyvä häpeä sekä puolisoiden keskinäiset salaisuudet. Erityisiä haasteita työskentelyyn tuo asiakkaiden mahdollinen epäluottamus sekä puolisoa että omaa etnistä ryhmäänsä kohtaan. Mikäli pariskunnan suhde on huono, asiakas voi pelätä, että puoliso kertoo hänen asioistaan mahdollisessa erotilanteessa muulle etniselle ryhmälle. Samoin asiakkaalle voi olla outo ajatus, että puhuminen voisi auttaa häntä. Asiakkaalla ei välttämättä ole kokemusta puhumiseen perustuvasta hoidosta. (Kantola 2018.)

Auttamisessa on keskityttävä aluksi yhteisen ymmärryksen luomiseen auttamisen perusteista (vaikeista asioista voi puhua ja se auttaa) ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen rakentamiseen (salassapitovelvollisuus). Kun asiakas saa positiivisen kokemuksen suhteesta, jossa voi puhua kipeistä asioista, hän voi siirtää kokemuksen myös toiseen suhteeseen. Pariskuntien kanssa tavoitteena on, että traumatisoitunut asiakas voi jossain vaiheessa keskustella puo-

lionsa kanssa vaikeista asioista. Tämä edellyttää työskentelyä myös ei-traumatisoituneen puolison kanssa ja mahdollisen traumakeskusteluun liittyvän yhteistapaamisen hyvää valmistelua. (Emt.) Eräs keskeinen edellytys traumaattisen kokemuksen jakamiselle on riittävän turvallinen parisuhde. Jos suhteessa on väkivaltaa tai erouhkaa, se ei ole todennäköisesti riittävän turvallinen traumakokemuksen jakamiselle.

Mikäli vastaanottokeskuksen resurssit sallivat, olisi hyvä, että kummallakin puolisoilla olisi oma työntekijä. Samoin olisi hyvä toteuttaa pariskunnan yhteiset keskustelut parityönä. Mikäli sama työntekijä työskentelee pariskunnan kanssa yksin, on erityisen tärkeä painottaa työntekijän vaitiolovelvollisuutta. Työntekijä ei voi kertoa, eikä kerro, toisen puolison asioista toiselle. Työntekijän on pyrittävä myös ehdottomaan tasapuolisuuteen pariskunnan kanssa työskennellessään. Eriarvoinen kohtelu johtaa yleensä siihen, että toinen tai kumpikin puolisoista lopettaa tapaamiset.

Pariskunnan yksintyöskentelyn vaiheessa on kartoitettava kummankin kokemuksia arjesta, suhteen vaikeuksista ja avun tarpeesta. Traumatisoituneen asiakkaan kanssa tulee pohtia, mitä hyötyä asian jakamisesta puolison kanssa on (toisen ymmärtäminen ja hyväksyminen oireineen). Ei-traumatisoituneelle puolisoille on annettava psykoedukaatiota traumaattisten tapahtumien vaikutuksista ihmisten käyttäytymiseen ja lisättävä myös hänen valmiuksiaan keskustella vaikeista asioista. Työskentely pariskuntien kanssa on hidasta eikä yhteiskeskustelun järjestyminen välttämättä onnistu vielä vastaanottoaikana. Jos keskustelu onnistuu, se on suunniteltava huolella etukäteen ja sovittava kummankin puolison kanssa, mistä saa puhua ja mistä ei. Eräs syy salaisuuden ylläpitämiseen parisuhteessa voi olla se, että traumatisoitunut puoliso haluaa suojella toista kuulemasta kauheuksista, joita hänelle on tehty. Jos ja kun pariskunta on valmis yhteiseen keskusteluun, on vältettävä traumatisoimasta toista puolisoa. Jos traumatisoitunut puoliso on pystynyt kertomaan työntekijälle yksityiskohtaisesti kokemastaan väkivallasta, se on riittävää. Ei-traumatisoituneelle puolisoille ei ole tarkoitus kertoa yksityiskohtia. Sen sijaan pariskunnan kesken voi käydä läpi sitä, mitä kumpikin oikeasti tietää tapahtumista. He voivat kertoa yhteisesti siitä, mitä lähtömaassa tapahtui ja mitä ihmisille tehtiin. Ei-traumatisoitunut puoliso voi kertoa, mitä hän tietää tapahtuneen traumatisoituneelle puolisoille, joka puolestaan korjaa, jos joku olettaisi ei pidä paikkaansa. Hän voi myös vastata halutesaan puolison kysymyksiin. Kaikkein tärkeintä on käydä läpi vaikeiden kokemusten seurauksia arkiseen elämään ja pohtia, miten oireita ja ongelmia voidaan arjessa helpottaa. (Kantola 2018.)

Traumaattiset kokemukset vaikuttavat myös vanhemmuuteen ja sitä kautta lapsiin. Vanhempien mielenterveysongelmien kehittyminen on riskitekijä lapsen kannalta. Trauman jälkeiset mielenterveysongelmat voivat haitata vanhemman kykyä toimia lasta suojaavana hoivaajana. Vanhempi voi kokea tarvetta ylisuojella lastaan silloinkin, kun mitään vaaraa ei ole, jolloin lapsen kehityksen mukainen tutustuminen ympäristöön häiriintyy. Toisaalta vanhempi voi vetäytyä lapsen arkisesta suojelemisesta vaaratilanteilta. Jos vanhempi kokee itsensä riittämättömänä hoivaajana, hän voi alkaa pitää lastaan erityisen hankalana. Lasten luonnollinen kiintymyssuhdekäyttäytyminen kuten itkeminen tai muu haastava käyttäytyminen (uhma, tottelemattomuus) voi toimia myös traumamuistuttajana. Tällöin vanhempi vetäytyy lapsen hoivasta tai ärtyy siitä huomattavasti, mikä voi altistaa väkivaltaiselle käyttäytymiselle lasta kohtaan. Nimenomaan vanhempien kyvyttömyys tuottaa asianmukaista turvallisuutta ja säädellä lapsen tarpeita sekä stressi- ja tunnetiloja (mitä sääntelyä lapsi ei vielä itse osaa) selittää keskeisesti lasten traumaperäisiä oireita ja kehityspulmia. (Isosävi 2017; Kuittinen & Isosävi 2013, 89-91.) Vastaanottokeskuksissa nähdään vanhempien mielenterveysongelmiin ja väsymiseen liittyvää jaksamattomuutta vastata lasten perustarpeisiin. Perheen päivärytmi voi olla sekaisin ja ruokailu epä säännöllistä sekä aktiivisuus lasten kanssa vähäistä (ks. myös Hurmerinta 2017). Kaikki se työ, mikä tehdään vanhempien auttamiseksi, on samalla työtä lasten auttamiseksi. Vanhemmil-

le on hyvä antaa tietoa myös siitä, miten traumat voivat vaikuttaa heidän vanhemmuuteensa ja pohtia yhdessä tapoja auttaa koko perhettä (esimerkiksi perhearviointimenetelmän avulla).

Osa lapsista on itse altistunut traumaattisille tapahtumille lähtömaissa ja matkan aikana. Usein vanhemmat ovat huolissaan lasten voinnista ja siitä, miten he voisivat auttaa lapsiaan. Eräs vastaanottokeskusten psykoedukaation kehitettävä osa-alue onkin vanhempien auttaminen auttamaan lapsiaan. The Children and War -järjestön nettisivustolta²⁵ löytyy linkki Atle Dyregrovin ja Magne Raundalen laatimaan vanhempien oppaaseen ”Guide for refugee parents”²⁶. Oppaassa on tietoa traumoista, vanhemmuudesta sekä siitä, kuinka vanhemmat voivat auttaa lapsiaan ja itseään. Opasta on testattu Norjan ja Tanskan vastaanottokeskuksissa ja siitä löytyy 9 eri kieliversiota (muun muassa englanti, arabia, venäjä, kurdi/sorani, somali, tigrinja, farsi). Koska turvapaikanhakijalapsille voidaan tarjota vastaanottolain (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 26 §) nojalla samat terveystalvelut kuin kantaväestön lapsille, on hyvä pohtia lasten auttamista yhdessä vastaanottokeskuksen terveydenhuoltohenkilöstön kanssa.

²⁵ <http://www.childrenandwar.org/>

²⁶ Tanskan punaisen ristin sivu <https://www.rodekors.dk/vores-arbejde/rode-kors-asyll/eksperter-og-viden-i-asyll/laering-og-vejledning>

7. Lopuksi

Selvityksen kysely- ja haastatteluaineisto on ollut ainutlaatuinen, monipuolinen ja rikas. Olemme pyrkineet Virpi Valiolan kanssa säilyttämään aineiston puhuttelevuuden myös raportoinnissa, minkä vuoksi käytimme analyysissä runsaasti suoria lainauksia. Toivottavasti onnistuimme tavoitteessamme.

Aineistoanalyysi osoittaa, millaisia huolia ja ongelmia turvapaikanhakijapariskuntien ja perheiden elämässä vastaanottokeskuksissa kohdataan. Osa näistä haasteista poikkeaa suomalaisen väestön ongelmista ja ne liittyvät esimerkiksi erilaisiin avioliittomuotoihin: järjestettyihin avioliittoihin ja alaikäisten tyttöjen avioliittoihin. Aineistosta nousee voimakkaasti esiin kulttuurierojen vaikutukset pariskunnan ja koko perheen elämässä sekä muutokset perheenjäsenten rooleissa, arjen toiminnassa ja mahdollisuuksissa. Tältä osin aineiston tulokset ovat yhtenäiset maahanmuuttajaperheisiin liittyvien tutkimustulosten kanssa. Siinä missä naisia tuetaan itsenäisyyteen ja omien oikeuksien tunnistamiseen vastaanottokeskuksissa, miehet voivat jäädä vähemmälle tuelle ja se voi aiheuttaa ongelmia perheissä. Miehen rooli muuttuu monella tavalla merkittävästi Suomeen tullessa ja muutoksen koetaan tapahtuvan negatiiviseen, mahdollisuuksia rajoittavaan suutaan. Siksi myös miehille on syytä tarjota vastaanottokeskuksissa tukea uuteen yhteiskuntaan sopeutumisessa. Samoin vanhemmat voivat tarvita tukea lastensa kasvattamisessa uudessa ja erilaisessa yhteiskunnassa. Vastaanottokeskuksissa näkyy laajempien perheiden, transnationaalisten perhesuhteiden ja etnisten yhteisöjen merkitys asiakkaiden elämässä niin hyvässä kuin pahassa. Parisuhdetta ja vanhemmuutta voivat rasittaa myös kommunikaation vaikeudet, luottamuksen ja läheisyyden ongelmat sekä poikkeuksellisen elämäntilanteen, kriisien ja mahdollisten traumaattisten tapahtumien vaikutukset. Näissä tapauksissa vastaanottokeskusten työntekijöillä on edessään haastava auttamisen kokonaisuus.

Vastaanottokeskuksissa nähdään kuitenkin myös hyviä parisuhteita ja hyvää vanhemmuutta. Aineiston kuvaukset kertovat puolisoiden sopusointuisesta roolituksesta arjen töiden ja lasten kasvatuksen suhteen, tasaveroisesta vastuunottamisesta, perheenjäsenten läheisistä väleistä, hyvästä vuorovaikutuksesta, keskinäisestä huolenpidosta, rakkaudesta ja lämmöstä. Samoin työntekijät nostivat esiin sinnikkyuden merkityksen parisuhteen ja perheen hyvinvoinnin ylläpitämisessä.

Koska aineisto kerättiin vastaanottokeskusten työntekijöiltä, arvoitukseksi jää, missä määrin turvapaikanhakijoilta itseltään kerätty aineisto olisi poikennut työntekijöiden kerronnasta. Siinä olisikin hyvä jatkotutkimuksen aihe.

On ilman muuta selvää, että vastaanottokeskusten työntekijät arvioivat turvapaikanhakijoiden parisuhteita ja vanhemmuutta oman kulttuurisen kehyksemme kautta. Parisuhteiden ja vanhemmuuden tukeminen edellyttää kuitenkin eri kulttuureista ja erilaisista yhteiskunnista tulevien perheiden perhesysteemin, hoivan ja lapsen edun -käsitteen tarkastelua suomalaista näkökulmaa laajemmin. Hyvinvointia uhkaavia tekijöitä, kuten väkivaltaa, turvattomuutta ja huolenpidon laiminlyöntiä ei voi tulkita kulttuurisista kehyksistä käsin. Kuitenkin esimerkiksi vanhemmuuden arvioinnissa on huomioitava, että huolenpitoa ja hoivaa voidaan toteuttaa eri tavoin. Kasvatuksen laajaa kirjoa on puolestaan tarkasteltava kulttuurisiin tavoitteisiin sidottuna ja vaihtelua sietävänä toimintana. Ammatillisessa työssä kulttuurisen kehyksen huomioimisesta on tehtävä tietoista toimintaa.

Minulla oli mahdollisuus osallistua selvityksen loppumetreillä professori Khawla Abu-Bakerin (2018b) koulutukseen. Hän on tehnyt pitkään töitä pakolaistaustaisten arabiperheiden kanssa ja kouluttaa ammatillisia ympäri maailman kulttuurisensitiivisestä perheterapiasta. Abu-Baker

tiivisti monikulttuurisen terapiatyön toteamukseen, että eri kulttuureista tulevien henkilöiden kanssa työskentelevän terapeutin tulisi ryhtyä antroterapeutiksi: Terapeutiksi, jolla on käytössään ammatilliset terapiatyökalut, mutta joka kysyy kysymyksiä kuin antropologi. Hän myös puhui hyvin paljon samoista teemoista, joita olen käynyt läpi tässä selvityksessä.

Selvityksen punaisena lankana kulkee turvapaikanhakijoiden kulttuuristen näkökulmien ja elämäntilanteen kriisiluonteen ymmärtäminen. Kun työntekijä yhdistää nämä näkökulmat toimiviin ammatillisiin työmenetelmiin, hän tekee varmasti parhaansa asiakkaiden auttamiseksi. Toivon, että selvitys on osoittanut, kuinka turvapaikanhakijoita voidaan auttaa siitä huolimatta, että heidän elämäntilanteensa on epävarma ja turvapaikkaprosessin käsittely on kesken.

Selvityshankkeen aikana eri alan ammattilaiset osoittivat tätä työtä kohtaan paljon mielenkiintoa. Se on ymmärrettävää aihepiiriin liittyvän ammatillisen kirjallisuuden vähäisyyden vuoksi. Jokaisen toimipisteen ja työntekijän arvioon jää se, missä määrin selvityksen tietoa voi soveltaa omaan työhön. On tietysti hyvä, jos selvityksestä on apua vastaanottokeskusten työntekijöitä laajemmalle ammattilaisten ryhmälle.

LÄHTEET

Aapakallio, Johanna (2017). Seksuaalisuus yhteisöllisessä kulttuurissa - kunnian ja siveyden merkitys. Teoksessa Kiuru, Hanna & Strömberg-Jakka, Minna (toim.). Seksuaalisuuden tabut suljetuissa yhteisöissä. UNIpress.

Abu-Baker, Khawla (2018a). Family Therapy With Palestinian Arabs: Building on Inherent Habits of Spirituality for Psychological Well-Being. Teoksessa Trimble D. (toim.) Engaging with Spirituality in Family Therapy. AFTA SpringerBriefs in Family Therapy. Springer, Cham.

Saatavilla PDF-muodossa:

http://www.perheterapiayhdistys.fi/sites/perheterapiayhdistys.fi/files/abu-baker_2018_family_therapy_withc2a0palestinian_arabs_-_building_on_inhernt_habits_of_spirituality_for_psychological_wel-being.pdf

Abu-Baker, Khawla (2018b). The Cultural Sensitivity in Family therapy - how to work with traumatized arab refugees and asylum seekers - tools for promoting mental health. Suomen perheterapiayhdistyksen koulutus 6.-7.9.2018. Helsinki.

Akar, Sylvia & Tiilikainen, Marja & Lipsanen, Laura (toim.) (2009). Katsaus islamilaiseen maailmaan. Naiset, perhe ja seksuaaliterveys. Väestötietosarja 20. Väestöliitto. Helsinki.

Alitolppa-Niitamo, Anne (1994). Kun kulttuurit kohtaavat - matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Suomen mielenterveysseura ja Sairaanhoidajien koulutussäätiö. Helsinki.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2010). Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta (toim.). Maahanmuutto ja sukupolvet. Suomalaisen kirjallisuuden seura & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 106. Helsinki.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo & Fågel, Stina (toim.) (2005). Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Väestöliitto. Helsinki.

Alitolppa-Niitamo, Anne & Fågel, Stina & Säävälä, Minna (toim.) (2013). Olemme muuttaneet - ja kotoudumme. Maahanmuuttajan kohtaaminen ammatillisessa työssä. Väestöliitto. Helsinki.

Al-Sharmani, Mulki & Mustasaari, Sanna & Ismail, Abdirashid A. (2018). Uskonnollinen perhe-riitojen sovittelu suomalaisissa moskeijoissa: Kehittyviä rooleja ja muovautuvia käytäntöjä. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.). Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere.

Andelin, Markku, psykoterapeutti. Introspekt Oy. Haastattelu 6.9.2018. Helsinki.

Anglé, Jaana (2014). Maahanmuuttajan puolisona Suomessa. Narratiivinen tutkimus kestävästä monikulttuurisista avioliitoista. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 139 (PDF). Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Rovaniemi.

Anis, Merja (2008). Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Väestöliitto. Helsinki.

Anis, Merja & Esberg, Riti (2018). Turvaa ja suojaa palveluista ja vertaisista? Lapset pakolaisina ilman vanhempiaan. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.). Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere.

Avioliittolaki 234/1929

Bentovim, Arnon & Miller, Lisa Bingley (2018). Perhearviointiopas - Perheen voimavarojen, vahvuuksien ja vaikeuksien arviointimenetelmä. Käännöstyön vastuutoimittaja Raili Rinne. Suomen mielenterveysseura r.y. Helsinki.

Borchers, Pekka & Kuhlman, Ilpo (2018). Pariterapian vaikuttavuus. *Duodecim* 134(11), 1131-1138.

Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002). *Transnational Families in the Twenty-first Century*. Teoksessa Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (eds) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford. Berg.

Castaneda, Anu E. & Mäki-Opas, Johanna & Jokela, Satu & Kivi, Nina & Lähteenmäki, Minna & Miettinen, Tanja & Nieminen, Satu & Santalahti, Päivi ja PALOMA-asiantuntijaryhmä (2018). Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa: PALOMA-käsikirja. Ohjaus 5/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja. Helsinki.

Davydova-Minguet, Olga & Pöllänen, Pirjo (2018). Hyvinvointi rajaseudulla asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten arjessa. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.). Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere.

Dybdal, Anne-Sophie & Melin, Mie & Terlonge, Pernille (2013). *Psychological First Aid Training Manual for Child Practitioners*. Save the Children Denmark. Saatavilla PDF-muodossa: <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/save-children-psychological-first-aid-training-manual-child-practitioners>.

Dyregrov, Atle & Raundalen, Magne. Guide for refugee parents. Senter for Krisepsykologi, HERO i Norge, Røde Kors Asylafdeling og Egmont Fonden. Saatavilla PDF-muodossa: <https://www.rodekors.dk/vores-arbejde/rode-kors-asyl/eksperter-og-viden-i-asyl/laering-og-vejledning>.

Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (2016). Kurittomat perheet. Perheen käsitteen monet muodot historiassa ja eri kulttuureissa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (toim.). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Vastapaino. Tampere

Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (toim.) (2016). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Vastapaino. Tampere.

Fisher, Bruce (2007). Jälleenrakennus, kun suhteesi päättyy. Kehityksen Avaimet.

Gottman, John & Gottman, Julie (2017). The Natural Principles of Love. *Journal of Family Theory & Review* 9(1), 7-26.

Haavikko Ansa (2009). Asiakassuhteen ja yhteistyösopimuksen luominen. Teoksessa Haavikko, Ansa & Bremer, Lena. Ulkoisesti erilaisia, sisäisesti samanlaisia. Opas mielenterveystyöhön yli kulttuurirajojen. Suomen mielenterveysseura. Helsinki.

Haavikko, Ansa & Bremer, Lena (2009). Maahanmuutto psyykkisenä prosessina. Teoksessa Haavikko, Ansa & Bremer, Lena. Ulkoisesti erilaisia, sisäisesti samanlaisia. Opas mielenterveystyöhön yli kulttuurirajojen. Suomen mielenterveysseura. Helsinki.

Hall, Edward T. & Hall, Mildred Reed (1990). Understanding cultural differences. Intercultural Press, Inc.

Hautaniemi, Petri (2004). Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 41. Helsinki.

Hautaniemi, Petri & Juntunen, Marko & Sato, Mariko (2013). Return Migration and Vulnerability: Case Studies from Somaliland and Iraqi Kurdistan. Development Studies, Department of Political and Economic Studies. Faculty of Social Sciences. University of Helsinki. Interkont Books. Helsinki.

Helin, Markku (2002). Ulkomaisen avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen tunnustamisesta. Lakimies 100(5), 535-554.

Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela & Ruusuvuori, Johanna & Lönnqvist, Jan-Erik & Hankonen, Nelli & Mähönen, Tuuli Anna & Jasinskaja-Lahti, Inga & Lipponen, Jukka (2015). Johdatus sosiaalipsykologiaan. Edita. Helsinki.

Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.) (2018). Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere.

Hiitola, Johanna & Peltola, Marja (2018). Tuotettu ja koettu toiseus viranomaisten ja maahanmuuttotustaisten vanhempien kohtaamisissa. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.). Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Vastapaino. Tampere.

Hofstede, Geert (1993). Kulttuurit ja organisaatiot: mielen ohjelmointi. WSOY. Helsinki.

Hurmerinta, Jenni (2017). Turvapaikanhakijaperheiden arki vastaanottokeskuksessa. Teoksessa Hurmerinta, Jenni & Mikkonen, Anna (toim.). Turvapaikanhakijaperhe. Kohtaamisen ja tuen käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.

Huttunen, Laura (2002). Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Hyvärinen, Sauli (2017). Piiskasta jäähypenkkiin. Suomalaisten kasvatusasenteet ja kuritusväkivallan käyttö 2017. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu, 2/2017. Saatavilla PDF-muodossa: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Piiskasta-jaahypenkkiin-1.pdf>.

Isosävi, Sanna (2017). Raskaus- ja vauva-aika sodan ja aseellisen konfliktin varjossa. Teoksessa Hurmerinta, Jenni & Mikkonen, Anna (toim.). Turvapaikanhakijaperhe. Kohtaamisen ja tuen käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.

Johnson, Susan (2010). Tunnekeskeisen pariterapian käsikirja. Psykologien Kustannus Oy. Helsinki.

Juntunen, Marko (2012). Diasporiset hiljaisuudet. Irakilaisyyteen sisäiset jännitteet ja viranomaistoiminta monikulttuurisessa lähiössä. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.). Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Kanervo, Sari & Saarinen, Tiina (2004). Kulttuurit keskuudessamme. Turun kulttuurikeskus, kansainvälinen kohtaustila. Turku.

Kantola, Kaisa, kriisi- ja perhetyöntekijä. Oulun vastaanottokeskus. Haastattelu 13.7.2018. Oulu.

Karimi, Rebwar (2015). Rozanan vanhemmille. Kunniallinen ratkaisu perheen ristiriitoihin. Into Kustannus Oy. Helsinki.

Kaukko Mervi (2015). Participation in and beyond liminalities. Action research with unaccompanied asylum-seeking girls. Article-based dissertation in Acta Universitatis Ouluensis. E, Scientiae rerum socialium, University of Oulu. Oulu.

Keskinen, Suvi (2012). Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivalta-työssä. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.). Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012). Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.). Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) (2012). Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Kokkonen, Lotta (2010). Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestä uuteen sosiaaliseen ympäristöön. Jyväskylän Studies in Humanities 143. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

KPMG (2018). Onko Suomi maailman turvallisimma maa kaikille? Turvallisuuden toteutuminen eri sukupuolten ja väestöryhmien kannalta. KPMG Oy Ab, WoM Oy.

Kristal-Andersson, Binnie (2001). Understanding refugees, immigrants and their children - a psychological model. Studentlitteratur. Lund.

Kuittinen, Saija & Isosävi, Sanna (2013). Vanhemmuus ja pienten lasten hoiva eri kulttuureissa. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, Anne & Fågel, Stina & Säävälä, Minna (toim.). Olemme muuttaneet - ja kotoudumme. Maahanmuuttajan kohtaaminen ammatillisessa työssä. Väestöliitto. Helsinki.

Kyllönen-Saarnio, Eija & Nurmi, Reet (2005). Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta. Opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:15. Yliopistopaino. Helsinki.

Lainiala, Lassi & Säävälä, Minna (2012). Rakkautta, rikkautta ja ristiriitoja. Suomalaisten solmimat kaksikulttuuriset avioliitot. Perhebarometri 2012. Väestöliitto. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 46. Helsinki.

Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riita (toim.) (2017). Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Helsinki.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 746/2011

Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista 661/2009

Laukkanen, Marjukka, koulutustoimintojen vastaava. Suomen mielenterveysseura. Sähköposti 9.9.2018.

Lemercier, Jenni & Hyvärinen, Salla & Hautamäki, Jari (2012). Kotouttaminen ja monikulttuurinen väkivallan ehkäisytyö Espoossa. Teoksessa Nyqvist, Leo & Hyvärinen, Salla (toim.) DUSTI - Luottamista Miehen Linjalla. Maahanmuuttajamiehet ja ennaltaehkäisevä väkivaltatyö. Naisten Apu espoossa ry, Lyömätön linja. Espoo.

Leonoff, Arthur (2015). The Good Divorce. A Psychoanalyst's Exploration of Separation, Divorce, and Childcare. Karnac. London.

Lyytinen, Nina, psykologi. Psykologien sosiaalinen vastuu ry. Haastattelu 6.9.2018. Helsinki.

Malinen, Vuokko & Kumpula, Sinikka (2013). Integratiivinen lähestymistapa kuvata ja tutkia paripsykoterapiaa. Teoksessa Malinen, Vuokko (toim.). Integratiivinen paripsykoterapia. Psykologien Kustannus Oy. Helsinki.

Marjeta, Maarit (2001). Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa. Somalialaisnaiset, perhe ja muutos. Joensuun yliopisto, sosiologian laitoksen julkaisuja 4. Joensuu University Press. Joensuu.

Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) (2007). Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöliitto. Helsinki.

Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta (toim.) (2010). Maahanmuutto ja sukupolvet. Suomalaisen kirjallisuuden seura & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 106. Helsinki.

Mikkola, Tuulikki (2007). Islamilaisesta perheoikeudesta Suomen kansainvälisen avioliitto-oikeuden valossa: erityisesti ehdottomuusperiaatteen (ordre public) soveltamisen kannalta. Defensor Legis 88(2), 171-180.

Mikkola, Tuulikki (2013). Ulkomaisten avioliittojen tunnustaminen Suomessa: kansainvälisen yksityisoikeuden ja oikeusvertailun näkökulmia. Lakimies 111(5), 844-861.

Mustasaari, Sanna (2008). Islamilainen perheoikeus Suomen oikeusjärjestelmässä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja 41, 187-266.

Nissi, Kaisa (2017). Uskonnot, kulttuurit ja perhe. Etnologinen tutkimus monikulttuuristen liittojen kerrannoista Suomessa. Siirtolaisinstituutin julkaisuja 12. Turku.

Nissinen, Rauni (2013). Integratiivisen pariopsykoterapian pitkä tutkimusjakso. Teoksessa Malinen, Vuokko (toim.). Integratiivinen pariopsykoterapia. Psykologien Kustannus Oy. Helsinki.

Nyqvist, Leo & Hyvärinen, Salla (toim.) (2012). DUSTI - Luottamista Miehen Linjalla. Maahanmuuttajamiehet ja ennaltaehkäisevä väkivaltatyö. Naisten Apu espoossa ry, Lyömätön linja. Espoo.

Oikeusministeriö (2018). Alaikäisavioliittojen sääntelytarve. Arviomuistio. Selvityksiä ja ohjeita 21/2018. Helsinki.

Peltola, Marja (2014). Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 147. Helsinki.

Pinomaa, Hanna (2013). Tunnekeskeinen pariterapia. Teoksessa Malinen, Vuokko (toim.). Integratiivinen pariopsykoterapia. Psykologien Kustannus Oy. Helsinki.

Pruuki, Heli & Sinkkonen, Jari (2017). Lapsi ja ero - Eväitä eteenpäin. Kirjapaja. Helsinki.

Rothschild, Babette & Rand, Marjorie (2010). Apua auttajalle. Myötätuntouupumuksen ja sijais-traumatisoitumisen psykofysiologia. Suomennos Hollander, Paula & Kivinen, Kirsti. Traumaterapiakeskus. Oulu.

Rotkirch, Anna (2013). Perheet maailmassa. Teoksessa Haapasaari, Osku & Korhonen, Elina (toim.). Mikä perhe? Perhe eri kulttuureissa. Väestötietosarja 26. Väestöliitto. Helsinki. Saatavilla PDF-muodossa: https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/32bac44136a481709238277812603191/1537866915/application/pdf/3098673/MIK%C3%84PERHE_netikirja.pdf.

Räty, Minttu (2002). Maahanmuuttaja asiakkaana. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Sainola-Rodrigues (2013). Maahanmuuttajan kohtaaminen terveydenhuollossa. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, Anne & Fågel, Stina & Säävälä, Minna (toim.). Olemme muuttaneet - ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Väestöliitto. Helsinki.

Salo-Lee, Liisa & Malmberg, Raija & Halinoja, Raimo (1998). Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä. Yleisradio Oy. Helsinki.

Scheinkman, Michele (2008). The Multi-level Approach: A Road Map for Couples Therapy. Family Process 47(2), 197-213.

Scheinkman, Michele & Fisbane, Mona Dekoven (2004). The Vulnerability Cycle: Working With Impasses in Couple Therapy. Family Process 43(3), 279-299.

Schubert, Carla (2007). Monikulttuurisuus mielenterveystyössä. Edita. Helsinki.

Sihvonen, Annika (2016). Erilaiset avioliittomuodot maailmalla ja niiden hyväksyminen Suomen lain mukaan. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Vantaa.

Snellman, Olli & Seikkula, Jaakko & Wahlström, Jarl & Kurri, Katja (2014). Aikuisten turvapainehakijoiden ja pakolaisten mielenterveys- ja psyykkisten ongelmien erityispiirteet. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 51(3), 203-222.

Snellman, Olli & Seikkula, Jaakko & Wahlström, Jarl & Kurri, Katja (2017). Aikuisten turvapainkanhakkija- ja pakolaisasiakkaiden terapeuttisissa keskusteluissa tekemät ongelmanmäärittelyt. *Kuntoutus* 40(2), 19-33.

Snellman, Olli & Seikkula, Jaakko & Wahlström, Jarl & Kurri, Katja (2018). Aikuisten turvapainkanhakkija- ja pakolaisasiakkaiden terapeuttisissa keskusteluissa kuvaamat hyödylliset muutokset. *Janus* 26(3), 228-246.

Stolbow, Marianna (2014). *Erosta eteenpäin*. WSOY. Helsinki.

Sue, D. W & Sue, David (1990). *Counseling the culturally different: theory and practice*. John Wiley & Sons. New York.

Säävälä, Hannu & Laaksamo, Elli-Maija (2006). Pari- ja perhetyöskentely. Teoksessa Säävälä, Hannu & Pohjoisvirta, Riitta & Keinänen, Eero & Salonen, Santtu (toim.). *Mies varikolle. Apua lähisuhdeväkivaltaan*. Oulun ensi- ja turvakoti ry. Oulu.

Säävälä, Minna (2013). Maahanmuutto perheilmionä. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (toim.). *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus. Helsinki.

Tauro, Tanja & van Dijken, Marjo (toim.) (2009). *Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Mannerheimin lastensuojeluliiton uudenmaan piiri*. Helsinki.

Therborn, Göran (2006). Families in today's world - and tomorrow's. *International Journal of Health Services* 36(3), 593–603.

Tiilikainen, Marja (2003). *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Vastapaino*. Tampere.

Tiilikainen, Marja (2007). Somaliäidit ja transnationaali perhe. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.). *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöliitto. Helsinki.

Traumaperäinen stressihäiriö. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecim ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2014 (viitattu 17.7.2018). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi.

Turtiainen, Kati & Rezai, Jassin (2018). Valoa tunnelin päässä: Tunnustussuhteet nuoren kertomuksessa. Teoksessa Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (toim.). *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino. Tampere.

Wallerstein, Judith & Lewis, Julia & Blakeslee, Sandra (2007). *Avioeron perintö – eron lapset aikuisina. Terapia-säätiö*. Helsinki.

World Health Organization & War Trauma Foundation & World Vision International (2011). *Psychological first aid: Guide for field workers*. WHO: Geneva. Saatavilla PDF-muodossa: http://www.who.int/mental_health/publications/guide_field_workers/en/.

Yurtsever, Asena & Konuk, Emre & Akyüz, Tuba & Zat, Zeynep & Tükel, Feryal & Çetinkaya, Mustafa & Savran, Canan & Shapiro, Elan (2018). An Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) Group Intervention for Syrian Refugees With Post-traumatic Stress Symptoms: Results of a Randomized Controlled Trial. *Frontiers in Psychology* 9(493), 1-8.

LIITE 1 Survepal-kysely vastaanottokeskuksille

Selvitys turvapaikanhakijoiden parisuhteiden ja vanhemmuuden haasteista

Tämä kysely on osa kokonaisuutta, jossa vastaanottoyksikkö selvittää turvapaikanhakijoiden parisuhteiden ja vanhemmuuden haasteita sekä auttamisen keinoja. Kysely antaa tärkeää tietoa siitä, millaisia arjen ongelmia työntekijät kohtaavat vaativassa asiakastyössään, millaisia koulutuksen ja tiedon tarpeita kentällä on sekä tietysti mitä hyviä ilmiöitä havaitaan ja miten asiakkaita on osattu auttaa.

Pyydämme, että jokainen vastaanottokeskus lähettää vain yhden vastauksen, johon laajemman työntekijäryhmän yhteinen näkemys kysytyistä asioista on koottu. Ryhmäkeskustelu aktivoi parhaiten pohdintaa ja muistoja menneistä tilanteista. Keskustelu ja kyselyn täyttäminen kestää 1-2 tuntia, riippuen keskustelijoista.

Toivomme vapaata ja runsasta pohdintaa, ihmettelyä ja esimerkkejä (ilman nimiä). Panoksenne on arvokas koko vastaanottojärjestelmän työn kehittämiseksi. Toivottavasti saatte järjestettyä sopivan ajan keskustelun ja kyselyn toteuttamiseksi. Vastausaikaa on 18.2.2018 saakka.

Ystävällisin terveisin,

Sirpa Kansanaho
Kehitysjohtaja
Parisuhteet ja perheet keskuksissa -selvityshanke

Virpi Valiola
Projektipäällikkö
Lapset puheeksi -hanke

Taustakysymykset:

Vastaanottokeskuksenne nimi ja yhteyshenkilö sekä yhteystiedot tämän kyselyn osalta?
Mitkä ammattiryhmät osallistuivat kyselyyn vastaamiseen?

Kysymykset

- 1) Millaisia haasteita olette havainneet turvapaikanhakijoiden parisuhteisiin liittyen (parisuhdeongelmat)? Miten ne ilmenevät?
- 2) Millaisia hyviä parisuhteita olette havainneet asiakaskunnassa? Miten hyvä parisuhde ilmenee?
- 3) Millaisia haasteita olette havainneet turvapaikanhakijoiden vanhemmuuteen liittyen (vanhemmuuden ongelmat)? Miten ne ilmenevät?
- 4) Millaisia hyviä vanhemmuuden piirteitä olette havainneet asiakaskunnassa, miten hyvä vanhemmuus ilmenee?
- 5) Miten parisuhteiden ja/tai vanhemmuuden ongelmia arvioidaan vastaanottokeskuksessanne (millaisissa tilanteissa havaitaan, ketkä työntekijät, miten niihin tartutaan, kuuluuko asia tietyille työntekijäryhmille/kaikille, onko käytössä jotain arviointimenetelmää)?
- 6) Millaiset auttamisen/vaikuttamisen tavat olette kokeneet toimiviksi ja miksi?
- 7) Millaiset auttamisen/vaikuttamisen tavat olette kokeneet ei-toimiviksi tai jopa huonoiksi ja miksi?
- 8) Mihin koette itsellänne olevan liian vähän osaamista ja millaista koulutusta/tietoa koette tarvitsevanne lisää?
- 9) Millaisissa asioissa olette hakeneet apua keskuksenne ulkopuolelta ja millaisia kokemuksia ulkopuolisesta avusta on ollut?

10) Oletteko halukkaita osallistumaan teemahaastatteluun, mikäli kyselyn perusteella haluamme haastatella vastaanottokeskuksenne henkilöstöä vielä erikseen? Voimme tehdä pienehkön määrän (1-5) kyselyä täydentäviä teemahaastatteluja.

- kyllä/ei

LIITE 2 Surveypal-kyselyn teemat analysoituna

Kyselyn vastaukset on kirjattu esiin nousseiden teemojen mukaisesti. Teemojen yleisyys on analysoitu kysymyksistä 1-4, jotka on kirjattu yleisyysjärjestyksessä. Numerot vastauksen perässä ilmaisevat, kuinka monen vastaanottokeskuksen vastauksessa teemasta on kirjaus. Vastaanottokeskusten vastauksia tuli yhteensä 23. Kysymysten 5-9 vastaukset ovat satunnaisessa järjestyksessä.

1. Millaisia haasteita olette havainneet turvapaikanhakijoiden parisuhteisiin liittyen (parisuhdeongelmat)? Miten ne ilmenevät?

- Väkivalta (20 vastausta/23)
- Sukupuolten välinen epätasa-arvo ja siihen liittyvä kulttuurinen muutos (17 vastausta/23)
- Turvapaikkaprosessin ja vastaanotto-olosuhteiden aiheuttamat ongelmat (15 vastausta/23)
- Seksuaalisuuteen ja perhesuunnitteluun liittyvät ongelmat (10 vastausta/23)
- Puhumattomuuden kulttuuri, puolisoiden väliset salaisuudet ja kommunikaatio-ongelmat (10 vastausta/23)
- Mielenterveyden ja jaksamisen ongelmat sekä päihdeongelmat (10 vastausta/23)
- Perheen ja yhteisön vaikutus parisuhteeseen sekä yhteisökulttuurin odotukset (8 vastausta/23)
- Eroprosessit (8 vastausta/23)
- Maininnat kulttuurien erilaisuudesta ja sopeutumisvaikeudet (4 vastausta/23)
- Kasvatuserimielisyydet ja vanhemmuuden puute (4 vastausta/23)
- Yksittäiset maininnat:
 - ikäero, alaikäiset vaimot
 - somaattinen sairaus
 - talous
 - odotusten ristiriita parisuhteessa

2. Millaisia hyviä parisuhteita olette havainneet asiakaskunnassa? Miten hyvä parisuhde ilmenee?

- Puolisoiden tasavertaisuus (21 vastausta/23)
 - Huom! Myös perinteiset roolit ja hyvä parisuhde (3)
- Hyvä tunneside pariskunnan välillä (17 vastausta/23)
- Hyvä keskinäinen vuorovaikutus, yhteisymmärrys ja ilmapiiri (12 vastausta/23)
- Miehen toiminta: oman roolinsa muutoksen hyväksyminen ja vaimon kannustaminen (9 vastausta/23)
- Sinnikkyys haastavissa tilanteissa (4 vastausta/23)
- Yleinen tyytyväisyys (4 vastausta/23)

3. Millaisia haasteita olette havainneet turvapaikanhakijoiden vanhemmuuteen liittyen (vanhemmuuden ongelmat)? Miten ne ilmenevät?

- Vanhempien puutteelliset resurssit
 - Tiedolliset ja taidolliset resurssit: yleinen tiedon ja taidon puute lasten kasvatuksesta/kehityksestä/hoivasta, uskomukset (20 vastausta/23)
 - Voimavarat: vanhempien psyykkiset ongelmat (20 vastausta/23)
 - Lasten rajoittamisen ongelmat (17 vastausta/23)
 - Haasteet lapsen/nuoren kasvun ja kehityksen tukeminen: vuorovaikutusongelmat, vähäinen yhdessä tekeminen/oleminen, kyky asettaa lapsen asemaan, kiintymyssuhdeongelmat, puutteellinen tuki ja ohjaus, lapsuuden näkeminen erityisenä aikana, murrosikäisen kasvattaminen eri kulttuurissa (15 vastausta/23)

- Lasten altistuminen aikuisten ongelmille (14 vastausta/23)
- Laiminlyönnit/puutteellinen hoiva lasten perustarpeissa: rutiinit/arjen rytmi/ ravinto/uni/hygienia (13 vastausta/23)
- Lasten oireilu: levottomuus, käytöshäiriöt, traumat, turvattomuuden tunne/pelkotilat, koulunkäyntiin liittyvät haasteet (11 vastausta/)
- Kulttuurierot
 - Erilaiset kulttuuriperinteet lasten kasvatuksessa: kurittaminen, yhteisöllisyys, transnationaalinen hoiva (12 vastausta/23)
 - Sukupuoliroolit (6 vastausta/23)
- Turvapaikkaprosessin liittyvät haasteet
 - Lasten käyttäminen omien tavoitteiden saavuttamiseksi turvapaikkaprosessissa (3 vastausta/23)
 - Tilojen puute, ahtaus (2 vastausta/23)
 - Vanhempien pelko/epävarmuus lasten tulevaisuudesta (2 vastausta/23)
 - Eritahminen akkulturaatio (2 vastausta/23)
 - Pitkittänyt turvapaikkaprosessi (2 vastausta/23)
 - Juurettomuus (2 vastausta/23)
 - Vastuullisuuden väheneminen laitospäristössä (1 vastaus/23)
 - Passivoituminen (1 vastaus/23)
 - Vastaanottorahan pienuus (1 vastaus/23)

4. Millaisia hyviä vanhemmuuden piirteitä olette havainneet asiakaskunnassa, miten hyvä vanhemmuus ilmenee?

- Vanhemmat ovat kiinnostuneita lapsen asioista ja viettävät aikaa lastensa kanssa (13 vastausta/23)
- Lapsen tarpeista huolehditaan (11 vastausta/23)
- Vuorovaikutus, hyvä suhde (10 vastausta/23)
- Vanhemmat osaavat hakea apua ongelmatilanteissa (8 vastausta/23)
- Sujuva arki/rutiinit (8 vastausta/23)
- Jaettu vanhemmuus (8 vastausta/23)
- Lapsella on rajat (7 vastausta/23)
- Lapsen etu asetetaan etusijalle (6 vastausta/23)
- Vanhemmat huolehtivat omasta jaksamisestaan (1 vastaus/23)
- Luottamus omaan vanhemmuuteen (1 vastaus/23)

5. Miten parisuhteiden ja/tai vanhemmuuden ongelmia arvioidaan vastaanottokeskuksessanne (millaisissa tilanteissa havaitaan, ketkä työntekijät, miten niihin tartutaan, kuuluuko asia tietyille työntekijäryhmille/kaikille, onko käytössä jotain arviointimenetelmää)?

- Arviointia tekevät vastaanottokeskuksissa
 - Havainnointi ja tilanteen perusarviointi kuuluu jokaiselle vastaanottokeskuksen työntekijälle
 - Moniammatilliset työryhmät
 - Sosiaali- ja terveystiimit
 - Perhetyönohjaaja/erillinen perheterapeutti
 - Vastaanottokeskuksen henkilöstö arvioi tilannetta myös yhteistyössä neuvolan/päiväkodin/koulun/lastensuojelun kanssa
 - Huolenaiheita voivat tuoda esille vastaanottokeskusten ulkopuoliset tahot: koulu/poliisi/naapurit/terveydenhuolto/sosiaalipäivysty/vapaaehtoistoimijat jne.
 - Asiakkailta itsellään tärkeä rooli huolien ja ongelmien esiin tuomisessa ja avun pyytämisessä
- Arviointi- ja työmenetelminä käytetään

- Vanhemmuuden roolikartta
- Lapset puheeksi -menetelmä
- Varhaisen vuorovaikutuksen haastattelu
- Neuvolan toimintatavat
- Parisuhteen kehrä -malli
- Toiminnalliset välineet: verkostokartat, kortit jne.
- Huolilomake
- Vastaanottokeskuksessa ei välttämättä käytetä mitään erityistä, systemaattista arviointimenetelmää
- Prosessi kokonaisuudessaan
 - Palvelutarpeen arviointi
 - Palvelusuunnitelmat auttamisesta ja työnjaosta
 - Omaohjaajuus/perhetyö/säännölliset tapaamiset/kotikäynnit ja muut sovitut palvelut
 - Suunnitelmien toteutusta seurataan säännöllisesti
 - Tarvittaessa lastensuojeluilmoitus
 - Toimiva tiedonkulku ja yhteistyö toimijoiden kesken tärkeää
- Eräs kommentti: Ongelmat havaitaan varhaisessa vaiheessa, mutta ongelmiin ei ole aikaa/mahdollisuutta puuttua.

6. Millaiset auttamisen/vaikuttamisen tavat olette kokeneet toimiviksi ja miksi?

- Keskustelu ja kuuntelu
 - Avoin ja suora keskustelu vuorovaikutuksen lähtökohtana
 - Huolen ilmaiseminen
 - Asioiden/näkökulmien/ohjeiden perustelu
 - Keskustelut eri perhekokoonpanoilla (yksilökeskustelut, parikeskustelut)
 - Eri ammattiryhmien säännölliset tukikeskustelut (sairaanhoitaja, ohjaaja), myös parityö
- Ohjaus ja neuvonta
 - Erilaiset infot mm. Suomen lainsäädännöstä, kerrotaan miten asiat tehdään Suomessa.
 - Vanhempien ohjaus lasten kasvatuksessa, ruokavaliossa, pukeutumisessa (sääolot huomioiden), tietoa lapsen kehityksestä
 - Arkirytmien ja rutiinien rakentaminen perheille
 - Vanhempien ohjaaminen aikuisten ja lasten välisen rajan rakentamiseen (aikuisten asiat eivät kuulu lapsille)
 - Vastasynnyttäneen vanhemman/vanhempien ohjaaminen ja neuvonta vauvojen hoidossa (ensikotimainen toiminta)
- Konkreettinen tuki
 - Lastenhoitoapu ja kotiapu (vanhempien jaksamisen tukemiseksi, vanhempien keskinäisten keskustelujen mahdollistaminen)
 - Ystäväperheet, perhekummit
 - Uudet majoitusjärjestelyt hankalassa tilanteessa (esim. erokriisi)
- Psykososiaalinen tukityö
 - Motivoiva keskustelu
 - Palvelun tarpeen arvioiden tekeminen yhdessä asiakkaan kanssa
 - Perhetyö (vastaanottokeskuksen tekemänä, jos resurssit sallivat tai ostopalvelu)
 - Yhdessä laaditut suunnitelmat (esim. kasvatus ja vanhemmuuden tukeminen)
 - Omaohjaajuus
 - Vanhemmuuden ja parisuhteen roolikartat
 - Neuvokas perhe -menetelmä

- Lapset puheeksi -menetelmä
- Lasten kanssa tehtävä työ (mm. tunne-workshopit lapsille musiikin ja maalauksen keinoin)
- Taideterapia
- Jälkipuinti heti kriisitilanteen jälkeen
- Psykoedukaatio
- Kriisiterapia
- Moniammatillinen yhteistyö
 - Vastaanottokeskuksen sisäinen moniammatillinen tiimityö (eri näkökulmat, hiljainen tieto käyttöön)
 - Kodin ja koulun/neuvolan/päiväkodin yhteistyön tukeminen
 - Yhteistyö lastensuojelun kanssa ja sitä kautta saadut palvelut (perhetyö, perhekuntoutus) sekä yhteistyö turvakodin kanssa
- Vapaa-ajan toiminnan järjestäminen ja asiakkaan aktivointi
 - Lastenkerhot, perhekerhot ja -kahvilat
 - Harrastukset vastaanottokeskuksen ulkopuolella
 - Kielikurssit vanhemmille
 - Erilaiset naisten ryhmät (esim. käsityö)
 - Seurakuntien toiminnat
- Muita kommentteja/työn painotuksia:
 - Osallistaminen
 - Auttaminen perheen omista lähtökohdista ja tarpeista käsin (omien voimavarojen löytäminen)
 - Yhdessä tekeminen
 - Luottamuksen rakentaminen
 - Selkeät rajat ja toimintamallit
 - Toisto/kertaus
 - Intensiivinen työskentely
 - Kotikäynnit ja jatkuva arjen havainnointi
 - Varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisy
 - Oikea-aikaisuus reagoinnissa ja palveluiden tarjoamisessa
 - Aito kiinnostus
 - Asiakkaiden rauhoittaminen

7. Millaiset auttamisen/vaikuttamisen tavat olette kokeneet ei-toimiviksi tai jopa huo-noiksi ja miksi?

- Asiakkaalle kerrotaan ”ylhäältä käsin” yksisuuntaisesti, kuinka tulisi toimia (ei peruste-luita, ei vuorovaikutusta, sanelua).
- Yleispätevät ohjeet, joissa ei huomioida yksilöllisiä tarpeita ja tilanteita.
- Papereiden ja infolappujen vieminen asiakkaalle ilman henkilökohtaista kohtaamista (oletus, että asiakas lukee/omaksuu lukemalla asian)
- Asiakasta ei osallisteta hänen omassa asiassaan eikä arvosteta hänen näkemyksiään. Ratkaisut lähtevät työntekijän tarpeista eivätkä asiakkaan tarpeista.
- Asiakkaalle annetaan palveluita/apua tilanteessa, jossa hän ei koe olevansa avun tar-peessa.
- Ei huomioida asiakkaan kulttuuritaustaa
- Liiallinen puolesta tekeminen, jolloin otetaan asiakkaalta omaa vastuuta pois (passivoi), toisaalta myös avuntarpeen huomiotta jääminen. Asiakkaiden kanssa vietettävä riittä-västi aikaa, jotta tarvetta voi arvioida.
- Oletetaan asioita, ei kysyttyä
- Keskusteluja perheen asioista käydään vain toisen vanhemman kanssa.
- Liian myöhäinen puuttuminen ongelmiin

- Asiakkaiden ”luukuttaminen”, kaikilta työntekijöiltä eri neuvot
- Työntekijöiden vaihtuminen
- Tulkkaus aika loppuu kesken ja uusi aika menee liian kauas
- Asiakkaiden huono kohtelu: provosointi, tuomitseminen, ennakkoluulot, epätasa-arvoinen kohtelu
- Vastaanottokeskuksessa ei ole toimintaohjeita joihinkin tilanteisiin eikä ole yhteistä linjaa
- Ongelmatilanteita (esim. parisuhdeväkivalta) ei hoideta loppuun saakka, vaan asia ”ratkaistaan” siirtämällä toinen asiakkaista. Ongelmat nousevat esiin jatkossa tavalla tai toisella.
- Aikatauluihin pohjautuva toiminta, jossa ei huomioida asiakkaan päivärytmiä (tarve palveluihin illalla)
- Ylimoitettut lastensuojelupalvelut, ei huomioida vastaanottokeskuksen omaa osaamista

8. Mihin koette itsellänne olevan liian vähän osaamista ja millaista koulutusta/tietoa koette tarvitsevanne lisää?

- Työskentely perheiden ja pariskuntien kanssa ongelmatilanteissa (asioiden käsittely yhdessä)
 - Perhetyön menetelmät, suunnitelmallinen perhetyö nimenomaan turvapaikanhakijoiden kanssa
 - Perheiden tukeminen ja työskentely perheiden/pariskuntien kanssa suljetuissa säilöönottoyksiköissä (perheissä eri-ikäisiä lapsia, joten poikkeava vankilatyöstä).
 - Perheiden tilanteen arviointiin työkalu
- Väkivaltatyö, keinoja puuttumiseen
 - Puheeksi ottaminen
 - Motivoivan keskustelun malli
 - Lähisuhdeväkivalta, väkivalta parisuhteessa
 - Kunniaväkivalta
 - Väkivaltaisen asiakkaan kanssa työskentely, erikseen mainittu miestyö
- Mielenterveystyö, erityisesti kriisi- ja traumatyö
 - Traumatyö lasten ja perheiden kanssa
 - Vakauttavat menetelmät
 - Lasten mielenterveystyö laajemmin + tietoa lasten normaalista kehityksestä
 - Raskauden jälkeinen masennus
 - Seksuaaliset traumat
 - Kriisityö (myös kriisitilanteet vastaanottokeskuksessa)
 - Käytännönläheistä koulutusta painottuen auttamismenetelmiin
 - Itsetuhoinen asiakas
- Päihdetyö
 - Ajantasaista tietoa huumeista ja huumemaailmasta ylipäätään
 - Ajantasaista tietoa päihdehoidosta
- Eri kulttuurit ja uskonnot
 - Eri kulttuurien tuntemus, kulttuurisensitiivisyys
 - Odotukset ja käsitykset perhe-elämästä/parisuhteesta/vanhemmudesta/lasten kasvatuksesta
 - Suhtautuminen mielenterveysongelmiin eri kulttuureissa
 - Tietoa eri uskonnoista
- Lapsivaimot, miten heidän kanssaan toimitaan + lainsäädäntö
- Lainsäädäntöön liittyvää koulutusta ylipäätään
- Muita kommentteja:

- Enemmän verkostoitumista muiden vastaanottokeskusten työntekijöiden kanssa ja mahdollisuus keskustella työstä/konsultoida muita
- Yhtenäisiä linjauksia vastaanottajärjestelmään vaikeassa tilanteessa olevien perheiden auttamiseksi (erilaiset resurssit ja palvelut riippuen palveluntuottajasta ja työntekijöistä)
- Osa yksiköistä koki, että heillä on tietoa ja osaamista, mutta ei aikaa ja resursseja tehdä työtä. Lisää resursseja esim. perhetyöntekijä.
- Moniammatillinen työ/yhteistyö muun SOTE-sektorin/poliisin ym. kanssa ja oman työn rajat: milloin asiakas pitäisi saada jonkun toisen järjestelmän/viranomaisen työn piiriin. Eri viranomaisilla eri toimivaltuudet.

9) Millaisissa asioissa olette hakeneet apua keskuksenne ulkopuolelta ja millaisia kokemuksia ulkopuolisesta avusta on ollut?

- Lastensuojelu (vanhemmuuden ongelmat, perheväkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö, lasten koulunkäyntiin liittyvät ongelmat), sosiaalipäivystyksen konsultointi. Kokemukset lastensuojelusta vaihtelevat: hyvä apu, ei apua lainkaan ja siltä väliltä. Sijoituksilla saatu akuutit tilanteet rauhoitettua, kevyempiä vaihtoehtoja myös syytä olla.
- Perhetyö, lastenhoitoapu (vanhemmat väsyneet, yksinhuoltajat), tukihenkilötoiminta. Vastauksista ei käy ilmi, liittyvätkö em. palvelut lastensuojelun palveluihin vai onko kyseessä erillinen ostopalvelu, jonka vastaanottokeskus on hankkinut.
- Ensi- ja turvakoti, Lyömätön linja, Jussi-työ, Via Vis -hanke eli väkivaltatyö.
- Vapaaehtoistoimijoiden, kolmannen sektorin ja seurakuntien palvelut (kerhot, ystävätoiminta, perhekummit, SETAn tuki jne.). Kokemukset vaihtelevia. Ongelmana nähtiin se, ettei vapaaehtoistyön puolella ymmärretä vastaanottokeskuksen työtä, tavoitteita ja vastuita. Vapaaehtoisten ohjaamiseen/perehdyttämiseen on liian vähän aikaa.
- Lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä aikuispsykiatrian apu. Muutamassa vastauksessa nostettiin esiin terveystyö yleisellä tasolla, millä on voitu tarkoittaa myös psykiatrisia palveluita. Kokemukset ristiriitaisia. Ongelmana, jos eivät tunne turvapaikanhakijoiden oikeuksia sosiaali- ja terveystyöhön (vastaanottolain rajaukset aikuisten osalta).
- Yhteistyö perheen arkeen liittyvien muiden viranomaisten kanssa: neuvolat, koulut, päivähoito (sosiaalisin perustein).
- Alueen kriisikeskus/kriisiterapia (kriisitilanteet, psyykkinen huonovointisuus).
- Terapiapalvelut aikuisille esim. vakavissa parisuhdeongelmissa (ei tietoa onko kyse vastaanottokeskuksen omasta henkilöstöstä vai muusta palvelusta). Myös lasten terapiapalvelut (toimintaterapia, puheterapia jne.).
- Poliisi (perheväkivalta, rikosilmoitukset).
- Doulat eli synnytystukihenkilöt
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (mahdollistanut lisäavun perheelle).
- Lastenvalvojat, käräjäoikeudet (avioero, huoltajuus).
- Migri ja muut vastaanottokeskukset (konsultointiapu).
- Muita huomautuksia:
 - Materiaaliapua saatu vastaanottokeskuksen ulkopuolelta esim. äitiyspakkaukset.
 - Päihdeongelmat ja radikalisoituminen mainittu yksittäisissä vastauksissa, mutta ei tietoa mistä apua hankittu.
 - Edelleenkin tulkkien käyttäminen ei ole kaikkien viranomaisten hallinnassa.
 - Palveluja on vaikea saada, kun asiakas ei ole suomenkielinen tai oleskeluluvan saanut.
 - Kokemukset yhteistyöstä parantavat viranomaisyhteistyötä, vaatii kehittämistä ja palveluprosessien läpikäymistä.

LIITE 3 Kuinka suojata itseään työn negatiivisilta vaikutuksilta

Pidä selkeä raja oman ja toisten turvapaikkaprosessiin liittyvien viranomaisten työn välillä. Jokainen viranomaisena tekee oman lakisääteisen osansa prosessissa ja yhteistyön raamit löytyvät laeista tietojenvaihdon osalta. Vastaanottokeskuksen työntekijät vastaavat vastaanottolaisista säädettyjen palvelujen antamisesta.

Pidä selkeä raja vapaaehtoistoimijoiden ja oman työsi välillä. Järjestöjen ja vapaaehtoisten työ vastaanottokeskuksissa on erittäin arvokasta. Vapaaehtoistyöntekijät ovat kuitenkin eri roolissa kuin vastaanottokeskuksen työntekijät, jotka tekevät viranomaistyötä. Virkavastuu koskee kaikkia vastaanottokeskusten työntekijöitä ja se on määritelty vastaanottolaisissa.

Mieti riittävän usein, yksin ja työyhteisösi kanssa, mihin voit vaikuttaa ja mihin et. Älä kannata vastuuta ja huolta sellaisesta, johon sinulla ei ole vaikutusvaltaa. Olkaa mahdollisimman realistisia oman vaikutusvaltanne suhteen työyhteisössä. Yleensä työntekijän vaikutusvalta on suurempaa lähiyhteisössä ja asiakastyössä. Mitä etäämmälle siitä mennään, sitä vähäisemmäksi käyvät todelliset vaikutusmahdollisuudet - myös vastaanottokeskusten esimiehillä ja johtajilla. Säilytä silti usko muutoksen mahdollisuuteen ja jatka asioihin vaikuttamista silloinkin, kun se on työlästä.

Ole tietoinen omista arvoistasi, siitä milloin saat työskennellä omien arvojesi mukaisesti ja milloin joudut tekemään arvojesi vastaista työtä. Vastaanottokeskuksessa joutuu kohtaamaan monenlaisia ristiriitatilanteita. Hyvinvointiasi edistää, jos olet tietoinen omasta ihmiskäsityksestäsi ja omista arvoistasi. Toisinaan saat tehdä arvojesi mukaista työtä ja se tuottaa sinulle iloa ja ammatillista tyydytystä. Toisinaan joudut tekemään arvojesi vastaista työtä, mikä puolestaan aiheuttaa turhautumista, vihaa, vastarintaa ja kyynisyyttä. Kun tunnistat itsessäsi negatiivisia tunteita, mieti mistä ne kumpuavat. Vaikka joutuisit työskentelemään arvojesi vastaisesti, kestä sen paremmin, kun tiedostat asian. Joskus on myös mietittävä sitä, kuinka pitkään haluaa ja voi työskennellä arvojensa vastaisesti, jos sellainen tilanne on jatkuvaa.

Ole armollinen itsellesi, työkavereillesi ja esimiehillesi. Teette parhaanne eikä kukaan pysty enempään. Sättiminen ei edistä ihmeiden tapahtumista, myötätunto voi joskus edistää.

"Keep calm" ja "back to basics". Kriiseillä on tapana tarttua ja näin käy niissä organisaatioissa, joissa asiakaskunta on kriisissä. Työyhteisö voi huomata olevansa herkästi kriisitunnelmissa ja työilmapiiriä sävyttää kiireen kokemus. Mikäli vastaanottokeskuksessa ei ole käynnissä synnytyks, tappelu tai tulipalo, työntekijöillä on aikaa rauhoittua ja laskea sykettänsä. Sitten voi taas jatkaa. Toinen piirre, mikä näkyy monimutkaisten ongelmien parissa työskennellessä, liittyy vaikeuteen säilyttää mielessä työn perusrakenne. Kun asiakastapaus tuntuu erityisen monimutkaiselta ja sekavalta, tapaukseen liittyy paljon jäsentämättä jäänyttä tietoa. Näissä tilanteissa lisääntyvät tyypillisesti myös virheet. On aika istahtaa alas, analysoida tieto ja käydä läpi kunkin työntekijän ja viranomaisen vastuut. Joskus on hyvä tarkistaa asioita myös lakitekstistä käsin.

Erota työ ja siviilielämä riittävästi toisistaan. En tarkoita tällä ystävyyssuhteita työkavereiden kanssa. Joskus hyvä työkaveri on myös hyvä ystävä. Tarkoitan sitä, että työ on vain yksi osa jokaisen meidän elämää eikä asiakkaiden elämä ole sinun elämäsi. Siinä välissä, kun synnymme ja kuolemme, jokaisen on tarkoitus elää oma ainutlaatuinen elämänsä. Mitä kaikkea se sinulle tarkoittaa? Sinulla on myös oikeus määrittää siviilielämän ja työelämän rajat. Sinun ei tarvitse osallistua sukujuhlissa ja illanvietoissa maahanmuuttopolitiikkaa koskevaan keskusteluun eikä sinun tarvitse kertoa ihmisille, missä olet töissä. Voit olla ihan vain oma siviili-itseesi. Se on todennäköisesti hieman erilainen kuin työminä.